© Biblioteca Valenciana. Generalitat Valenciana

ENCUADERNACIONES
M. AGUILAR-VALENCIA
C. BARCELONA, 9 - TEL. 22 34 12

No se permite
Fotocopiar

Biblioteca Valenciana
Tipos, modismes y coses 1
31000000624968
BMSG/2564

J. Thurner

R. Sanchis Guerier
2564

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

volum I
Montero Torres
PERIODISTA
VALENCIA
MSG
V

TIPOS, MODÍSMES Y CÒSES RARES Y CURIOSES DE LA TÈRRA DEL GÈ,

ARREPLEGADES Y ORDENADES PER UN AFICIONAT, MOLT ENTUSIASMÁT DE TOT LO D'ELLA.

cat.

R: 32.266

VALENCIA, 1906

IMP. DE ANTONIO LÓPEZ Y COMP.ª
Lauria, 28

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Als fills de la tèrra del gè

En temps antich rònegament se publicaven els nòms y els fets dels nobles y d' algú que atre plebèu que sobreixía molt en be ó en mal; dempuix, degút al influix del cristianisme que declará á tots germáns, y feu hèroes dels apòstols y dels sants, y mes avant, efècte de la major facilitat en les comunicacións y relacións de unes nacións, provincies, pòbles y families en atres, lo qual ha portát un canvi radical en les idees, costums y gusts, es pòt dir que tot se publica, contribuint no pòch els retratos á eixe resultat, supòst que hui 'n día no queda ja gat ni gós, per diro aixina, que no 's retrate. ¿Qué estrany es, puix, que nosatros també, seguint la corrent gineral y contant en l' ajuda del illustrat Mestre en gay saber, D. Lluis Cebrian Meçquita, doném á coneixer alguns **Tipos, modismes y còses rares y curioses** *de la nòstra tan garrida com volguda patria gica?*

Encara qu' el títul diu ja tot lo que puga ser la present obreta, devém previndre n' obstant als que la llixguen, y mes si son del terreno, que no s' ham proposat en ella abojornar ni fer mal tèrç á nengú, perteneixent com perteneix al gènero festíu y siguent com es de pur y honest pasatemps; y com vullga que no més tractém de presentar á la vista de tots una modesta galería de retratos de persones, dijos y còses referents á la història y tradicións de la nòstra tèrra, creém que ningú pendrá á mal el vóres retratát en ella tal com es, huapo ó lleig, en defèctes ó sens ells, ni se burlará del seu vehí pensant qu' éste també pòt burlarse d' éll.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Baix d' eixe supòst, y tenint en conte que la vida de hui es més treballosa que ha segut may, com á que oferix moltes peripècies y contrasts que abans no 's coneixíen, fentmos entrar á sobint un malhumor y desfici que no hia qui m' hos aguante,... ¿de quín mitj m' hos valdrém pera tirar pronte fòra eixa tristor y malestar que á lo millor m' hos consumix? ¿No 's veritat que, dempuix d' encomanarse primer á Deu y als sants, qu' es lo principal, convendría també tirar ma d' un llibret com este, pera acabarmos de descarregar y desentabuyxar el cap, y ríuremos uns de atres al vore quánt tontos som de pendre les còses tan fòrtes, ja qu' en això no fem mal á ningú ni tampòch m' hos còsta cap de diner? ¿Y quí no s' alegra també y dasta li cau la bava y plòra tot á un temps de gust, quant li conten qüentos vells y baralles nòves del seu pòble? Qui no fa prèu d' eixes còses ni desfruyta parlant ú oint parlar d' elles, no 's hòme de gust ni te amor á la camisa que pòrta damunt. Vaja, puix, anímense vostés en pendre, es dir, cómprenlo y llíxguenlo tots els bòns valenciáns del antich reyne, en les vel-lades del ivèrn y en la fresqueta del estíu, segur de que no s' arrepenedirán de haverse fet en éll ni de llegirlo **de cabo á rabo,** *com solém dir.*

Molt servidor de vostés,

L' Autor.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

..... Torres
PERIODISTA
VALENCIA

... Torres
PERIODISTA
VALENCIA

TIPOS, MODISMES Y CÒSES RARES Y CURIOSES

Abogáts (els) de cuyna

Com á d' estos no 'ls còsta res el títul, ni pera estudiar eixa carrera s' han gastat cap de diner, abunden moltísim ahon se vòl, pero se nòta qu' en uns pòbles ni hián més qu' en atres, y ú de tants es la *universitat* d' Alcoleja, provincia d' Alacant, distrit de Cocentayna, ahon hiá uns pardals descuáts que li la peguen al més huapo, y uns abogáts de cuyna que li armen un pleit al mateix dimòni; no deuen resentirse els interesáts de qu' els ho digám, supòst de que això ja 's vell en aquell pòble, ans al contrari, deuen estar plens de satisfacció per contarlos com á sobreixents y mestres en l' art de donar parérs y pleitejar. Y á fí de donar á coneixer á atres pòbles esta mòstra de capell, dast' ara sòls coneguda en aquell contorn, la coloquém en estes págines, dedicantli la copla que li perteneix:

Els abogáts de la cuyna
tenen son bufet obèrt,
y sense paper ni ploma
lo blanch ho sòlen fer vèrt.

Puix están molt destres en compòndre colors, y no hia Còquis qu' els fiquen la ma, y lo millor es qu' ells mateixos s' els fan, y com tot cau en casa, tot es ganancia. ¡Ya son bòns sacres!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Abre (l') de Sen Jusèp en Millena

Tots los anys el día del Sant, titular d' eixe poblet de la provincia d' Alacant, partit de Cocentayna, planten els seus veins en la plaça l' abre d' este nòm, qu' es un jop vèrt, molt alt, el qual pèlen y ensabonen de dalt á baix, deixantli al cop unes quantes rames, en les qu' enrastren una porció de bunyòls y lliguen un pollastre; per la vesprá, despuix de la provesó, els aficionats á pujar van fent provates, y el que més puja dos ó tres vares y cau á tèrra, dasta que s' acòsta ú, que per lo regular es foraster, y com hu entén, en quatre camalláes y uns quants fregóns en cèndra ó tèrra al sabó, s' enfila dalt, es menja tres ó quatre bunyòls, tòca el pollastre y sen abaixa, donant á entendre que queda d' éll el contengút del tal abre y ademés lo presupostát en dinés per l' Ajuntament. A vore eixa festa y eixe abre acudix molta gent dels alrededors, ahon es conegút y celebrát l' abre de Sen Jusèp; per axò nosatros li dediquém estes ralles y esta cansó:

Eixe abre de Sen Jusèp
de bunyòls tan carregát,
sembla la vara florida,
del Sant emblema sagrat.

¿Si els millenérs tendríen present axò al fundar la festa y plantar l' abre la primer vegá? Molt se folgaríem d' averiguar l' orige d' eixa festa y del seu ábre simbòlich.

Adobaór (l') de còcis y llibrells

M' hos burlém dels italiáns perque fan mal de cap dasta les aranyes tocant els seus orguenéts; dels húngaros perque no saben més que fer ballar orsos y mones al sò del panderet; dels franjutes perque, fets uns Sanjos Pances, sempre van en lo seus rocinantes tocantmos la pinta pera capar pòrchs, quant no van carregats en los carrets de asmolar tisores y gavinets; y á tot asò, no re-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

parém en lo nòstre adobaór de còcis y llibrells, que, desastrát com es éll, casi sempre en la turca al còll y fent *eses* per los carrers, en lo saquet tirát al muscle y la trompa davall del braç, va recorrent els pòbles fent forats y posant gafes als tifells trencats. ¡Quín ofici, válgam Deu y sa Mare! Y en éll menja y beu y vist com pòt, si be pera no morirse de fam ni anar amostrant el cul, s' ha donát també últimament á encadenar rosaris, vendre rateres, entelar cedaços y apanyar paraygües. ¿No 's veritat qu' un tipo com éste mereix consevòl còsa? Puix per això s' en ham recordát d' éll en estes fulles, y volém també cantarli esta cansó:

El que tifells de fanch cuyt
apanya, es l' adobaór;
y s' el te per baix ofici:
¡vaja un mon calumniahor!

Pero si així com es tan pòbre, fora ben rich, encara que 's bufara com ara, molts li miraríen el pèl d' atra manera; *el que te dinés, te tot adrés y la filla del rey si la volgués,* que díen els vells; lo demés es ayre.

Adceneta (en) la llateta

Dels poquets pòbles de la provincia de Valencia que no s' han deixat el seu ofici antich, sense ducte es eixe de la vall d' Albayda, en el que llevát del retor, el vicari, el dotor y uns quants veíns més, en totes les cases vorém dende 'l més gran al més gich, tant hòmens com dònes, treballant tots los díes sense parar en la llata d' espart, en la que fan objèctes molt acabáts y ben fets, lluents com si els havera llepat alguna banya de caragòl; y com vullga qu' en eixe gènero surtix á mija provincia d' Alacant y gran part de la de Valencia, d' ahí que Adceneta d' Albayda siga tan coneguda y nomenada en eixes dos provincies. En pròva d' asò, corre una copla vulgar que diu:

Pera morques y cerones
en la gran vila d' Albaida,
y en Palomar y Adceneta
les fábriques de la llata.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

No pòden dir en eixe pòble que no 'ls honrém, celebrant, com ho fem, la industria espartera, de la que casi tots els seus habitants es visten, calcen, menjen y beuen.

Ahuela (l') de Benigani

Així nomenen en aquella vila de la vall d' Albayda y en casi tots els pòbles del nòstre antich reyne, á la estatua ó figura de fèrro que sosté la veleta del campanar de la Esglesia parroquial, encara que atres li dihuen també la *vella;* de tots los mòdos ha adquirít cért renòm entre nosatros, y abans que se pèrga la memòria d' eixa ahueleta jamarrusquera, que per cèrt honra al pòble celebrat per l' *arròp en talladetes* ó de la *confitura,* com dihuen en Valencia, ham cregut oportú dedicarli estes ralles, afegintli la coneguda copla popular de:

Una ahuela en Benigani
portava el topet al tòç;
pensantse qu' era garròfa
va 'l burro y li pega un mòs,

que li dona més carácter; si be hia qui diu que no deu confundirse en l' atra *ahuela,* á qui se creu que la tal copla va referència, pero sense tindre més datos y antecedents respècte al particular. Nosatros, com no més busquém el grá que m' hos fa falta, perque de palla ne sòbra, no volém afondar en la matèria y deixém la còsa així, esperant qu' els llectors se contentarán en lo que per ara els doném.

Albatera (en) qui te un ull es l' amo

Este modisme s' aplica als naturals d' eixa població de la provincia d' Alacant, perque efècte sense ducte de la sehua situació topográfica, de la calitat del terreno y sobre tot del clima, tots ells ó casi tots patixen de mal d' ulls, acabant per quedarse cegos ó tòrts; per això dihuen també qu' en eixe pòble *al que te un ull el fan*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

alcalde, y baix dels dos aspèctes es molt conegut este modisme y s' usa en tota aquella provincia. Pera donarli més carácter hiá també qui li aplica la cansó de:

Pera palmeres en Èlls,
pera bóns alls en Villena,
pera cánters en Onil,
pera cegos Albatera,

qu' es com si diguérem el millor remat de música y el més apropiat pera celebrar este modisme.

Albufera (l') y cascada d' Agna

En lo camí que va de la vila de Agna á la d' Enguera y casi á la fita del terme d' ésta, se veu la fònt dita de l' *Albufera,* qu' es una marjaleta d' algunes dos fanecades de llarga per una de ampla, ahon les aigües están sempre brullant per tota ella y formen com un rebals, sostengút per una presa ó paretó pròu baixet; una cequia ampla que comunica en un molinet apegát á dita presa, les distribuix als batáns, molíns, fábriques y á les hòrtes, y front á l' alamera ó plaça del Paláu se reunixen en una gran basa, de la qu' ixen formant una hermosa y pintoresca cascada, única tal vòlta en tot lo reyne de Valencia, y per un conducte cubèrt van á fertiliçar la part baixa de la població, que ja no lin cap més de bonica. De vore tot asò, els alrededors de la vila, el riu, el salt, la espayosa ermita del Sant Cristo de la Providencia en lo barri de les *Eres,* el barri y fònt *Negra,* el antich caseríu d' *Agres* y la frondositat de les hòrtes; de voreu, dich, á contaro hia una diferència tan gran com de la tèrra al cèl, y no 's comprén com hia persones que remonten tant els paisajes de Suiça, quant dins del nòstre reyne ni hiá de tan bòns y bonicos ó millors y més pintorechs que aquells. Y si tant valen les nòstres còses, ¿per qué no ham de fer més prèu d' elles, desterrant la nòstra ignorancia y ruquea, deixantmos ja el pèl de la devesa, y els govèrns cuydant més de l' administració y de fer manco política? Pero debáes mallém, en Espanya de tot mudarém menys de conducta, y per això desenganyáts nosatros de conseguir res, ham soltat

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

estes indirèctes dirèctes, á vore si prenen, ham donat así entrada á l' *Albufera y cascada d' Agna* y aném á cantarlos esta cansó:

L' Albufera y Cascá d' Agna,
competixen en bellea
en moltes del estranger
que aparenten sóls riquea.

Lo qu' es qu' els estrangers saben presentaro tot en millors formes que nosatros, y per això á primera vista agraden les d' ells més que les nòstres; de mòdo que ben mirat, tot es qüestió de formes, ¡y nosatros tan descuydats en amprarne unes als sabaters, pera que m' hos tragueren del ahogo!

Alcora (paréixer de l')

Afectar ser bovo, simple ó beneít, siguent en realitat astut y molt espavilat, vate así el modisme que desde antich s' els aplica als naturals ó fills d' eixe pòble de la provincia de Castelló de la Plana, y de rebot á tot el que sent més pillo que bonico y un gat molt corregut, en tot y en això fa el *tío non sabo*, y si li la pòt pegar á quansevòl no s' ho deixa per perea; per lo tant no 's estrany que s' use en tot este reine, y que á lo millor s' el posém tots en boca quant ve al cas, apropiantli també pera fer boca esta cansó:

Pera dolçainers en Tales,
pera espaviláts en Onda,
pera banys en Vilavella,
pera bovos en Alcora.

¿Estás contentet d' anar á cavall en lo maget? Puix nosatros també, y ¡vixca la Pepa!

Alforíns (els) d' Ontinyent

Formen una estensa partida rural en cases de camp y una ermita, á mitj hòra d' eixa població; els mòros li donaren este nòm per ser molt productiva en grans,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

estar tan plantada d' ábres y ser tan fèrtil; en ella estigué situada l' antiga *Safra* dels Románs, de qual població se descubrixen alguns restos. Y com per lo mateix es encara huí coneguda y nomenada en les provincies d' Alacant y Valencia, nosatros ham cregut oportú tirarli estes ralles y cantarli esta cansó:

Els Alforíns d' eixe pòble,
celebráts ja en atre temps,
continúen igual que antes
y quiçá en majors aujments.

Lo qual no 's estrany, atés el major y millor cultiu que huí 'n día se dona á les tèrres, comparát en lo que donáven els mòros.

Alicantíns, pòchs y fins

Se referíx al carácter especial dels naturals de la ciutat d' Alacant, molt cults y fins en lo tracte social, pero pòch escrupulosos generalment en los tractes y contractes; este modisme que també 's pòt referir á que no convé tindre gran tracte é intimitat en los alicantíns, s' usa molt en aquella provincia y fòra d' ella, podéntlise aplicar esta copla:

No 't fíes de gavajets
ni dels albercòchs porquíns,
qu' et farán mal, com els tastes,
encara que son molt fins.

Y ara podía afegir algún guasó: *Y lo demés al batre, si no á este á l' atre.*

Almidonáts (els) de Denia

S' els aplica este mal nòm als fills ó naturals d' eixa ciutat del Marquesát ó de la Marina, per anar casi tots sempre molt tesos y apanyats, lo cual no creém que siga nengun pecat; pero això no lleva qu' els de Pedreguer y els de Gata, que son més arréu en lo vestir y en totes

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

les sehues còses, els hagen batejat així, no sabém si per cèls, per enveja, per quimèra ó per qué. Deixém, puix, les còses com están, y cadaú que se les avente com puga, qui si els deniérs aguanten eixa meja, tal vòlta será per haverlos ells posat als pòbles del contorn un atre sambenet més bojornós encara. No deixen de ser pròu espresíus, y apropiáts á eixa hermosa y rica població, estos dos refranys:

«Com el camp de Denia,
que promet molt y dona pòch.»

«No 't fíes de Denia,
ni de tèrra qu' es rega en Cenia.»

Pero á pesar d' això, Denia es la millor població d' aquella comarca, puix el nòm lleig ó bonico, no li fa res á la còsa, com dihuen els francesos.

Anfiteatre (l') romá de Molvedre

Davall del castell d' eixa huí atra vòlta ciutat, coneguda oficialment per Sagunto, y mirant cara ésta, se veu un cercát de paret modèrna, que conté els restos d' aquell antich anfiteatre romá, del que tenen noticia les persones inteligents de dins y fòra y tan celebrát es en lo nòstre reyne; es un monument digne de conservarse y que visiten totes les notabilitats que van á dita població, rahó per la que nosatros li dediquém estes línies y la copla que seguíx:

L' anfiteatre romá
que se conserva en Molvedre,
honra als antichs saguntíns
tan celosos del seu deure.

Y també honra als modèrns habitants de dita ciutat, al conservar lliure de profanacións lo que fon una glòria dels antichs.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ángel (l') del Carme

Dalt del campanar del antich convent d' eixe nòm y actualment parróquia de Senta Creu, en Valencia, se veu un ángel colosal de fèrro que sosté la veleta, en el qual pòchs sense ducte s' han fixát, pero que no deixa de tindre el seu mèrit, perqu' els frares eren més artistes que nosatros y no feen mamarrajos ni bunyòls com hui 'n día. Per este motiu li ham tirat nosatros estes ralles y li dediquém ésta copla:

El graciós ángel del Carme
en ses dos ales obèrtes,
protegix á eixa parròquia
y al cél puja ses ofèrtes.

Es dir, les oracións y ofèrtes que dins d' ella fan els fièls, que per això el posáren sense ducte els frarets en eixe punt tan elevát y en l' actitud en qu' está.

Aranya (el capitá)

Fer com el capitá Aranya, qu' embarcava la gent y es quedava en tèrra. Este refrany li apliquen á eixe senyor, del que tan sòls sabem si ha existit ni d' ahon era; pero per ser el tipo dels hòmens informals y de pòch carácter, que lo mateix s' els indona quedar be que mal, y que dasta desfruten de juarli á quansevòl una mala pasá, y ademés per ser tan conegút y corrent el dijo que li fa referència, ham volgút nosatros tráurelo así á rògle, cantantli la copla que li tòca:

Eixe capitá Aranya
tan satisfet é informal
si be 's mira, te molts tipos
que li donen trenta y val.

Y tant com abunda huí 'n día eixa casta de pardals, els que si beques un pòch t' enganyen com un gino y et venen com la carn en la carnicería; son gats de vint ungles; que ahon llepen ja no ix pèl.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Arrieros (els) de Salém

Ductém que pòble per pòble ni hiaja un atre com eixe en tot lo reyne, que conserve més les sehues costums y el gènero de vida á que dende antich ve dedicantse; ademés de la llaurança, la ocupació principal dels naturals de Salèm es l' arriería, tresportant en riates de burrets als mercats més concurrits de les provincies de Valencia y Alacant, les hortaliçes y verdures de l' hòrta de Gandía, les fruytes de la vall d' Albayda, les precioses cireres d' Almudayna y sobre tot el rich raím de *planta, valencí y clotet,* qu' es cría en los condats de Muro y Cocentayna, en la baronía de Planes y en los valls de Çeta y Perpugent. Pera d' ells com si no hiaguera carros, carreteres ni fèrros carrils, per ahon se vòl se fiquen á buscar la sehua vendeduría favorida en cada estació del any, y lo mateix van de nit que de día, puix son nats y criats pera d' això, y en eixa part no coneixen la perea; y per això que son tan industriosos y tan corcomes en guanyarse honradament la vida, tal vòlta siga també ú dels pòchs poblets del reyne en que hiaja manco deutes y tinguen sempre un duro pa gastar. ¿No 's veritat que baix d' eixe concèpte, Salèm es un pòble modelo, y com á tal s' el deu honrar? Puix això rònegament es lo que á nosatros m' hos ha mogut á ferli así un lloguet y á cantarli una cansó:

Salèm en los seus burrets
y en la sehua arriería,
fa vergonya á més de quatre
en que sòls hia pollería.

Y per lo tant *el que siga burro que l' albarden, el que siga lleig que fasa mandaos de nit* y el que vullga menjar y beure y no deure un clau á nengú, que treballe cuant siga jove y tindrá un tròç de pa pera la vellea.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Arropers (els) de Benigani

Encara se veu per los carrers y places de Valencia, allá pròp de Nadal, algun fill d' eixe pòble, carregat d' orcetes plenes d' arròp ó confitura, que dihuen en la capital, venent la sehua modèsta mercancía; pero així com ja no visten jaqueta negra de drap y calçó estret de mahonet ó panna, ni pòrten sombreret d' *estaquen* ó *cociòl* al cap, també es molt raro vóren tants com abans, puix segurament ja no jòca tant eixe dolç als valencians, sobre ser pròu aficionats á les llepolíes, ó es que ne tenen de millor dins de la ciutat. De totes maneres es un tipo que deu conservarse, y més no estant incluít en lo curiós llibre de *Los Valencianos pintados por sí mismos* y sòls en l' *Auca del Mercat*, per cual motíu nosatros, m' hos ham permitit dedicarli estes pòques y pòbres línies en la copla que va á continuació:

El arròp de Benigani,
celebrát en atre temps,
com va de capa cayguda,
ja no 'l busquen tant les gents.

Y es que hui 'n día hia dolços més fins y millors, y la gent llépola ó golosa els preferix á eixe such de most, producte casér y típich de tots los pòbles del nòstre antich reyne valenciá. *¡Oh tempora! ¡oh mores! ¡Oh tiempo de los moros!* que traduía un castellá de Ruçafa.

Bacona (l') d' Artana

Sempre menjant y grunyint, diu el modisme, qu' está, y això s' aplica també á la persona descontentadiça que, sobre tindre satisfets els seus gusts y necesitats, no para de queixarse y marmolar, plorant per lo que queda; atres ho apliquen al sugècte que, per més penes y treballs que tinga, no pèrt may les ganes de menjar ni de beure, menjant més qu' es carrega y colant p' el gallet més qu' un embut d' eixos grans. No

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

se sap l' orige d' este modisme, pero lo cèrt es qu' está molt escampát per les provincies de Castelló de la Plana y de Valencia, sustituintlo en la d' Alacant un atre adage paregút, titulát la *Cogina de Sella*, que també 's pren en igual sentit. Vegen vostés si li diu esta copla:

Ahon hia campanes hia batalls,
borregos que críen llana,
y pòrchs que menjen y grunyen
com la Bacona d' Artana.

Y si no li diu, l' apegarém en cola pera que diga, que tot no ha de vindre tan be com nosatros volém.

Bagasa (la) d' Antella

Este modisme s' aplica á un antich mecanisme de fèrro, en figura de dòna, que colocát junt al rellònge del campanar d' eixe pòble, servía en atre temps de maça pera tocar les hòres la campana, eixint y ficantse cada vegada dins d' una espècie de capelleta ó forát; es molt nomenát en tot el nòstre reyne, y degué desapareixer á últims del sigle dihuit, sense ducte per haverse inutilizát, això si no s' el emportaren els gavagéts, que tot podía ser, quedant com un mòt que tenen com á bojornós aquells naturals, si be 'ls favorix en gran manera. Creém que no estará fòra llòch esta cansó:

Mateix que á la dòna anciana
la tracten de *mala vella,*
així fa el pòble ignorant
en la Bagasa d' Antella.

Y si no talla, lluent, que dihuen els asmoladors de tisores y gavinets.

Bajuana (la tía)

Es la protagonista principal de la obreta llemosina *Rondalla de Rondalles*, y apareix com una ahuela japada

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

á l' antigor, planòta, satisfeta y molt dijera, qu' en una reunió que tingueren en sa casa Pèp de Quèlo y Jimo del Portal, tragueren ella y ells á relluir totes les paraules, dijos y refranys usats llavóns p' el pòble. Y com la tendència hui 'n día de cèrts valenciáns, empeltats segurament de castelláns, pareix que siga arraconar la nòstra llengua y tot lo que te relació en ella, nosatros que, gracies á Deu, no pensém aixina, volém recordar así eixos tipos y eixes còses, á fí de qu' el pòble sapia son pasát, únich mitj de voler com se deu á la tèrra del *Gè* y treballar per la sehua grandea y prosperitát; apliquemli de pas una cansó:

L' ahueleta Bajuana,
tipo de les nòstres velles,
mereix que la celebrém
si enaltir volém á d' elles.

Puix el qui no honra als vells y á la sehua memòria, no será tampòch honrat p' els jovens en son día; fero be 'n ells es cobrar de bestreta el jornal qu' encara s' ha de guanyar.

Ball (el) de Torrent

Pròpiament es la Jáquera vella, pero molt adulterá, que no sòls se balla en eixa vila sinós en tots los pòbles de la vega de Valencia per les festes clásiques del estiu. Y com vullga que dit ball ha tengút y té encara molta nomená en tot lo reyne, volém nosatros que també ocupe así el seu puesto, com la copla que li dediquém:

La Jáquera ó ball de Torrent
es el clásich dels antichs;
més comparát en aquéll
el de huí es un ball de gichs.

Com moltes còses de huí, les quals se resentixen del nòstre carácter tornadíç, inconstant y frívol, pròpi de afemináts ó maricóns, que no tenen trellat ni res que valga.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ball (el) de Moyxent

Acabarse á garrotades com el ball de Moyxent, es el modisme referent á eixe pòble, y s' aplica á tota reunió de gent de trò, com sòl ser per lo regular la que concurrix als balls y saráus, els quals casi sempre tenen mal remat; y segurament fa referència á cèrt ball que se feu en lo dit pòble, no se sab en quina època ni el per qué s' acabá de mòdo tan desastrós; pero n' obstant els valenciáns, amichs de convertiro tot en sustancia y sempre á punt pera guasejarse, estengueren este dijo ó frase per tot lo reyne, y encara huí la celebren quant ve á pèl, aplicantla també y en lo mateix sentit al *Ball de Torrent,* per més que son molt diferents la ú del atre. Acabém aplicantli esta cansó:

Si vòls vore còses rares
y riures pròu á la gent,
acudíx á les *albaes*
y també al Ball de Moyxent.

Perque ja se sab qu' els valenciáns es pinten á sòles pera eixes còses, encara que no hu havíem de dir nosatros; pero dehuen desimulármoso, perque ja no tením ahuela.

Ballar sempre en la més lleja

S' aplica esta frase á la persona pòbra ó desgraciada, que s' ha de contentar en pendre lo que li donen, que per lo regular sòl ser lo més roín, so pena de quedarse sense res, qu' encara es pijor; y com es pròu corrent en lo nòstre reyne, volém també que figure en este llibret, pera que hiaja en éll de tot un pòch, no deixantmos tampòch en lo tinter la cansó que li pertany:

Ballar sempre en la més lleja
es còsa de desgraciáts,
puix pa d' ells, com diu el dijo,
tots els díes son dimats.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Pero asò se deu entendre de teulaes per avall, perque si es per amunt, es pòt dir que no hia ningú desgraciát, com tinga fe y confiança en Deu; este mon son quatre díes y lo que convé es emplearlos en be; el qui ho fa així, eixe es el feliç y l' afortunát.

Bancalets feha mon sògre

y pòbre que pòbre, arremata dient este refrá, y se diu molt en los poblets de muntanya, referintse als que arrebasen ó trahuen margenades estretes ó campets escalonáts y giquets, perque no pòden ser amples y grans en les faldes de les sèrres ó terrenos molt trencáts, els quals sempre sòlen ser pòbres, puix els richs casi tots els camps ó bancals els tenen en los fondos y plans, ahon está la tèrra millor y més productiva. Com vullga puix que tot asò jòca y s' estranya en les poblacións grans, á fí de populariçaro més y donaro á conéixer als que nou' saben, hu incluím así, lo mateix que la cansó que seguix:

Els que tenen bancalets
á la falda de la sèrra,
casi sempre son pobrets
á qui la fam els fa guèrra.

Y no pòt deixar de ser així, puix entre qu' eixa tèrra dona pòch, els pagaments son molts y tenen un ruyxát de giquets demanant á tot hòra tascóns de pá, entre pitos y flautes, sempre están á trentaú del mes y sense poder alçar may una segrantana del rabo.

Bando de garròfes

Esclamació es esta en que sòlen prorrumpir els verdaders valenciáns al ouir el bram d' un burro, que si pera els d' atres regións no té gracia, pera nosatros la té estraordinaria y un mèrit sobreixént. Les nòtes musicals de Rossini y atres autors de primera fila cautíven, entu-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

siasmen y embelesen, pero no trenquen el fil de les nòstres conversacións, ni mos trahuen del ensimismament en que á vòltes s' encontrém; en canvi quant brama un ase per ruin que siga, mos fá callar en redó, mos fá atendre sense voler, y dasta m' hos distráu, m' hos deleyta y m' hos fa riure al escoltar els giros y l' armonía que imprimix al tò grave y agut de la *òòò,* al que sab comunicarli tantes y tan gracioses variacións. Be 's pòt dir qu' els grans mestres de música al costat del burro son giquets d' escòla, puix que despuix de calfarse tan el cap solfejant, no pòden arribar al grau que arriba eixe animal sense estudiar. Donémlos puix la enhòra-bòna als ases, y abans d' acabar cantemlos esta cansó:

Pera mestres els d' escòla,
els cabiscòls pa cantors,
y pa músichs excelents
sòls els burros bramadors.

¿Es veritat que molts de vostés no havíen caygut encara en asò? Puix honrém més de ara en avant als áses, pero no s' acostém masa á les sehues cames de darrere, no siga còsa que 'n un parell de coces m' hos rebenten ó m' hos encoixen.

Bando (el) d' Alcòy

Cada cabró s' arregle, dihuen qu' es el bando que fan en eixa ciutat, y no 's estrany que s' els aplique als fills ó naturals d' ella, ja qu' en tindre carácter festiu y ser satisfets y de la *búllè,* com dihuen ells, en vòlen en quí, y dasta els mateixos *pixavíns* no pòden compararse en los *gèus* ó alcoyáns; per això eixe pregó ó bando es tan popular en aquella contorná y en tot lo reyne, y ho será mentrimentes no s' acabe la llavor d' eixa raça *suí generis,* modèlo d' ingèni y activitat. Apliquemli este refrany que li ve com anell en dit:

¿D' Alcòy y bovo?
Cántali un trovo.

Ó sinós la cansó que seguix:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Cocentayna la pollosa
y Alcòy el gran cavaller,
no paséu per Benilloba
que no hia cap de diner.

Y dit asò, creém ociós afegir mes, puig ja pòden compendre vostés qu' els alcoyáns mereixen les nòstres simpatíes y les de tots els qu' els coneixen.

Barceló per la mar

Pasar més treballs que Barceló per la mar, es la frase que li s' aplica al celebrat mariner mallorquí del sigle díhuit, el qual peleá biçárrament contra l' enemích y contra els mateixos elements en ses renomenades espedicións contra Gibaltar y Alger; els seus compatricis li han alçat un sobérch monument en una de les sehues places, com á eminentísim hidrògraf, y nosatros els valenciáns procurarém no oblidarlo, celebrant el seu heroisme y mèrit rellevant. Y pera fer punt á estes pòbres ralles dediquemli esta copla:

En Espanya tením hòmens
de molt mèrit á muntó,
pero entre tots ells descòlla
el mallorquí Barceló.

No dirán vostés que no sabém honrar el mèrit ahon estiga y donarli á cadascú lo que siga d' éll, per més que la nòstra voluntad siga més gran que les nòstres fòrces.

Bayrén (el castell de)

A uns tres quarts al Nort de la ciutat de Gandía se veu una serreta coroná per una antiga fortalea, de la qu' encara queden tròços de murs y de torrejóns per una part y atra de la falda, y en lo pla y al pèu d' aquélla dos casetes mitj asolaes; es el castell d' este nòm, conquistát als mòros per D. Jaume I d' Aragó, nòm que tenía també el poblet, el vall y el rihuet que naix al

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

costat, dit ara de Sen Nicoláu. Tingué la sehua importancia en aquell temps y costá pròu de pendre al rey, per lo cual y á fí de que no 's borre sa memòria li ham tirát estes ralles y li cantém esta cansó:

Bayrén se día el castell
que Don Jaume guanyá 'ls mòros;
y una vegada pres éll
s' amansiren aquells tòros.

Com á qu' enseguida s' entregaren tots els de la Çafor y hòrta de Gandía, pregant encara per sugectarse á éll y declararse els seus vasalls.

Beata (la) de l' hòra

Este tipo, huí desconegut, es referix á la provincia d' Alacant, y lo mateix pòt aplicarse á la falsa beata, que tot el temps emplea en reços y devocións, descuidant les sehues obligacións de casa, que á la verdadéramentment piadosa y aplicada als deures del seu estat; en una y en atra es pòt esplicar el cèl per la glòria de Deu y la pòr d' oféndrelo, prenint part activa en los eixercicis de pietat, y especialment en lo de la Minèrva ú Ora, qu' es practica alguns dumenges de vesprada en les ciutats y molts pòbles, en esposició del Santísim Sacrament y gran solemnitat; pero concretantmos á dita provincia, també pòt referirse este tipo á la devòta que constantment asistíx á d' aquell eixercici, com supòndre á la mateixa com á fundadora d' ell y qu' el costeja de les sehues rendes en alguna de les comarques alicantines. Alabém la pietat de la que no te res de mixorrera y animémla á seguirla en la copla siguient:

A la beata de veres
imitémla quant pugám,
pero si es mixorrera
pròp d' ella may estigám.

A cada lladre lo que siga d' ell, y robar lo qu' es puga en bònes òbres y virtuts. ¿Están vostés en lo conte? No prenguen el rave per les fulles.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Beates (les) d' Alcácer

Eren dos germanes fadrines, molt santurrones, que vivíen á mijant del sigle dènau, y baix la capa de virtuoses es dedicaven al ofici de curanderes, fent creure á les persones sencilles é ignorants que curaven de gracia tota clase d' enfermetats; com asò era tan manifest, pronte s' alarmaren els més ilustrats del pòble, entr' ells l' alcalde y el dotor, començant les disputes y les històries secretes de les tals beates á córrer de boca en boca, y fer serios cárrechs contra elles; ú d' ells era haverles sorprés varies vehines tratant de penjar del trespòl, en una baga escorredora al còll, á una giqueta del alcalde, prometentli que voría al Jesuset, lo qual no pugueren portar á efècte; també s' els acomulaven algúns envenenaments ocurríts en varies persones, á ú dels quals s' atribuía la mòrt repentina d' un moliner rich de Silla; y per últim el haver fet caure al dotor en la trampa d' un pòu fet per elles á l' entrada del *estudi* ó dormitòri, en la malvada intenció de deixarlo enterrát en vida, lo que no pugueren conseguir, gracies als crits del víctima y als auxilis dels veíns. El metge ixqué en varies ferides en lo cap y els braços; una de les beates, en compañía d' una veína alcabòta, fon condenada á alguns anys de Galera, y l' atra germana pugué casarse en un fill del moliner de marres, á qui día la gent si l' havía embabucát en alguna beguda. Este susuít resoná molt per esta regió, publicantse sobr' ell relacións, romanços y cansóns, que demostraven l' estat de ilustració del nòstre pòble, y una d' elles es la siguient:

Les beatetes d' Alcácer
estant en Misa major,
cridaren á Don Pasqual
y el tiraren en lo pòu.

Conque no hia que fiarse molt de les beates mixorreres, sobre tot de les que vòlen pasar sense treballar; hia temps pera encomanarse á Deu y pera fer faena, qu' es lo que no vòlen moltes d' elles, y per això mòuen ardits y traces pera no ferne un brot.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Beneta (tindre manco honra que la)

Esta es la frase que se referix á una dòna molt llicenciosa de Florencia (Italia), la que per últim s' arrepentí y acabá sos díes portant una vida eixemplar y molt penitenta, segóns diu el prèbere En Antòni Ossorio de la Cadena en les sehues obretes *La virtud en el estrado* y *Milagros del Santo Rosario*. Per això diu un refrany:

«Bagasa primerenca,
beata tardana».

Y val més així, y dasta es digna d' alabar la tal mudança, puix encara que hájem segut pecadors en la juventut, al menys donem pròves de cordura y d' arrepentiment en la vellea, perque, á no ser un sant, ¿quí podrá alçar el dit y dir qu' en sa vida no ha pecat? Algún pillo ó algú que no está bò del cap.

Benifato (els ferraments de)

En eixe poblet de la provincia d' Alacant, en la vall de Guadalest, dihuen que *guarden els ferraments de capar al diable,* y esta anècdota ó lo que siga, fundada en los cèls, etiquetes, envejes y quimères que sòlen haver entre pòbles veíns, tingué orige, segóns conten els més anciáns, en que havent vist les persones més devòtes del dit poblet que la figura del dimòni que la image de Sen Miquèl, son titular, te á sos pèus, apareixía manco decent, anaren y li tallaren en un' ayxa aquelles parts exagerades pera més decència; este fet notat y comentat per algún guasó, s' estengué ben pronte per la comarca y dasta per tota la provincia, servint pera traure burla y mortificar als naturals de Benifato, que no 'ls pega gens be qu' els hajen penjat eixe sambenet. Pero qu' heu prenguen en pacència y no fasen cas, qu' ells no tenen culpa de qu' els ixquera mal una acció que feren bòna, puix

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

El qui òbra de bòna fe
y en timorata concència,
no deu atendre á les fisgues
que trau la maledicència.

Sino fer igual qu' el que va per un carrer y li lladra un gos, y pasa de llarch sense girarse ni dirli res.

Besona (la) de Gòrga

Dende gichs que sentím nomenar á eixa dòna, y á lo qu' es veu, devía ser molt coneguda en aquella rodalá per gistosa, digera, cantadora y sobre tot ben acomodada ó riqueta, segóns lo celebrada qu' era en aquell temps. En pròva d' això encara huí dasta les giques canten al sò del pandero este estrevill ó lo que siga:

Estes seguidilletes
¿quí les ha tretes?
La Besona de Gòrga
que te pesetes.

Y con una còsa que deu jocar als aficionáts, la incluím en este llibret, pera que vejen que d' ahon manco ú se pensa salta una llebre, ó llebra, si es femella.

Blavets (els) de la Marina

Mòt ó mal nòm qu'en la Ribera donen als treballadors de aquella part que acudixen á la plantada y sega del arròç y demés faenes del camp; vé sense ducte del moro Alazrach, conegut p' el *blau,* senyor que fon de les valls d' Alcalá de la Jovada y Ebo, el qual contribuí en gran part al alçament dels morischs d' aquelles muntanyes, y li doná pròu quefer al rey En Jaume I de Aragó; pero ademés de eixe orige, pòt atribuirse també el tal mòt al color més que moreno dels naturals de aquella comarca, els quals casi tots tenen el color pròu pujat, al qu' ells mateixos li dihuen *blau* per conte de negre, en estil familiar y metafòrich. Dediquemlos pera

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

arrematar estes ralles y la copla qu' els canten els riberers:

Els blavets de la Marina
quant sen venen cap así,
dúen una fam canina
qu' es menjarán un rocí.

Tant com pasar fam no 's veritat, pero qu' en gineral menjen en eixos pòbles molt malament, no 's pòt negar, no més en la gola que tenen de fer bancalets, sosuintlos lo que diu el refrany: *Bancalets feha mon sògre, y pòbre que pòbre.*

Boca (fer de la) cul

No cumplir ú la paraula que ha donat ó tornarsen arrere de lo qu' ha dit; així s' enten gineralment esta frase, encara qu' en l' hòrta de Valencia l' apliquen als perolers del pòble d' Alaquás, perque al fer les caçòles y peròls en les sehues fábriques, primer fan el buyt ó forát de la boca y dempuix el cul ó asiento en que aquélls se detenen, el qual forma la boca dels mateixos; esta frase ó modisme s' usa molt en la Vega de Valencia en lo segon sentit y en tot el reyne en lo primer, dientlos els valencians als de eixe pòble: *els de la boca-cul,* lo qual no deixa de tindre gracia. Cantemlos una cansó pera acabar, que se la mereixen:

Pera bragáts en Torrent,
pa *canèus* els aldayers,
Alaquás pa boca-culs
Manises pa novigers.

¿No 's això lo que dihuen per allí dels d' eixe pòble dels peròls y caçoles? Puix si es veritat no se li lleva nenguna llevantança.

Boqueta de Benillup

Fon germá segon ó menor del Calbo de Beniarrés, y també magér ó jalá com éll, pero molt espavilát y llarch

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

en lo seu tracte ó profesió, com á qu' en ella se feu riquet y dempuix d' haver vixcút molts anys en eixe poblet, se retirá á Cocentayna; en esta vila li pegá per vestir mig á lo senyoret y per ferse en los d' eixa clase, encara qu' ells feen pòch ó gens de cas d' éll; pero al pòch temps li faltá la dòna, els gichs y giques li se desbarriaren, y pera acabaro de coronar agarra y es casa en una criada d' Ares, á la que feu donació de tot lo que tenía, y el resultat es que á lo millor l' encontraren mòrt en lo camí de Benasáu. Com era tan conegút y popular per aquelles muntanyes, li ham volgut dedicar esta memòria y la copla que seguix:

Boqueta de Benillup
la tenía molt giqueta,
pero era un *pico* d' òr
pa guanyarse una peseta.

Pero al últim jorrut, perque va morir com tots y ahí s' acaba tot en este mon de mones.

Boquimòlls (els) de Teulá

No 'n manquen d' espaviláts en eixe pòble, lo mateix qu' en tots, pero com á gent llauradora y pòc afectada á eixir per fòra ó viatjar, es pròu sencilla encara, y particularment les dònes, qu' en punt á huapería casi totes tenen molt pòch que agrairli al Nòstre Senyor, pareixen aquelles que ballaren en Belem en castañetes de suro, puix se dihuen *manyes* unes á d' atres, per conte de *giques*, y tenen un parlar més *mèm* que no 'm fasen dir; de manera que tant ells com elles son molt pajorruts, y es coneix que tenen una mèlsa com huí y demá, acreditant el adatge qu' els apliquen els pòbles vehins de qu' *en Teulá ni hòme, ni majo, ni dòna que valga un pajo.* Més ells ni elles nenguna culpa tenen d' axiò, puix son com els han fet, y no 's cas d' anar á Orba á que muden el mòl-le; el que no 'ls vullga, que no 'ls prenga. Y com tot asò es veritat, y encara que se diu de broma, dona á entendre lo *boquimòlls* que son en eixe pòble, creém qu' els teulaíns no farán cas d' estes girigòtes, agraint-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

mos de qu' els hájem incluít en este llibret y qu' els cantém la sehua cansó:

Boquimòlls ó mòlls de boca
els dihuen als teulaíns;
pero si creus que son bovos,
ves y fícals el dit dins.

No deixa de ser una pròva que satisfá, pero nengú vòl provar de ferla, perqu' els simples de piger ja s' han acabát.

Borres (les) y gallardos de Benasáu

En eixe poblet de la provincia d' Alacant, distrit de Cocentayna, s' estilen molt les *borres*, que son una espècie de *mulladors*, fets de bacallar, *pebreres* ó *bajòques*, com dihuen per allí als pimentóns, alls y alguns vitets ó couents, tot asò bollit en molt aygua y dos ralls d' òli; no 's menjada molt sustanciosa, pero sí apetitosa en especial pera els que treballen pòch ó gens, y son molt afectats á pasar el temps juant en la tenda ó en l' hostal, com sòlen fer casi tots els d' eixe poblet, y sobre tot es el millor mig pera despajar pronte una taulellada de pans y béures un cánter de ví; ademés de les *borres*, es celebrat eixe poblet per los *gallardos*, que son unes coques gròses de dacsa, en uns cuants foradets per mig, únich pá de que s' alimentaven abans en Benasáu, sense ducte perque abundava allí eixe grá; y per això qu' eixes dos còses formaven una especialitat pera els benasauers, com á qu' eren distinguits y coneguts per elles en tota la contorná, m' ha pasat per lo cap dedicarlos estos renglóns y la siguient copla:

Alcoleja es celebrada
per lo raím de clolet,
y p' els *gallardos* y *borres*
de Benasáu el poblet.

Este poblet es també celebrát per la música que tingué en atre temps, de la que s' ocuparém més avant.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Bosals (els) de Pedreguer

En eixa vila del Marquesát de Denia, se pòsen ells mateixos el mòt ó mal nòm de *bosals,* que equival á sencills ó planòts, pero únicament s' els pòt aplicar en general á la sehua falta de cultura en lo tracte social y sobre tot al llenguage que conserva moltes reminiscències del mallorquí, com á que descendixen casi tots ells de Mallòrca; perque en lo demés están pròu llestos y espaviláts, y no 's deixen enganyar en facilitat, ni son dels qu' es mámen el dit encara, ni s' el deixen ficar en la boca com els giquets: y per això que son coneguts en tot aquell clòt per el dit mòt, ham volgut tráurelos á relluir así, pera que no 's pèrga la llavor, cantantlos per fí esta cansó:

Pera senyorets Ondara,
pera tesos Alverger,
pera bònes figues Pámis,
pera *bosals* Pedreguer.

Y si ells mateixos se posaren eixe mòt, no deu saberlos mal que nosatros l' escampém, y més no tenínt res de bojornós.

Botonadura (pareix la) de Pere

S' usa esta frase ó modisme quant algú es pòsa en lo trage un adorno molt gallér ó ridícul, y al vórelo el bromejen per lo jocant ó raro; y com á tal corre molt en Valencia y per la sehua Vega, donantli nosatros més publicitat y escampantlo més de lo qu' está, al incluirlo en estes fulles, cregúts de que les còses bònes convé que córreguen bòna còsa. Pera postres li dedicarém la cansó que seguix:

Quant pòrta algú molts botons
tots dihuen botonadura;
¿per qué, puix, no s' ham de riure
mirant sa faja ó figura?

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y creèm qu' en asò ningú m' hos llevará la rahó, puix es molt natural y molt just que á cada còsa se la nomene p' el seu nòm; *y si no te veo, doble.*

Bricant (saber més ó ser més pillo que)

S' aplica esta frase ó modisme al sugècte molt llest ó guilopo redomát, suponent que Bricant ó Brigant fora el mòt ó mal nòm d' algun vagamundo conegút d' atres temps, com pareix verosímil, qu' en los dos sentits se pòt entendre del mateix sugècte, y com á tal corre y es encara conegut en tot el nòstre reyne. Pera millor remát cantemli esta copla:

En tot temps h' hagut molts pillos
y els hiaurá de huí en avant,
pero sempre será el tipo
de tots, el famós Bricant.

Y res més, perqu' en asò está dit tot lo qu' es pòt dir sobre la matèria y el qui ha donát ocasió á ella.

Burro (el) del llicsó

Se diu burlescament en les comarques de Xabia y atres del nòstre reyne, y s' aplica al burro que pujaren lligát en còrdes al campanar, pera qu' es menjara el llicsó que havía eixit en éll, y al vore que s' había ofegát quant ya anava á tocarlo en lo morro, esclamaren tots els de la plaça: *Ja 'l llep.* Y d' ahí ve eixa esclamació ó dijo popular, pròu conegut en la Marina y en l' hòrta de Valencia. Celebremlo també nosatros en esta copla final:

Ja 'l llep, digueren del burro
que tocaba ja el llicsó;
puix ¿qué haveren afegit
si arriba á menjárselo?

Això manifesta lo ignorant y crèdul qu' es el pòble,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

puix dasta es capaç de creures que un burro bòla, que alguns curen de gracia estant empecatats, y atres paparrujes semejants.

Burro d' òr (el) de Benisa

Li díen eixe mòt á D. Jusèp Felíu, pare de D. Joan, D. Jusèp y D. Jogím, senyor molt rich y haciendát, que poseía varios masos y heretats en aquella vila y en atres pòbles, algunes cases en Valencia, y era amo entre atres de l' antiga casa solar de la familia, qu' encara es conserva; eixe mòt ó mal nòm, conegut en tota la Marina, en Valencia y en gran part del reyne, li l' aplicaren, perque segons conten, tenía un cap de burro fet d' òr macís, y ademés un saló de sa casa entapiçát de monedes d' òr y de plata, y no falta qui diu que lil tragueren perque verdaderament era un burro molt ignorant, encara que molt riquísim; siga lo que vullga d' asò, lo cèrt es qu' els seus fills quedaren tots pròu richs al faltar éll, á pesar dels moltísims gastos que li ocasionaren els seus despilfarros y calaverades mentres estudiaven en la capital, si be algú d' ells ha vengút molt á menys, per efècte del seu carácter, no siguent estrany que pasát algun temps desaparega dasta el nòm d' esta antiga familia, segons la marja que pòrta, n' obstant la resonancia que tingué en el sigle dènau. Concluím en la copla siguient:

Hiá burros de moltes clases,
de teulades per avall,
pero d' òr com en Benisa
no hu havía oít dir may.

Com á qu' es una raça de la qu' es vehuen els eixemplars tan clars com á Pares Sants. ¿No 's aixina?

Burro (estar fet un) de forner

S' aplica al qu' está molt ocupát en negòcis, y pasa tot lo día dedicát á les sehues ocupacións, sense tindre

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

temps pera menjar ni poder descansar un instant, y se referíx á la costum que havía abans en Valencia de pastar en casi totes les cases, y de qu' el coquiller ó criat del forn portara en un burret les pastes y despuix tornara el pa ja cuyt á cada una d' elles; com els parroquiáns eren molts en tots los forns de la ciutat, el pòbre animal may estava parát, y d' ahí l' orige y fonament d' esta frase ó modisme, qu' en molts pòbles sustituixen per la de *portar més vara qu' un burro de forner*, y se pren en igual sentit. Be mereix el pòbre burret que li dediquém una cansó, que pòt ser ésta:

Hiá burrets afortunáts
que no més menjen garròfes,
y atres son tan desgraciáts
que apenes tasten pellòrfes.

Y es que *pera els desgraciáts, tots los díes son dimáts*, com diu el refrany; pero asò no devía reçar en los pòbres burros.

Burro (fer el) del Almodí

Se día en Valencia del qu' es vea en los carrers de plantó, parát en los cantóns, fent parlar á les giques que pasaven ó esperant algo; y se refería á la llarga y pesada detenció que teníen que fer els burréts y sos duenyos á la pòrta del Almodí, esperant tanda pera comprar el grá que necesitaven y tresportarlo á ses cases ó barraques, sobre tot en aquells sigles en que imperaven les lleys de la restricció y *la Tasa*, que obligaven á que tota clase de grans, qu' entraren en la ciutat, havíen per precisió de ser venúts y compráts en dit local; de ahí prengué l' orige este modisme, citat ja en la *Rondalla de Rondalles*. Pero á pesar de pertenéixer asò á un atra época, á fí de amol-laro á les nòstres costums, terminarém en una copla:

Les còses velles hui 'n día
están de capa cayguda;
vestimles á la modèrna
y farán millor figura.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Encara que ara també m' hos fan fer cúes y rabos ben llarchs en les estacións de fèrrocarril y en atres puestos, sense gens ni mica de sustancia, perque podíen evitarse aumentant el personal que despaja el villets y atres operacións, y en tot y en això ningú ho critica, com nosatros ho fem de les còses dels antichs. ¡Mès caritat, cavallers, més caritat!

Cabuts (els) de Xaló

S' els dona eixe sobrenòm als naturals d' aquell pòble de la provincia d' Alacant, marquesát y partit de Denia, per ser el més apropiát pera d' ells, segons la copla antiga:

Jo soc fill de Benigembla,
bateját en Eixaló;
el cap em pesa una arròva
y els ginolls un quarteró.

Y en efècte, si s' els mira bé, vorém que casi tots ells, tant hòmens com dònes, tenen la cabòta molt gorda, la cara llarga y bolluda, y ademés son soberchs y més toçúts que la bòyra terrera, qualitats per les que son coneguts en tota aquella comarca.

Cafís, el dolçayner de Benisa

Era pròu nomenát en lo marquesát de Denia, y tal vòlta el més hábil tocador d' este instrument, despuix de Pòcasanch, de Gandía; pero com nengú es profeta en la sehua patria, en Benisa feen pòch cas d' éll y sen aná á viure á Ondara; allí arbitrantse en teixir faixes fines, bufandes y atres cosetes, en les qu' era molt manyós, y tocant en les festes dels pòbles de la comarca, ho pasava bé ell y la familia, dasta que morí d' allí á uns quants anys. Era tal qual dotor, com els del seu pòble, gustós en lo parlar y en gran sorna día del tabaleter que l' acompanyava, que l' havía ensenyat á menjar arroç

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

en conill. Per haver segút, puix, aventaját en tocar la dolçayna y d' una instrucció no molt comú en los de la sehua clase, li ham reservát este puesto y una copla, com de costum:

El gran dolçayner Çafís
era un músich consumát,
puix tocava la dolçayna
en gracia y habilitat.

Y per això mentres vixqué ningú li jafá la guitarra, buscantlo en totes les festes de la rodalá, còsa qu' els atres dolçaynerets rutinaris y de pipa y fona, miraven en gran enveja com éll s' enduya les tallaes. Per això día cèrt mestre de lletí: *Estudere facit scire, si vis menchare bunyolos et coquetas blanetas, sucando in melle,* que vòl dir: *Qui peix vòl menjar, el cul s' ha de banyar,* y sinós que menje barrella.

Cagamenja (la)

Cèrta familia del nòstre pòble, compòsta de pare, mare, tres gichs y dos giques, á quí d' ells més raro y més dotor, era molt afectá á tornar á batejar á tots y á totes les còses, desfrutant y fent un pam de greix, com sòlen dir, quant velant per l' ivèrn al racó del fòch en los seus jornalers y amíchs, entre bulles y bromes solíen contar jascarrills y qüentos d' este y del atre, pero nomenant á cadaú p' el sobrenòm qu' ells li havíen posát, pera qu' els de fòra casa no saberen de quí parlaven; tant y tantes vòltes feen asò, qu' els estranys peixcaren el significát d' aquella jusca lletanía de mòts estravagants y burleschs, y entre atres averiguaren que la *Cagamenja* era la presó; y com estes còses s' apeguen pijor que la tos, el badall y l' estornut, de tal mòdo s' escamparen per lo vall de Çeta y distrit de Cocentayna, que nosatros s' ham vist obligats á posar así esta nòva y estranya denominació, afegintli la consabuda cansó:

Cagamenja y *cagabéu*
es pòt dir á la presó,
puix en ella de tot fan
el qu' entren de sopetó.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y que per lo regular, sempre sòl ser per anar á Misa dos vegades, *al revés te lo digo, para que me entiendas.* ¿Están vostés en lo conte?

Cajuja (el tío) de Benilloba

Era un verdader tipo de les muntanyes d' Alcòy, hòme del temps d' abans, que no 's sofocava de res ni per ningú, tirantli de codillo á la faena com tots ells, no pensant més qu' en menjar y beure lo millor que podía y en pasar la vida ben divertít, tirar dotoríes, contar jascarrills y burlarse dasta de la sehua sombra quant no tenía de qui burlarse. Fon mol conegut en lo contorn, ahon visitava totes les festes dels poblets, referint casets molt juschs, fent pasaetes de granuca y moltes còses que feen riure, tot pera menjar de baldraga y pasaro en la cama en alt. El anar consignades ja les sehues gracies y habilitats en los llibrets del *Ensisám de totes herbes* y de *Tròços y Mòsos,* m' hos relleva de fero así, y així acabarém cantantli esta cansó:

Cajuja de Benilloba
era un hòme molt gistós,
que de tots y tot se ría,
pasant la vida del gos.

Per això no parava may en torreta, que solém dir, fent el seu Agost á la salut dels que necesiten pòch pera badar la boca y pixarse damunt de tant riures. Sempre 'n queden.

Calbo (el) de Beniarrés

Fon magér ó tractant de cavalleríes, que vivía en lo primer tèrç del sigle dènau, molt despèrt y llest com tots els del seu ofici ó tracte, y se feu célebre en lo condat de Cocentayna per cèrta becá que va pegar al voler enganyar y ríures d' un olier, de les quals resultes li tragueren colòquis y romanços, que corregueren per la

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

contorná una temporá pròu llarga. Es feu rich en la sehua industria, feu alguns beneficis al pòble y morí ja vell. Dediquemli com á tots y com á digne remát esta cansó:

Li díen *Calbo*, y sería
tal vòlta de cabilar,
més l' ixqueren cabells vèrts
quant l' olier el copá.

Lo cèrt es que 's desprestijá y caigué del burro del tot, no fent ja més gòig en avant, éll que avans gallejava tant. Còses d' *este mon*, ahon *uns pasten y atres van al forn*.

Camòt (acabar com)

S' aplica esta frase á tindre ruín remát ó un fí desastrós, y se referíx al sugècte d' este llinyage, que degué ser el tipo del richs quebráts, sumíts al fí del seus díes en la més espantosa misèria; atres hu apliquen al desgraciát fí que tingué, á mitat del sigle dènau, el governador civil de Valencia del mateix llinyage, ó de Camajo, com alguns dihuen, al qu' el pòble tragué de dins d' un confesonari de la Esglesia parroquial de Senta Catalina, ahon s' havía amagát, y morí arrastrát per los carrers d' aquella capital. En ú y atre sentit es conegut este modisme, y encara hui corre molt per tot lo reyne. Concluím esta memòria en la copla siguient:

El que acaba com Camòt
ó Camajo, qu' es igual,
mereix de tots compasió;
més el pòble non te may.

Per això sempre será una gran desgracia y un castích terrible el donar á ú als gichs, ó entregarlo en mans del pòble, que com la política y els polítichs, no te entranyes.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Campana (la) de la Queda

Era la qu' en atre temps feha el tòch d' eixe nòm á les darreres hòres de la nit, y la senyal de retiro pera tots els habitants d' una població, puix una vòlta donada eixía la ronda, feha tancar els establiments públichs y si encontrava per los carrers algú que no volía retirarse, el feha retirar á la fòrsa ó el tancava en la presó; els nostres pares encara conegueren esta costum ó práctica, y á fí de qu' els que no l' han coneguda puguen donar rahó d' ella, fem así esta menció y li apliquém la copla corresponent:

La campana de la Queda
tocava sempre molt tart,
pa que tot hòm al ouirla
s' en anara á bòna part.

Y per això qu' encarregava el silènci y el retiro, ense que veém á una persona molt callada, li solem dir *la campana de la Queda*.

Campanar (anar fet un) de bajòques

Se diu en sentit familiar, metafòrich y festíu del individuo que vist en cèrt luco y pòrta el trage molt carregát de coloríns, de mòdo que jòca per lo ridícul y estrambòtich; atres dihuen també *anar fet un vinticinch de copes,* y de les dos maneres s' usa molt en la provincia d' Alacant. Apliquemli, puix, per remát esta copla:

Qui va molt empollastrít
ó digas molt adornát,
no 's estrany qu' es burlen d' ell
per ser un destarifát.

Y á ú així ¿qué li dirém més? Puix que vaja y qu' es porgue, á vore si així li pasarán els fums de la vanitat.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Campanar (un) que creix

Siguent nosatros encara gichs, en lo poblet de Millena ó Billeneta, com dihuen els de la contorná, feren el campanar actual, y per no tindre puesto ahon penjar les campanes entre tant durava l' òbra, les penjaren en los simals del ábre ú olm negre que hiá davant de les pòrtes principals de la Esglesia, y allí les tocaven y boltejaven quant era menester; per més qu' els habitants dels alrededors no son tan bromistes com els de la capital del reine, així mateix no faltaren guasóns que al notar aquell campanar improvisát, digueren: *el campanar de Billeneta creix,* y com esta broma cundira y s' escampara p' els pòbles veíns, d' ahí el que se fera popular, donant ocasiò pera que nosatros tambè la celebrém com un recòrt, la insertem así y li cantem una cansó:

Campanar que creix es raro
y mereix que se celebre,
per més qu' al pòble qu' el feu
li còga més que all y pebre.

Pero les còses s' han de pendre conforme venen, y creém qu' els billeners ja no les pendrán tan á mal, una vòlta que han pasat lo manco 60 anys desde que se gastá eixa broma.

Canal (la) de Navarrés

Pròpiament es una canal entre montanyes, la qual principia en Agna y s' acaba en Quesa, comprenint además d' estos dos pòbles, els de Gella, Bolbayt, Navarrés y Bicòrp. El terreno, si be montanyós y trencát, te també alguns plans y algunes hòrtes en los alrededors de les poblacións, siguent el clima pròu templát, com á que hiá garrofers, llimeres y tarongers, te bònes aygües, encara que no molt abundants, cull òli, ví, dacsa, blat ó forment, que son cocíns germans, com día Baldoví, y tots els seus naturals parlen el castellá japurrát y

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

gangós, llevát dels de Agna y de Gella, dient *ocho* en llòch de huit, rahó perque no m' hos entren masa, que digám, puix *els castelláns á la gèrra*, y en dir *ocho, tírali,* com díen els nòstres vells. Per tot asò y lo demés que m' hos ham deixát en lo tinter, traém así á rògle á eixa canal y als seus fills, acompanyant esta cansó:

La Canal de Navarrés
te 'l terreno desigual;
pero si se mira bé,
li acompanya el personal.

Y el que li sembla á sa mare sempre será un serafí, per lleig que siga, puix les mares á tots els seus fills tròben bonicos, encara que siguen més llejos qu' un deute. Ròde, puix, la bola, dasta que nosatros digám pròu.

Canèus (els) d' Aldaya

Es el sobrenòm que donen als d' eixe pòble els naturals d' Alaquás, y que segurament vòl dir *cananèus* ó gentils, del qual mòt es l' actual una corrupció á lo qu'es veu; y asò no 's estrany, sobre tot en los pòbles de curt veinat, en los que dende antich hiá cèrta quimèra ó prevenció de uns contra els atres, y més si son veíns ó están molt acostats; asò y además la sanch ardenta que tenim tots els valenciáns, com á fills d' el terreno y descendents dels mòros, es lo que m' hos fá el gènit tan curt y soberch, que no volém aguantar puses de ningú y á lo millor á tots volém matar y degollar, sense trellat ni fonament. Així m' hos han fet y així som tots els del reyne, y per lo mateix que el qüento es llarch y queda molta tèla que tallar, farém ara punt y per despedida cantarém esta cansó:

El ser canèu es mal nòm,
pero els del pòble d' Aldaya
son bòns á carta cabal,
si no 'ls tòquen la tafarra.

Qu' es lo que fem tots, ser bòns gichs y molt campejáns, pero entretant no 's fiquen en nosatros ni m' hos fan parlar, perque sinós, en un parell de coces partim un diner del ramet, per no dir un cèntim.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Canònges (els) del Mercat

Quansevòl que nou' sapia, creurá que son prevendáts de alta categoría y molt dignes de respècte, y ben averiguát no més son ratoners ó lladrets de bojaques y faixes descuydaes, que recorren el Mercat principal de Valencia á les hòres de més concurs y confusió de gent, lo mateix qu' un riu quant ix de mare sòl arreplegar les persones, animals y còses qu' encontra al pas la sehua corrent. Y com este títul burlesch es molt conegut y usual en tots los pòbles del nòstre reyne, l' incluím así pera que no 's pèrga sa memòria, cantantli una copla com als atres:

Als canònges del Mercat
tots els miren de reull,
perque quant els atres sembren
el que manco d' ells ja cull.

Y això pròva que van lo menys un sigle alvançáts als anarquistes, socialistes y demés acabáts en *istes,* puix mentres éstos se valen de la fòrça bruta pera vore de conseguir les sehues utòpies, ells com qui nou' fa, en lo major disimulo, *mátalas callando y cójelas á tiento,* van netejánt els bolsillos dels bovos y boves de Coria, que sempre 'n queden. *¿Qué te parece, Juan? Chúpate ese huevo.*

Cantal (el) del Cornút

No sabém com era ni ahon estava, pero debía ser célebre lo mateix qu' el sugècte representát en eixe sobrenòm, per quant dende qu' erem gichs qu' el sentím nomenar, y encara hui s' usa en les muntanyes d' Alcòy pera ponderar cosevòl còsa dura. No afondém, puix, més volent averiguar l' orige d' este mòt, y deixemo per los gastos, dedicantli, ja que no tením atra còsa á la má, esta copla:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Molt redur deuría ser
eixe cantal del Cornút,
quant no s' ha gastat encara
en tant temps que ha corregút.

Pero ¿quí sería més fòrt, el cantal ó el que s' asentava ó apoyava en ell? Averígüeu el curiós que nosatros no volém calfarse tant el cap en això.

Capellá (el) de Campaneta

S' aplicava encara als primers del sigle díhuit, y era símil de tot el qui s' abròga representacións y honors que no té, siguent companyer del *Dotor de secá;* á este tipo li se donava irònica y burlescament el títol de capellá, sense sero, aludint als sagristáns y demés ajudants llechs de les Esglesies, que, perque dúen sotana, roquet y també alba y dalmática (com se permitía fá uns coranta anys) en algunes provesóns y atres actes del cult, sòlen presumir y donarse tò d' eclesiástichs, imitant la serietat y els ademáns dels que ho son; ordinariament son els encarregats de fer els tòchs de campana pera les funcións relligioses, de alçar á Deu, de donar la pau en les parròquies rurals, cantar en lo còr, plegar en un plat per la Esglesia pera el cult ó pera les Animes, y portar la creu parroquial en les provesóns y entèrros; per tot asò els donaven en Valencia el calificatíu de *capelláns de campaneta*, que huí diém *sagristáns* ó *gent de sagristía.* Per lo tant y á fí de donarli á este personage son verdader carácter, arrematém cantanli una cansó, que be se la mereix:

Els sagristáns y escoláns
qu' entre 'ls dos no més fan ú,
prenen tal ayre en la Esglesia,
que á Deu li parlen de tú.

Y si esta no 'ls pareix pròu bòna, así tenen est' atra:

El escolá que ven cera
sense tindre colmenar,
rapaverunt, rapaverunt,
rapaverunt del altar.

Creém qu' als pòbres capelláns de campaneta els

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

ham caracteriçát bé, y qu' en un pòch més els posém de florero.

Capellá (el) de les ralletes

Este era el célebre Pare Tomás Tosca, sabut matemátich valenciá del sigle dèsat, que feu el plá de la Esglesia de la Congregació, huí parròquia de Sen Tomás; per ser les matemátiques el seu estudi favorít li tragué 'l pòble eixe mòt, pero no sòls practicá eixa ciència y escrigué pròu sobre ella, sinós que també publicá entre atres la *Vida de la Venerable* y huí Beata *Mare Inés de Benigani*. Per això Valencia, que coneixía el seu mèrit, li posá son nòm á ú del seus carrers, y dasta devía alçarli una estátua. Nosatros en canvi, no tenint atra còsa que donarli més qu' estes pòbres ralles, li afegirém esta cansó:

Si haguera molts Pares Tosques,
millor la ciència aniría;
pero com s' han acabát,
va per avall cada día.

Puix ja es còsa sabuda qu' en faltar els grans hòmens, com huí falten, no queden més que mijaníes, y estes ni fan ni deixen fer res de bò.

Capellá (el) de Misa y òlla

Este tipo es pòt dir que ja desaparegué, per efècte de la major instrucció que hui 'n día reb el clèro, la que fa que tinga més conciència del seu caracte y dignitat, y de la elevada misió que te en la societat; més á pesar d' això, encara se veu á lo millor algú que atre individuo d' eixa respetable clase que, posantse el mon per muntera y no fent cas de nengú ni de res, tot ho atropella y per tot entra, com la romana del Infèrn; per això no 's estrany vòren alguns en los poblets que sòls duen sotanes quant van á l' Esglesia, atres que casi tot el temps l' empleen en visites y no de malalts, á este

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

anántsen á caçar casi tot lo día y reçant á fonaes, y á d' aquell fent denteres als qu' el vehuen á tot hòra fumantse els puros com á barretes de cadira; y si pasém als pòbles grans, m' hos escandaliçarém al vóren alguns que ni ayre tenen de lo que son, puix pòrten sombrerets casi com els julos y toreros, alçacòlls y punys lluents com els senyorets, uns *sobretodos* que pareixen cogeros, sotanes á la francesa y amples com á merinyaques, calses blanques á conte de negres, com es de rúbrica, y unes hevilles de plata en les çabates que més grans ja no pòden ser. ¿No 's això anar contra la gravetát que prescriu el caracte del sacerdòt y tornarlo un atre capellá de Misa y òlla respècte als dels pòbles, y un mariquita ó llejuguino respècte als de les ciutats? Puix cabalment per això els posém nosatros á uns y atres eixe sambenet, encara que invertint els termes, y pera postres els cantém esta cansó:

Capelláns de Misa y òlla
casi ja no 'n queden huí;
pero en canvi ni hia pròu
que semblen á un figurí.

Y per això de cada día se te manco respècte á la clase, tractantlos á tots de vaqueta, com si tots foren iguals, perqu' el pòble ja no se para en barres y diu d' uns y atres com aquell: *Asnos y burros todos son unos.* ¡Cóm ha de ser!

Caragolá (pareix la) de Gimo

S' aplica á la reunió ó convít, que s' espera ha d' estar molt concurrít, ja per ser esplèndit el qu' el promòu, ja per atra cuansevòl circunstancia, pero que resulta tot lo contrari, ó per escasejár les viandes, ó per haver concurrít pòchs convidáts. No sabém qui pugué ser eixe *Gimo*, ni ham pogut rastrejar l' orige d' esta frase; més atenent á que algo gròs degué pasar en la broma, quant cridá tant l' atenció de les gents, y considerant el sentit tradicional y les circunstancies qu' el públich creu encontrar en ella, al seguir aplicantla tan sòls en cèrts casos y determinades invitacións ó reunións, pareix que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

dit valenciá organizá ú d' eixos típichs berenars campestres, y deixantse portar del seu espansiu y meridional carácter, convidá quiçá á més gent que caragòls havía manát guisar, per lo que molts no podríen ni tastarlos; asò unít á la diversitat de families, estats y condicións dels convidáts, degué sense ducte produir molta algaçara en la gran concurrència, que no sabém si ho prengué á bulla, ó si p' el contrari, ho tirá tot á *barato*, concluint en tragèdia. Siga lo que vullga, donarém fí nosatros, cantantli una cansó al oncle *Gimo:*

La caragolá de Gimo
degué ser de *banderilla*,
quant tots quedaren contents
y en ganes de repetirla.

Es dir, no sabém á punt ficte si 's quedaren contents ó no, ni tampòch si tingueren desitgs de repetirla, pero á nosatros no m' hos còsta res el diro, y así quedém be en uns y en atres. ¿Qué 'ls pareix d' esta eixida de pavana?

Caravina (la) d' Ambrós

Devía ser de les primeres qu' es fabricaren y estar ja molt vella ó molt usada, quant tan nomenada es y tan pòch cas se fa d' ella, puix sempre sòlen compararla á una còsa que no val ni aprofita pera res; hiá qui diu qu' era de gispa, que no tenía gatet pera desparar, ni pedra de fòch y qu' el canó estava tot rovellat y badat de dalt á baix, de modo que pòden vostés calcular la pòr que faría. Pero ¿quí era eixe *Ambrós,* amo y duenyo de tal arma? No sabem res d' ell, pero segóns les traces devía ser un benigne ó un simplòt d' aquélls que ballaren en Belém en castanyetes de suro, perque á no ser aixina, ningú s' havera atrevit á amostrarmos una caravina que tant que parlar ha donat y tant que riure fa encara, no sòls en lo nòstre reyne, sinós en tota Espanya, com á que diuen qu' en ella s' en anava á matar cigales y llagostíns per les eres y els dacsars allá en lo mes d' Agost. Y en eixe cas, ¿qué millor podíem fer pera qu' el seu

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

nòm no 's borre, que tirarli así estes quatre ralles y cantarli esta cansó?

D' un Ambrós devía ser
la caravina de marres,
que m' hos fa pixar de gust
y riure á totes pasades.

Y ben pensat, el cas no 's pera manco, puix caravines com aquella ja no 's fácil que s' en fasen, á no ser de canya, com les que fan els giquets.

Carcaixent (de) y dolces

Se referix esta frase á les tarònjes qu' en tanta abundancia produix el terme d' eixa vila, les quals son preferides á totes les que se cullen en los demés pòbles de la Ribera del Júquer, per son gust especial, gran dolçor y per tindre la còrfa molt prima; d' así el qu' esta frase ó dijo córrega tant de boca en boca per tot el reyne, y dasta que servixca de títol á una comèdia valenciana. Celebrém, puix, eixes tarònjes y son modisme dedicantlos este articulet y cantantlos la copla popular:

Pera bòn raim Xixona,
pera figues Ontinyent,
pera gayatos Corbera,
pa taròujes Carcaixent.

Y si vostés en vòlen més, al batre, si no á este, al atre, que diu un refrany, puix *el forn no está ja pera rosques,* que afitj un atre.

Caro (tindre més corage que)

Es referix á dos personages històrichs de la regió valenciana, ú el formalísim confiter *Joan-Caro,* perteneixent als tretce de la Germanía, que no tingué empaig en asistir, com á comisionat del pòble, davant del règi embaixador, Cardenal Adriá, ni de presidir dempuix la cé-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

lebre comisió que fon de Valencia á parlarli al Emperador en persona, de part dels conjurats de dita capital, pagant despuix en la forca sa lealtat y amor á la sehua causa; l' atre es *D. Ventura Caro*, marqués de la Romana y general del eixèrcit espanyòl, que al vindre la guèrra de la Independència y encontrantse en Dinamarca al front de quatre batallóns d' espanyòls, enviats com á fòrces aliades pera pelejar en favor de les armes franceses, al saber la gran noticia de que Napoleó havía declarat la guèrra á Espanya y que ses tropes havíen pasat els Pirineus, tingué el valor y heroísme de negarse á obedir les órdens del que s' havía declarat traydor á la patria, fentse conduir á Espanya en los seus en un buch mercant inglés, á qui demaná auxili. Be mereixen els dos un apláus y una copla per remat, que será ésta:

Els dos *Caros* per formals
y heròichs en lo seu cas,
mereixen molt, y més huí
qu' el gènero va tan escás.

Y per això la patria está tan de capa cayguda, que no 's veu mitj per ara de que recòbre la preponderancia y prestigi d' atre temps; ans al contrari, no devém estranyar que quansevòl día m' hos gitém espanyols y amaneixcám francesos, inglesos ó alemáns, á seguir com seguim.

Carrasqueta (la) de Xixona

Encara qu' eixe abre no existix ja, si 's menester dende principis del sigle pasát, seguix n' obstant nomenantse aixina el punt ahon estava, qu' es el més alt del carrascal d' Alcòy, d' ahon se divisa el pòble de Torremançanes, la ciutat del torró y del riquísim raím de valencí, que li dona nòm, l' hòrta secana d' Alacant, la estensa y poblada sèrra de Penayla, els condáts de Cocentaina y Muro, y les valls de Planes, Perpugent y de Çeta, ó siga tota la part montanyosa situada entre Mariòla, Aytana, Benicadell, la Çafor, Serrella y el Faro. Y com vullga qu' es un punt excelent pera pasar les calors del estiu en los diferents masos y jalets qu' els alcoyáns

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

tenen á la falda, així com en l' ivèrn no hia qui habite pròp d' ell de gelat qu' es; per ser tan nomenát en tota aquella comarca y reunir ademés les condicións que reunix, li ham dedicát estes línies y la cansó antiga que seguix:

En l' alt de la Carrasqueta
una vella es va pixar;
va regar un bancal d' hòrta
y un atre tant de secá.

Lo qual pròva que la tal velleta tindría molta pixera, y aprofitá la ocasió pera satisfer eixa apremiant necesitat del seu còs. Lo raro es que no 's pixara damunt, com sòl sosuir á les persones entrades en edat.

Casament (el) de Cervera

En que ni 'n faltá ni 'n sobrá, ni 'n hiagué pròu, com díu el modisme, y se referix á la menjurrá, acte ú òbra de má, en qu' els materials venen tan justets, que s' acaben al mateix punt qu' ella; pero ningú sap còm, quant, ni en quines circunstancies es verificá dit casament, ni tampòch si *Cervera* fon el nòm del novio ó del pòble en que se celebrá la ceremònia. Y com per atra part no m' hos interesa gran còsa el sabero, li tirarém la bendició en esta copla:

Eixe casament ronyós,
deguè ser com molts huí 'n día,
que no donen á ningú
tan sòls una peladilla.

Y per això no 's estrany que els gichs, les giques y dasta les dònes casades els apostròfen, dientlos gorrominos, cagóns y atres còses pijors.

Caseta (la) que no pasten

Quansevòl compendrá qu' este modisme, més que als pòbles grans, se deu referir als giquets, en los que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

pòch ó molt en totes les cases pasten, encara que huí 'n día te més aplicació als primers que als segons, per no pastar y comprar el pa casi tots en aquells; més no m' hos referím nosatros á les cases habitades p' els vius, ó siga als que menjen y beuen, sinós á les dels mòrts, els que sobre ser tants, tots están reuníts en una casa á sòles, llevát de algunes capitals que ne sòlen tindre dos ó tres, per no cabre tots en una ó perque no mereixen tots estar en la mateixa; y eixa casa ó caseta es en la que no pasten, puix no necesita pastar el que no menja ni beu, ni fa nengun gasto. Y com vullga qu' este modisme s' ha escampát pròu per les muntanyes d' Alcoy, ham cregút nosatros del cas dirigirli estes línies á la tal caseta y además la copla que seguix:

La caseta que no pasten
s' entén qu' es el Cementèri,
ahon sòls caben oracións
y el trist salm del Miserèri.

Perque allí no se deu anar á vore sòls els panteóns, lápides sepulcrals, corones y demés emblemes de la mòrt, sinós principalment á contemplar els destragos qu' eixa pelada ha fet en los qu' en aquell llòch están sepultáts, y á pregar per les sehues ánimes. Qui nou' fa així, profana eixe llòch tan digne de respècte, y dona á entendre que no te gens de compasió ni caritat.

Caseta (pareix el judèu de la segon)

S' aplica á la persona mal carada y lleja, que además vist molt arrèu, y se referix sense ducte al judèu ó soldat romá qu' en la segona estació del Calvari du al Nòstre Senyor de la còrda ó cadena que te amarrada al còll, anant carregát en la creu; com l' actitud y l' ayre de ú y atre contrasta tant, el pòble naturalment piadós, es compadeix de Jesucrist y en la quimèra ó prevenció que pren als que fan de bogíns, els sòlen picar els gichs, com se veu en les capelletes de casi tots els Calvaris dels pòbles. D' ahí esta frase ó modisme que s' usa en tot el nòstre reyne, á la que nosatros li dediquém estes curtes línies y la siguient cansó:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Es tan baix y odiós l' ofici
dels bogíns en este mon,
que dasta els piquen els gichs
en la caseta segon.

Es clar que asò revèla molta ignorancia y falta de cultura de part del pòble baix, com es veritat; pero ¿qué dirém d' eixe atre pòble més baix encara y atrevít, que huí 'n día apedrega les provesóns y tiroteja á les imágens sagrades, y dasta profana y blasfema del Santísim Sacrament?

Casta (de la) de Gòrga

Se referix á una raça de galls més grans qu' els ordinaris, en la cresta de clavell y les plomes molt lluentes, y també á cèrta clase de gosos, semejants als dòchs ó inglesos, els que portá allí el cavaller D. Alonso Olcina y Avargues, en el sigle dihuit, y s' han estinguít ja del tot, no quedant huí 'n día tan sòls un eixemplar d' uns y atres; pero com á pesar d' això continúa usantse esta frase en aquella comarca del partit de Cocentayna, dientli tots en tò de burla á eixa vila el pòble de la casta, que per més senyes no li pega masa be, nosatros, á fí de que no 's borre la memòria de tal llavor, ham tirát estes ralles, y volém consolar als gorguérs cantantlos esta cansó:

La casta de galls y gosos
que tan renòm doná á Gòrga,
s' acabá ja, més el dijo
es molt difícil que mòrga.

Ni deu morir tampòch, en concèpte nòstre, com día el tío Gimo del Regal, perque eixes dos castes de animals representen dos pergamíns, als qu' els naturals de eixa vila vòlen tant, y just es qu' els conserven ben alçadets en l' almari de les sehues antigalles.

Catarròja descubèrta

Esta frase equival á *se descubrió el lío ó pastel,* y se diu quant per una casualitat ó sense voler, s' ha fet pú-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

blich lo qu' es volía tindre reservát ú ocult; se creu qu' es molt antiga y encara s' emplea pròu en tot el reyne, per més que s' ignòra el seu orige. El pòble canta á dos per tres esta cansó que nosatros reproduim:

Catarròja descubèrta
y Albal sense fonament;
si voléu giques boniques,
Alcácer y Picasent.

Lo qual pareix indicar qu' entre eixos pòbles hiagué en atre temps algunes antipatíes, celets, envejes y quimères, y cadascú procurava arrimar la sehua sardina al fòch, pera vore de traure la millor part. ¿Será acás este l' orige d' eixa frase tan coneguda y tan estesa?

Cavalleros (els) de Gòrga

En la vall de Çeta y demés pòbles d' aquelles muntanyes, els gorguérs ó naturals de Gòrga pasen p' els més *dòctes, fanfarróns ó fantástichs* de la provincia d' Alacant, y per si no teníen pròu sobrenòms encara, ells mateixos s' en han posat un atre, y es el de *cavalleros,* per ser éste el saludo que donen á tots els forasters quant els encontren; este saludo s' ha fet tan popular y s' ha escampat tant per la contorná, qu' ha vengut á formar una costum y un modisme, de mòdo que huí 'n día no més nomenen á Gòrga p' el pòble dels *cavalleros*. Per supòst qu' els que ho dihuen es sempre en guasa y burlantse, pero els gorguérs son tan goletes, qu' encara s' alegren y els agrada qu' els ho diguen. Puix si ells están contents, nosatros pagáts, y vaja la música avant. Tiremlos també la cansó qu' els pertòca pera que no 's queixen.

En Balones son sarvajos,
en Gòrga molt redotors,
en Billeneta raboses,
Quatretonda espentadors.

Y pròu creem que tenen ja en eixe sambenet. ¿Pera qué posárlosen un atre?

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Cega (la) de la Ollería

Segurament era molt nomenada en la provincia de Valencia á mitat del sigle dènau, per la sehua gran veu, per la gracia en cantar y tocar la guitarra, y més que tot per tindre tanta facilitat en versar ó traure cansóns, trobos, colòquis y romanços. Per això ham volgut nosatros tráurela á relluir así y com á final dedicarli esta copla:

La cega de la Ollería
tingué una veu de barranch,
molta gracia pa fer vèrsos
y romanços pròu picants.

No 's la primera que ha descollat en eixe gènero, pero segóns conten era una notabilitat y per això la incluím en estes fulles.

Cego (el) de Beniardá

Ha segut el més celebrat del reyne de Valencia en el sigle dènau, no tan sòls per sa gran facilitat en traure colòquis, gistes y cansóns, en lo que pòchs l' haurán guanyat, sinós en tindre més desarrollat el sentit del tacte, com á que corría á sòles tot el vall de Guadalest, sobre ser tan trencat, visitava tots els seus poblets y coneixía á tots els seus habitants no més en la veu, sen anava á regar les hortetes que tenía, pujava dalt dels ábres á netejarlos ó esporgarlos y collir la fruyta, segava herba y feha totes les operacións de llaurador com si tinguera vista. Celebrém, puix, la sehua habilitat y cantemli una cansó al que ne cantá tantes en sa vida:

El cego d' eixe poblet,
tingué una gracia especial
pera versar, traure gistes
y ademés pa treballar.

Y alabém á Deu que fa eixos prodigis, ajudant á la naturalea quant més decayguda la veu.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Cegos (la cantá de)

S' estila molt en l' hòrta de Valencia per les festes qu' en l' estíu fan als titulars de les parròquies, y consistix en cridar á uns quants cegos y cegues de la ciutat, els quals per la nit y sobre un entaulát que alcen en la plaça, conten jascarrills, representen saynetes y tròços de peses valencianes, y canten cansóns en valenciá y castellá, fent les delicies de la gent jove del pòble y de les inmediacións que acudix en gran número, baquejantse tots de tant riures, especialment les jiques que gillen en *grande,* pegant moltes palmaes y movent extraordinaria jacòta y algaçara al escoltar els dijos y girigòtes dels tals ceguets y ceguetes. Es pòt dir qu' eixa *cantá* forma ú dels números principals de la festa, per més que les persones de bòn gust no li 'n enconten gens, estranyantse de qu' encara se permitixquen eixes bromes ridícules y de mal gènero á les pòrtes de la capital, quant están prohibides dins d' ella, lo que pròva qu' en la Vega hiá més ignorancia y burrera de la que pareix, si be ham de creure qu' el pòble de la ciutat faría igual ó pijor qu' el de fòra, si liu deixaren fer. Esta es la veritat, y per això nosatros ham tengut tambè la humorá de posar este articulet y cantar la copla de caixó:

Les Cantaes dels tals cegos
no tenen rahó de ser;
més veslos als hortoláns
en si están ó no están bé.

Y t' enviarán á escaparrar galgos ó á un' atra còsa pijor, si no t' armen camorra y trauen en seguida el jafaròt, pera ferte creure á la fòrça que tenen rahó. ¡Son molta còsa els valencianets *de Valencia y sus arrabales!*

Cirereta de l' Ahuar, mirar y no tocar

Es un refrany popular, molt en us en la provincia d' Alacant, el que s' aplica á les persones y còses tan delicades y sensibles, que s' han de tractar en gran

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

esmero y delicadea, y se referix á les cireres d' aquell vall, qu' encara que son dolces y bònes, efècte sense ducte de ser allí el clima mes calent qu' en les muntanyes, no tenen la consistència y duració de les del vall de Planes; d' ahí el que no siguen tan apreciades com aquelles y requirixquen més cuydado en tresportarles fòra del terreno. Cantemlos una copla pera que no diguen que fem pòch cas d' elles.

Les cireres de l' Ahuar
son pròu dolcetes y bònes,
més les d' Almudayna guanyen
en ser cruyxentes y gròses.

A cada ú lo que siga d' ell, y fòra cèls, envejes y misèries que no van á ningun puesto.

Ciris (els) de Sen Vicènt de Teulá

En eixe pòble de la Marina, vehí de Benisa, li fan tots los anys una festa y huitava molt solemnes al seu gloriós patró Sen Vicènt Ferrer, á les que concurrixen de tots los pòbles del contorn; pero una costum rara y piadosa al mateix temps els dona cèrt carácter típich á eixes festes y al pòble que les celebra, rahó perque nosatros les incluim en este llibret; m' hos referim á la ceremònia ó práctica, digamo així, de pararse tots els asistents á la provesó d' eixe día, pegant un *viva Sen Vicènt Ferrer* y alçant cada vòlta en alt el ciri que dúen en la ma; açò en un acte públich al que concurrix tot lo pòble y no pòchs forasters, impresiona molt al que ho veu per primer vegá, y sòls s' esplica tant d' entusiasme y devoció al saber qu' el Sant distinguí á Teulá visitantla encara vivint, com recòrda una capelleta de pedra sellar en un quadro de referència dins, al entrar del pòble, la espayosa ermita que s' alça un pòch més amunt, ahon tenen lloch totes eixes solemnitats, y sobre tot haver tengut el dit Sant una germana casada allí, segon dihuen. M' hos pareix que be mereix per remát una cansó, siga com siga, y aném á cantárlila.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Sent Antoni está en Benisa (1)
y Sen Domingo en Xaló,
Sen Vicènt allá en Teulada,
Jesús Pòbre baix Mongó.

Y com tot asò es veritat y la veritat y la rahó no vòlen força, no tenint nosatros atra còsa que donarli al Sant, li dirém: *Vixca Sen Vicènt Ferrer.*

Coixo Pix (el) de Mislata

Era un pobret, fill de eixe pòble, que sòls tenía una caseta mitj asolada, ahon se quedava y pasava de llimosna, puix com ja de jove se doná al visi de la beguda y sempre estava peneque, ni treballava ni podía, siguent matèria predispòsta pera pendre part en tots los ròbos y malcuynats qu' es feen per allí; de resultes de les tals peripècies, de les que no trea més que algún trago y alguna menjurrada, quedá coixo y manco, y se tirá del tot al acapte, pero com no més bevía y no menjava casi gens, el pá que arreplegava el donava y els dinés tots s' els gastava en ví. No era tonto ni bovo, y encara que no li faltava picardía, may se desmandava en la llengua ni día porcaes; al contrari, era molt digero, sempre estava alegre y content, y sòls la nit qu' estava begut solía pegarli per cantar el sereno y contrafer als quefes de tròpa quant amòstren als soldats l' eixercici, acabant per la coneguda copla de

Hijos de Benimamét,
venid, mamád y maméd;
plantad ajos y cebollas
y nabos para las ollas,
que por mucho que apedregue,
siempre quedan las casporras.

---

(1) Els benisérs tenien junt al camí que va á Calp y un pòch més avant dels molins de vent, una ermita de Sent Antòni Abat ó del porquet, ahon feen el porrát que ara se fa dins del pòble, y siguent com es son vehinat tan piadós, han deixát asolar dita ermita, y ni tan sixquera han posat en lo solar d' ella una memòria qu' el perpetúe. Desagraiment se diu esta figura y falta d' amor patri.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y al remat d' ella, éll mateix se ría com un bajòch en grans carcallaes, lo mateix que al dirli algú per qué s' emborrajava, en seguida responía rientse: *Jo me bech la sanch de Deu, puix el ví en la Misa es torna la sanch de Deu, y per això que vullch á Deu, no peque de beure ví, qu' es la sehua sanch.* A lo millor tenía també estos rahonaments en los carrers de la vehina capital, y com parlava tan clar y día les còses rientse y en pròu gracia, feha rògles de gent qu' es parava no més per sentirlo. Al entrar en edad se feu ajacós y éll mateix se retirá á la casa de Misericòria, ahon morí sobre el any 1894. ¡Deu que l' haja perdonat!

Comare (pareix la) de Fòyos

Este modisme s' aplica á la dòna que feha de comadrona en los parts, abans de conèixerse esta profesió, y com la que servix de tipo degué ser molt gròsa, vella, pesada, ben vestida, presumida y carregada de jòyes, al mateix temps que remirada y pagada de sí mateixa, que necesitava ser ben tractada y distinguida en totes parts, aceptant com á molt mereixcudes y dasta obligatòries totes quantes atencións li se guardaven, d' ahí l' orige d'este modisme ó frase popular tan estesa, particularment per la provincia de Valencia. Cantemli, puix, la copla de caixó, ja que asò y molt més creu que se mereix:

La comare de Fòyos
pòrta caròta,
de la randa més fina
que hiá así en l' hòrta.

¡Y á fe que li pararía pòch be, en tant qu'ella s' heu preciava! *El peix pera qui s' el mereix, la espina al gat,* com díu el refrany.

Conills (els) de Pòrge

Així nomenen encara en Valencta als antichs *velluters* ó teixidòrs de seda, per tindre el teler regularment en el pòrge ó *andana,* que dihuen els llauradors, y per lo tant

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

pasant casi tot lo día ocupats en la sehua faena; y com teníen un carácter especial y costums y vicis també molt particulars y pròpis dels del seu ofici, ademés de ser uns dòctes, guasóns y orgullosos de primera, aficionáts á eixir de paella, peixcar en lo riu y en les sequies, criar pardalets y tíndrelos en gabietes, asistir á les reunións del grèmi, acudir á les provesóns al costat de la sehua bandera ó pendó, fer comèdies en los teatrets de societat y visitar moltes vegades les parròquies ó ermites del deu Bach; d' ahí el donarlos eixe sobrenòm, p' el qu' eren tan coneguts en la ciutat y fòra d' ella, així com huí van desapareixent més que de presa, com ha desaparegút per complet el teler y l' ofici qu' el representava. Apliquemli la cansó de reglament, qu' es lo únich que li podem donar:

Conill de pòrge li díen
al velluter que teixía,
mes tots han desaparegut
com l' Art de la Seda un día.

Y això manifesta lo qu' es este mon, en el que tot canvía y muda á no parar y per fí s' acaba; de mòdo que si ú tinguera ganes de plorar, sempre estaría derramant llágrimes; pero convé ferse un ánimo y pendre les còses conforme venen.

Coples (les) de Calaínos

S' apliquen á les cansóns desustanciades y ridícules, atribuides á eixe personaje real ó fabulós, que no sabém tan sixquera si ha existit, ni d' ahon era, cas d' existir; y en gineral se referixen á totes les còses pèsimes ó de mal gust. Y com en los dos sentits s' usen molt per estes provincies, ham volgut nosatros que figuraren en este llibret, á fí de conservar la sehua memòria, al mateix temps qu' els cantém esta cansó:

Les coples de Calaínos,
com d' Ambròs la caravina,
no més son pera fer riure
á gent de gòrja y borina.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Puix en este mon te que haver de tot, y així com hia qui no 's cansa may de plorar, hia també qui no faría sempre més que riures. ¡Y vejes com teu' arregles pera contentarlos á tots!

Coples (les) de la Çarabanda

Eren éstes lascives, provocatives y escandaloses, lo mateix que aquélla, y tant unes com l' atra les inventá en Cádiç una comedianta espanyòla d' eixe sobrenòm, en temps de Felip II, p' els anys 1588; atres dihuen que s' inventá en Sevilla ó en les Indies, que fon portada á Roma, segons menciona Marcial en la epígrama 79, y si be dit ball y cant se prohibiren en lo sigle XVII p' el Consell de Castella, encara se representava en los corrals ó teatres de Madrit en l' any 1640. Covarrubias diu que la paraula *Çarabanda* es hebrea y ve del vèrb *Çara,* equivalent á escampar, cèndre, ventolejar y anar á la redona, tot lo qual fa la que la balla, que va rodant el teatre y cernent en lo seu còs á una y atra part, y qu' esta dança es filla de la *Encorvá,* seguint com á neta sehua la *Jacona,* les quals son de la mateixa camá. Y com este llibret está dedicát á tota clase de còses rares y curioses del nòstre reyne ó que s' hájen conegut en éll, de ahí el que insertém así eixes coples y el seu ball, aplicantlos la siguient copla:

Eixes coples y eixe ball,
tan llejos, segons les traces,
sòlament pugué inventarlos
la mare de les bagaces.

Perque 'n este mon cadascú aprofita pera la sehua còsa, y les persones indecents no se tròben si no fan indecències y mòhuen escandalls.

Corbelleta (els de la) de Girivella

Este modisme s' aplica als naturals d' eixe pòble de l' hòrta de Valencia, pròu conegut en tota la Vega per

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

les festes y porrát que li fa á la Mare de Deu del seu nòm ó de la Salut, y sobre tot perque 'ls llauradors, que son allí casi tots, sempre que ixen al camp pòrten una corbella en la ma ó tirada al muscle, costum que no s' usa més que allí; per això comprenint nosatros qu' el tal sobrenòm li dona un carácter especial, li ham fet llòch en estes fulles, segurs de que no 'ls pegará mal als girivellérs qu' els tragám á relluir, puix al cap y al fí no 's nengun bojorn ni mengua pera d' ells, com tampòch qu' els dediquém esta copla:

En dir *de la corbelleta*,
ja 's en l' hòrta costum vella,
qu' entenguen enseguideta
que son els de Girivella.

Que ve á ser lo mateix qu' en nomenar el gos, amanix el bastó, com diu un refrany, puix hia còses que no més en apuntarles, al punt s' endevinen de tan clares que son.

Coria (pareix el bovo de)

Se referix al ninòt que hiavía en lo rellònje d' aquella ciutat, á imitació del Papamoscas de Burgos y de la Bagasa d' Antella, y hu apliquen les gents al sugècte simplòt ó que afècta sero pera millor conseguir lo que pretén ó desitja; es molt usát este modisme en tot lo reyne de Valencia, y per lo mateix el continuém nosatros en este puesto y li cantém una cansó:

De Coria havía de ser
eixe bovo, que no 's bovo,
y per guilopo mereix
que li cantárem un trobo.

Puix huí 'n día hia molts d' eixos, que fan el tonto y el simple, y de pillos s' adòrmen. ¡Qué llástime d' una lleva y portarlos á convertir infièls!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Costeres (les) de Bixquèrt

Son els costats montanyosos y trencats de la ciutat de Xátiva, y també els de la part opòsta del castell ó siga al Migdía, y que terminen en la *Sèrra gròsa;* el terreno d' elles es secá, pero com es calent y fresch al mateix temps, produix de tot, estant plantát de vinyes, parrals de rich raim de postres, pins, oliveres, garrofers y diferents ábres fruytals, mates y bròses de varies clases, y poblat de moltísimes casetes de camp, algunes jalets modèns de pròu gust, ahon les familiès riques van á pasar la temporada del estíu. El nòm d' eixes costeres es conegút per tota la comarca, vall d' Albayda y distrits de Cocentayna y Alcòy, així com ignorém el personage á qui s' aplica; y com m' hos pareix que te pròu notorietat é importancia, ham cregut convenient que figure en estes planes, acompanyat com els demés de la sehua cansó:

Les costeres de Bixquèrt
son un terreno excelent,
pa pasar l' estíu ben fresch
llunt del pòble y de la gent.

Encara que no está molt apartat de Xátiva, puix p' el camí vell se va pronte y en facilitat, ventaja que reunixen pòchs punts destinats á estiuar; de mòdo qu' els xativenchs en això están millor que vòlen y no pòchs els envejarán.

Còva (la) de Benidoleig

Es coneguda de molts, particularment en lo marquesat de Denia; té una entrá molt alta y ampla, semejant una rotonda, y ficantse cap á dins per la cava artificial de la má dreta, d' uns dotce pams d' elevació y pròu estreta, veu per mig una cequiòleta que va á parar á un jarco d' aygua, damunt del qual hiá una especie de campana penjant, formada dels degotims de la penya; se veu que la cava seguix per adins, pero sense aygua, y segóns el botánich Cavanilles, allí s' encontraren hosamentes de

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

persona y diferents ferraments casi menjats de la humitat, puix segurament estaven continuant la cava en busca d'un manantial ó nayximent d'aygües, y éstes qu' estaven detengudes en algún depòsit de la penya, al descubrirles ompliren tota la cava y ja no pugueren eixir, quedant allí dins sepultats; durant la gran seca dels anys 1870 y 1871, els de Denia provaren de seguir la escavació per vore de traure aygua, pero tingueren que deixárseu en vista de que non eixía. Esta es la còva de Benidoleig tan celebrada; abáns de la entrada, com unes quince pases y alguns tres metros més fonda, está la fònt principal que abastix al poblet, la qual sòls trau un jorro ó canyo regular d'aygua, puix es terreno que ne té pòca. Apliquemli la sehua copla pa que no siga manco qu' els atres:

La còva y fònt d' eixe pòble
sobre ser tan celebrades,
de l' aygua que tot hòm busca
están les dos pròu escases.

Còva (la) dels nòu germáns

El pòble supón qu' era guarida de lladres, bandolers, ròders y matóns, y també s' aplica á tot edifici antich, desmantelat y brut, siguent en los dos sentits pròu usat encara este modisme en lo nòstre reyne, sense que sapiám l' orige d' éll, ni el parage ahon estava situada aquella còva. Siga, puix, lo que vullga y estiguera ahon estiguera, li cantarém la cansó de costum y avant va 'l carro dasta que volque:

La còva dels nòu germáns
está per tots nomená,
y Deu sab si serviría
pa fer pòr ó d' emboscá.

Que tot podía ser en aquell temps en que la gent estava encara tan atrasada, y com era tan crèdula, se creía que dasta els burros boláven; huí ja no 's així, pero en tot y en això encara hiá qui creu en bruixeríes, va á alçar figura ó fer les cartes, creu en los espiritistes, en la

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

bòna ventura y atres paparrujes per l' estil; y això qu' estem en lo sigle vint. ¿Será burrera ó falta de fe?

Còva (la) Santa

Ja saben molts del reyne qu' está en lo terme d' Altura, á unes tres hòres de Sogórb y davall d' una penya d' aquelles mutanyes, ahon feu la Mare de Deu el miladcre de curar á un leprós y el de quedarse allí el quadret de alabastre de la sehua Image, lo qual motivá el que se li fera altar dins de la còva, s' alçara l' edifici de la hostería y dempuix la capella de la Comunió, el campanar y demés òbres qu' embellixen aquell santuari, pera qu' éste fora visitat en tot temps per pròpis y estranys, y la Senyora rebera de cada día major cult y veneració. Es un punt molt trencát y agrest, pero la còva destilant aygua per totes parts, oferix el milacre patent y constant de no desfer l' alabastre de qu' está formát el quadret y el bust de la històrica Image, y això á sòles mereix que s' engarce d' òr y plata y de pedres precioses dit santuari, y que s' embelliren les sehues afòres, com ho fan els francesos y atres nacións en los seus santuaris, encara que la Mare de Deu aprècia més qu' eixes esterioritats, el còr y la devoció fervient dels seus fills els cristians. Com tot m' hos pareix pòch pera la Reyna del Cèl, ja que no tením còsa que valga, li dediquém estes pòbres línies y la copla que li canten els comarcans:

Virgen de la Cueva Santa,
¿quién te vino á ver?
Segorbe y Altura,
Jérica y Viver.

Pero eixa copla no diu tota la veritat, y nosatros li afegím est' atra:

Vèrge de la Còva Santa,
sou de tots tan coneguda,
que no hia en Espanya nengú
que no vos veja, com puga.

Y además de visitarla, els que no pòden li recen en gran fervor, que té més mèrit encara.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Creu (la) de Mislata

Al pasar per la creu de Mislata, guarda la capa, diu el refrán; y, en efècte, sempre ha hagut en eixe barri, poblat en sa majoría de gent forastera, que á lo millor ja ha mudat de domicili, ratoners que han robat tot lo qu' han pogut de nit, de día y á tot hòra, puix com no tenen ahon caures mòrts y tot ho pòrten damunt com el caragòl, lo mateix s' els hi dona menjarse el pá así, que 'n Cèuta ó qu' en atre puesto, per això m' hos ha pasat p' el cap posarlos en este llibret y cantarlos de pas esta cansó:

Mislata y la creu,
la creu y Mislata,
com beques un pòch
ja no veus la capa.

Pero això era quant s' usaven les capes, que ara com ja no s' estilen, s' han tornat bòns gichs, per la banda del tòç.

Cuca (la) fea d' Alcòy

Es la *tarasca* dels castelláns, especie de dragó de cartó que pòrten davant de la provesó de Sen Jòrdi, en la festa que li fan tots los anys; com á símbol del dimòni qu' eixe Sant te á sos pèus, el que la pòrta y va en lo seu interior, per la obertura de la boca, que li servix de respirall, pròva de traure la má y llevar els mocadors, gorres y atres còses als curiosos y encantats que s' acosten molt á d' ella; es molt coneguda y nomenada per tota la comarca, y s' usa en atres poblacións d' Espanya y de França, per lo qual li dedicarém també la cansó acostumada:

La *Cuquè feè,* com dihuen
els alcoyáns á l' antiga,
es una bestia que tot
lo que pòt hu agarra y pilla.

Puix imita al diable, que fa tot el mal que pòt al que se creu d' éll y seguix les sehues ensenyances. Con que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

espavilarse y no acostarse molt á eixe llop encadenát, y així no m' hos mosegará.

Cuca (la) en l' alfals

Estar més perdut que la cuca en l' alfals, diu una frase ó modisme, y se referix als grans treballs que pasa algú, comparantlos en los que la cuca ó gruga sufrix quant la lleven y la maten al netejar el camp d' herba alfals del que se havía apoderat. Corre molt en Valencia y la sehua vega, y per això la incluím así y li cantem esta copla:

La cuca pèla l' alfals
y el seca, tot á la una,
pero l' arrastren y maten
funs que non queda nenguna.

Puix molt just es que la pague qui la fasa, perque el qui en gavinet mata, en gavinet mòr, y qui fa mal no pòt trobar bé.

Culiblanchs (els) d' Almudayna

Este sobrenòm tenen els d' eixe poblet del juçgat de Cocentayna, enfront de Planes, encara que atres els dihuen *gorrominos,* puix tenen la fama de molt estalviadors ó apretáts, havent hagut sugècte que arribá á contar lo que pujaven al any les molletes de pá que caíen de la taula menjant, les quals, tret en net, sumaven algunes barcelles; y per lo tant, com se vullga que son coneguts per eixos mòts en tota aquella comarca, ham volgut també nosatros tráurelos á rògle así, pera que no 's borren de la memória, puix sería una llástima qu' el pòble de les cireres *jorovines* no fera jòch entre atres de menys fama de la provincia d' Alacant. Arrematém dirigintli una cansó que li dona el verdader carácter que té:

A vos os rogamos,
Canút, Bertoméu, (1)

(1) Patró y titular, respectivament, de la parròquia.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

qu' els hòstes sen vajen,
dasta el dolçayner...
Y si algú en quedara,
qu' encara no ha entrat,
de dalt de la mula
que cayga un bòn bach;
qu' es trenque les cames,
els quixals y dents,
li cayguen les barres
y no menje gens.

Molt arrogants están els meçquins culiblanchs, pero creém que no será res y que la sanch no aplegará al riu; per lo que puga ser, no s' acostém masa á d' ells, no m' hos peguen en traydoría alguna perná.

Culipardaltes (les) de Lliria

El carácter espansíu, guasó y festíu dels valenciáns, ha fet que tots los seus pòbles tinguen frases, modismes y sobrenóms especials y pròpis qu' els caractericen, aixi com també el tipo y costums de uns no sòl confundirse may en los dels atres; per axò aixi com en atres pòbles les dònes, per no res, ja están á lo millor dientse mil picardíes, traentse dasta la camiseta del náixer y estirantse les grenyes, les llirianes sense arribar tan avant, quant están escurant en les cequies sòls se contenten en dirse unes á atres, si están cremades:

Culipardalta,
culipardaltó,
culipardaltona.

Espresións que crech que vòlen dir que totes elles parlen per los còlses, per no dir p'el cul, en lo qual no fan unes y atres més que dir la veritat, puix ja es còsa sabuda que les dònes si no les deixaren parlar, rebentaríen com la cigala.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Delicá (la) de Gandía

Que morí d' una fulla de ròsa que li caigué en lo cap; este refrany corre molt per estes provincies, y s' aplica á la persona, tant hòme com dòna, de naturalea delicá ó enfermiça, qu' en no res te pròu pera acabar de arruinarse y morir, com li sosuí á la gica que, segons conten, al eixir de la Sèu d' aquella ciutat, es despenjá una fulla d' un rosetó de la frontera, y com era de pedra y li pegá en lo cap, li causá la mòrt; pero el pòble suprimix lo de la pedra y no més nomena lo de la fulla de la rosa, pera fer resaltar més la delicadea d' aquella fadrina y donarli més carácter á l' anècdota; acabém, puix, cantantli una cansó:

La delicá de Gandía,
siga supòsta ó real,
dona á entendre qu' era fina
sa complexió natural.

Y ja se sab que les persones y còses fines son més delicaes que les atres, encara que si la tal fulla li havera caigut á una més fòrta, també li havera sosuit igual, puix el cas no era pera manco.

Desculáts (els) de Xabia

Segurament s' els aplica este mòt ó sobrenòm als naturals d' eixa vila, perque 'n gineral este es tipo d' ells, sobre alts, prims y d' anques pòch abultades ó eixides, per l' estil d' els gitanos, encara que blanchs y coloráts; y aixina s' els nomena en tot lo marquesát de Denia, rahó per la qu' els ham guardát un buydet en estes planes, lo que m' hos obliga á dedicarlos també una cansó:

Tots els dihuen *desculáts*
als d' Aixabia, en la Marina,
y sa figura y son físich
fan qu' els nomenen aixina.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Lo qual no deu pegarlos mal, lo mateix que que li diguen tòrt al que no més te un ull, encara que ni hia de tan tontos que dasta d' això s' agravíen.

Diable (el) del Socós

Pareix el diable del Socós: axií diu el modisme que s' aplicava á la figura del diable, que duya als pèus la image de la Maie de Deu del Socós, situada en la frontera principal de son antich convent de Valencia; aquella figura teníen els frares la humorada de vestirla tots els anys d' un mòdo caprijós, y servía de figurí als valenciáns, que la celebraven y coneixíen per lo dit nòm, y se refería al qu' exagera la mòda en lo vestir ó pòrta molts coloríns, fentse ridícul. Cantemli, puix, á eixe diable una cansó per despedida:

El diable del Socós
servía de figurí,
y ara son els gavajets
els qu' els dúen cap así.

Qu' es també una de tantas còses ruíns que devém als nòstres vehíns, els quals dempuix de la guèrra m' hos robaren en *grande,* m' hos llevaren el nòstre trage tradicional, m' hos introduíren els carrets de asmolar tisores y ganivets, les pintes y capadores dels sanaors, y pera acabarmos de coronar, les mòdes. Vejen vostés si tením motíu pera estarlos agraíts y pera volerlos.

Diablet (el) de les Beceròles

Se día de la persona qu' en una reunió tenía manco respetabilitat y pes, ó distava molt en edat, posició y saber dels seus contertulis ó companys; y pareix referirse al gravát ó figura d' un diable que portaven algúns silabaris ó cartilles encara p' els anys 40 del sigle XIX. La veu *Beceròles* ve sense ducte del mestre *A-Ba* ó de

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

primeres lletres, nomenát *Baceròla,* que introduí, esmená ó perfecciona les cartilles, donant els valenciáns el nòm del seu llinyage á dit llibret; tot lo qual confirma el document que del protòcol de Jaume Ferrando se guarda en l' Argíu notarial del Colègi del Patriarca, del dijòus 4 de Maig de 1432, y consultá l' erudit En Lluis Cebrián Meçquita. Creém que no vindrá mal una copla per remát, encara qu' el asunte es més serio que pareix.

Eixe diablet pintat
no m' hos dona gens de pòr;
pero no li gastém bromes,
que pintát y tot may mòr.

Efectivament, no li devém tindre pòr anant drets, com Deu mana, més no convé péndreli satisfacció á eixe bijo tan lleig, perqu' es ú dels tres enemichs de la nòstr' ánima, y molt astut y traydor.

¡Dimònis (voto va als) d' Aragó!

Esclamació en que prorumpixen els valenciáns quant se vehuen contrariáts ó deplòren algún desaguisát, sense que se sapia l' orige d' ella; y en lo mateíx sentit atres dihuen: *¡Voto va al dimòni del eixilleró!* Escusát es dir que de les dos maneres s' usa molt en lo nòstre reyne; y per això nosatros acabarém en esta copla:

Els dimònis y els diables
que tots son d' una camá,
algúns els noménen molt
y dihuen que no ni hiá.

Pero en tot y en això, quant muyguen, creém que s' arrepentirán d' haverlos nomenát tant y ja no negarán la sehua existència.

Dòctes (els) de Montaverner

Tenen segurament fama d' això en eixe pòble de la vall d' Albayda, per quant el modisme ó dijo antich que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

corre per la comarca y p' el condat de Cocentayna, encara que desconeixèm l' orige, diu lo siguient;

Els fills de Montaverner,
tot ho volíen saber;
dasta un corbo de bacores
quáns pesóns podía haver.

Y creém que no anaven tan erráts els qu' els tragueren eixe mòt y la tal copla, perqu' el carácter de casi tots ells demòstra que se tòquen d' això.

Dònes (les) de cadira

Este mòt es pròu antich, com á que ja eren conegudes per éll en temps de la Recònquista del nòstre reyne, les giques que vòlen menjar sense treballar y els agrada anar ben huapes, y s' entreguen, com es natural, al vici y á la prostitució; els tragueren eixe nòm, perque sempre estaven y encara están asentades á la pòrta del carrer, per estar desqueferades y ocioses, lo mateix que més avant els díen les *dònes dels picos pardos,* perque pera qu' es distinguiren de les dònes de bé y honrades, maná l' autoritat qu' en los baixos del vestit portaren unes puntes de drap pardo; d' ahí el qu' encara huí córrega molt la frase ó modisme d' *anar á buscar picos pardos,* qu' equival á anar á vore eixa genteta ó siguen les dònes de mon, y de que nosatros les tragám á relluir en estes planes, cantantlos la copla qu' els correspòn:

Eixes dònes de cadira
son la perdició de molts,
tapemse orelles y ulls
y nons tentarán el pols.

Qu' es lo que feu Ulises en les Sirenes de la mar, quant volíen enganyarlo y pèdrelo. Tot això y mès es precís fer pera lliurar l' ánima y el còs de les bruyxeríes y çalameríes d' eixa *gens non sancta.*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Donís (la festa de Sen)

Per ser un día tan memorable y gloriós pera Valencia y son reyne, puix en ell tingué llòch la presa de posesió de la ciutat per lo invicte rey D. Jaume I d' Aragó, eixa festa venía celebrantse tots els anys per los cabildos eclesiástich y civil, prenint part totes les clases, les quals adornaven els carrers y cases á maravella, dasta que gelantse y oblidantla la majoría, els sucrers son huí 'n día els únichs que la continúen, posant de florero á quí més y millor les sucreríes, en lo qual guanyen en patriotisme y en aguiletes, puix la gent s' aboca als mostradors al vore el derroje que presenten de llepolíes de tota clase y acaba per comprarne pera que no diguen. Pera que, puix, no se borre y seguixca conmemorantse eixa feja al menys com al present, ham volgut nosatros contribuir publicant estes mal traçades línies y la copla de caixó:

La festa de Sen Donís
tan gloriosa pa Valencia,
si no la fan com abans
òmplin en dolç l' aparièncía.

Y vaja lo ú per lo atre, puix ense que no tením lo que volém, m' hos ham de contentar en lo que m' hos donen, lo mateix qu' el que no pòt segar espigola, y el que no te pá menja coca.

Dotor (el) de Planes

Devía ser sense ducte un meje pròu inteligent en la sehua facultat, com á qu' era molt celebrát en aquelles muntanyes dasta la mitat del sigle pasat, y en efecte així pareíx acreditaro la cansó que seguix:

La Tirana te un floronco
y el te á punt de rebentar;
si no ve 'l dotor de Planes
la Tirana es morirá.

Pero nosatros no sabém res més respècte á eixe tipo

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

ni de dita protagonista la *Tirana*, y sòls podém asegurar que la tal cansó encara se canta en lo distrit de Cocentayna.

Dragó (el) del Patriarca

Se veu penját en la paret de la entrada del Colègi y Temple del seu nòm, en Valencia, y es un cocodril desecát que li regalaren á d' aquell Senyor, el Beato Don Juan de Ribera, arquebisbe y virey de dita ciutat y reyne, el qual el feu posar allí com símbol del silènci, pera manifestar el recolliment que se deu tindre en lo llòch sagrát; hia qui diu qu' está formát de pell de bòu, lo que no 's veritat, y el pòble supòn que fon agarrát en los canyars del Turia y siti del actual Mercat, quant dit riu pasava per allí, lo qual es fabulós, lo mateix qu' el dragó de la Esglesia del Puig siga la femella d' éste. Y com vullga qu' eixe animal es molt raro en lo nòstre terreno, y sobre haverlo vist moltísimes persones, ni hia encara moltes que no 'l coneixen, á fí de que les últimes tinguen noticia d' ell, posém así estos retalls per mòstra y la cansó de caixa ó caixó:

El dragó del Patriarca,
si estiguera encara viu,
no 'l miraríen com ara
tots en l' ivèrn y en l' estíu.

Ni tampòch estaría allí tan quiet com está, puix ja s' en havera fogít, donant sustos de mòrt als qu' es burlen d' ell, perque saben qu' el tal *nene* te males llevades.

Èco (¿asò será l') ó la gica del forn?

Esclamació en que sòl prorrumpir tot aquell qu' estranyant la desaparició momentania del objècte que tenía en ses máns ó prop d' éll, debades el busca, que no pòt pegar en éll; lo mateix que quant trau un conte, per més qu' el repetixca, no li dona el verdader resultat que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

busca. Se desconeix l' orige d' esta frase, encara que molt be pot atribuirse á reminiscències de la superstició y escesiva credulitat del pòble sencill é ignorant, esplotat més ó manco en tots temps p' els més avisáts, llestos ó malváts, en un fí particular, casi sempre reprovát, si no criminal. Lo de la *gica del forn,* pòt molt be referirse á una jove determiná, ficada en ocults amoríus, pero s' ignòra el siti y circunstancies de la escena, com també els nòms dels personajes y el desarroll del drama ó saynet. Y en quant á la paraula *forn,* sense variar el sentit d' esta frase, la sustituixen algúns per atres equivalents. Apliquemli una cansó per despedida, qu' es la siguient:

Qui fa cas de ècos bècos
es més tonto que pareix;
y com no 'ls tire á rodar
pararà en Jesús mateix.

No hiá, puix, que tíndreli pòr á res, més que á Deu que m' hos ha de juçgar, y que m' hos fasen y vinguen tots los ècos que vullguen.

Embaixá (la) de Sen Jòrdi en Alcòy

Es un simulacre de batalla entre mòros y cristiáns, compòst de varies filades ó digas batallòns de gent armada, vestida á l' antiga, representant als antichs reynes d' Espanya, ademés dels capelláns, matuters ó contrabandistes y alguns grèmis de arts y oficis; el día de la festa del sant totes les filades formades van p' el matí á Misa á la sehua capella, y per la vesprada á la provesó; el día del *alardo* ó combát, per lo matí guanyen el castell els mòros y per la vesprada els cristiáns, concluintse en eixe acte la funció ó embaixada, en la qu' els alcoyáns gasten algunes arròves de pólvora en desparades d' alcabuços, mòuen un roído qu' ensordíx á tots, queden en lo bolsillo buyt molts d' ells y alguns tenen qu' empenyar dasta la márfega pera acabar de pagar els gastos; pero es tal l' entusiasme dels treballadors per eixa festa, que primer se queden sense menjar que vòlen borrarse d' ella; y lo mateix que sosuíx en los d' Alcòy, sosuíx també en los de Villena, Cocentayna,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ontinyent, Bocayrent, Muro y Paypòrta, encara que la batalla d' aquell te més nomená, aparato y suntuositat que la d' estos. En tot y en això, cumplixen tots relligiosament els seus compromisos, sense quedar á deure un cèntim á nengú, tot ho paguen com la *Taula de Valencia,* de la qu' els valencianets en gran part no han copiat ni el crèdit ni la exactitut en pagar, sobre tot les festes, y per això els naturals de la ciutat del *Pardalòt* mereixen un aplaus, qu' es lo que nosatros els doném al ferlos llòch en estes planes y cantarlos la cansó de costum.

La embaixada de Sen Jòrdi
en Alcòy, te molta fama,
y per això van á vórela
molts de dins y fòra Espanya.

Fentse creus de lo rumbosos que son els alcoyanets en eixa festa, còsa qu' en la capital deixen tant que desijar en totes, y més desde que s' han deixát pujar á cavall d' una minoría insignificant, gillona y descreguda. Pero cada pòble te 'l govèrn qu' es mereix, y el de Valencia segurament no mereix més, per lo que ham dit abans.

Encantá (el barranch de la)

Se li dona este nòm á eixe barranch, que naix en la vall de Gallinera y obrintse pas per la falda de la muntanya de la Çafor va á parar al ríu Serpis ó d' Alcòy, per una pedra llisa que se veu en la mitat d' una penya molt alta y escarpá, y que segóns diu Escolano, posaren els mòros per tapadora d' una còva ò avench, ahon hiá moltes còses y tesòrs encantáts; dita llòsa ó pedra está plena de lletres arabesques, ralles y figures, si ham de creure al mateix historiador y als que conten que hu han vist, y sòlaments els mòros pòden girarla y destapar la boca d' aquella madriguera ó cau de raboses, que tal vòlta no siga atra còsa, suponent qu' existixca, la tan ponderá còva encantá. Baix d' este supost, y posant en corantena nosatros lo dels encantaments, á que son tan afectats els morets, com á objècte de curiositat, ham cregút oportú

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

dedicarli estes ralles al tal barranch, que sòls pòrta aygua quant plòu, y á la pedra del seu nòm, sense deixarmos la copla de caixó:

El barranch de la Encantá
sempre será nomenát,
per la pedra *misteriosa*
y lo que dins te encantát.

Y si algú vòl descubrir el secret que cubrix la tal pedra, que vaja 'l África y els ho pague be als mòros, qu' ells no busquen més que cristiáns bovos que creguen les sehues fábules y bruixeríes pera tráurelos l' arján. ¡A fe que no hu entenen els dels turbants y çabates en jangleta!

Enganyar (la que aná á) á Sent Antòni

S' aplicava p' els nòstres antichs á la dòna á qui notaven de pòch recollida é insinuant, la qual visiblement demostrava en lo traje, en lo monyo y dasta en les actituts ó ademáns, els seus pòchs disimulats propòsits de pareixer be als hòmens; en canvi atres la consideren com á molt lleja, pera que aparega més gran el contrast, dins del sentit humorístich que li se dona á este tipo. Cantemli per remat una copla:

Tan tentat fon Sent Antòni
y de tants mòdos y mijos,
que ja no mirava el sant
en lo qu' eren aquélls bijos.

Y es natural que aixina ho fera, perque sinós havera caigút en alguna de tantes tentacións, y entonces l' havera enganyat el mal esperit.

Engonari (l') de la Llònja del òli

En la frontera principal de l' antiga Llònja del òli, que ja no existix en la placeta de les Panses, de Valencia, per haver segút asolá en l' últim tèrç del sigle XIX,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

y sòls queden d' ella huí 'n día els senyals d' haver estát apegada á la paret de la fonda de la Morellana, se vea ajopít un ninòt dins d' un forat, al qu' els grèchs díen *Atlant,* que significa estar agenollát, segóns el Pare Teixidor, y els valenciáns li díen *l' Engonari;* puix á fí de qu' el seu recòrt no 's borre del tot, nosatros li ham tirát estes línies y li cantém esta cansó:

L' Engonari era un ninòt
molt antich y nomenát,
qu' en la Llonjeta del òli
estava dins d' un forat.

Y no 's estrany que fora celebrát, puix dasta figura en los romanços antichs, haven reproduit l' *Ensisám de totes herbes* el Colòqui ó Rahonamenta hagut entr' ell y lo Rat-Penat.

Ensisám (l') de capugíns

El tragueren sense ducte eixos fraréts, y es compòn de diferents herbes menjables ó bònes de menjar, talla-des molt menudetes y adobades en òli, sal y vinagre, de mòdo que al tastarlo es percebix un gust especial molt fí, que no té l' ensisám fet de lletuga ó endivia á sòles; nosatros en cèrta ocasió que ixquerem de paella al camp, en companyía de atres persones, no tenint postres ó darreríes, com dihuen els llauradors, pera dempuix de dinar, tirárem ma de llicsóns, espináchs, camarrójes, naps, alls y cebes d' una horteta vehina, ho tallárem tot junt ben menudét, y una vòlta adobát s' heu menjá-rem á bocí ple, no havent provát en la vida un ensisám més rich y apetitós que aquell. Apreciant, puix, per aquella mòstra lo que deu ser l' ensisám arreglat per los dits frares, ham volgút nosatros donarlo así á co-néixer als que l' ignòren, y ja qu' estém cantarli esta cansó:

L' ensisám de capugíns
deu ser un pòstre molt rich,
quant l' alaben tant encara
sobre ser ja prou antich.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y es que les còses bònes, en llòch de pèdre 'l seu mèrit quant se fan velles, el sòlen aumentar, com li sosuíx al ví ranci, que de cad' any es millor.

Entèrro (l') de la sardina

A imitació de lo que feen en Madrit á primers del sigle pasát, copiaven també en Valencia, Alcòy y en algunes atres poblacións del nòstre reyne, la ceremònia ridícula del entèrro de la pòbra sardina, allá sobre la mitat de la Coresma, donant á entendre sense ducte que s' acaba entonces el temps dels dejunes y de les vigilies, y que va á entrar atra vòlta la carnal, com si pera el pòble s' acabara en la vida el menjar malament y patir pròu. Ja puix que així ho volía, y encara en alguns punts ho vòl, donemli per la corrent y cantemli esta copla:

Com el pòble patix tant
busca també la espansió,
y sotarra la sardina
en broma y per diversió.

Y així tira una cana al ayre, y entretant no s' enrecòrda de les sehues penes y treballs, com aquell del dijo: *Un hòra de vida, es vida, y el portaven á penjar.*

Escolá (l') de Quart

que va corrent y sempre fa tart, com diu el refrany. S' aplica á la persona, tant hòme com dòna, atrotinada y plena de corruyxes, que de tan apresa que vòl fer les còses, totes les fa á mijes y de mala manera, y com al mateix temps es curiosa y li agrada òldreu, vóreu y sabero tot, y se pára á sobint en este puesto y en l' atre, resulta que lo que per un costat alvança per l' atre ho atrasa, y per això sempre fa tart allí ahon va. En este sentit es pròu corrent el dit refrá ó modisme per l' hòrta de Valencia, motiu per qué nosatros li ham fet así llòch y li apliquém la siguient copleta:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

El pòbre escolá de Quart;
ja dende antich es modèlo
del qui corre y pòch alvança,
per fero tot en un crèdo.

Perque no el que corre més alcança la llebre, sinós el que corrent manco te més manya pera agarrarla; y el que vullga descubrir eixe secret, que òbriga be els ulls y atese les orelles, ó sinós que vaja á estudiar á les còves de Salamanca. *¿Entiendes, Fabio?*

Espardenyers (els) de Callosa

Així com en atres pòbles se dedica la gent á diferents oficis, en Callosa d' Ensarriá abunden molt els espardenyers, en termes, que casi tots el vehins, llevát d' uns pòchs propietaris y els empleats del juçgát, s' empleen en eixa industria y d' ella es pòt dir que pasen, escampantse alguns pera vendre espardenyes lo manco á sèt hòres de distancia. A lo manco donen pròves de treballadors, de lo que s' alegrém en gran manera, dedicantlos de pas una cansó, que bé se la mereixen:

En Tárbena sobrasades,
en Benidòrm peixcaters,
el cordellet en Altea,
y en Callosa espardenyers.

Y *á molta dija, cara de botija,* com dihuen les giquetes, y *en aplegar al forat, mija quarta,* com diém nosatros.

Espentadors (els) de Quatretondeta

Casi tots els pòbles del nòstre reyne están senyaláts per un mòt ó sobrenòm qu' els caracteriça, y á eixa espècie de costum antiga obedix el qu' els apliquen als naturals d' eixe poblet de la provincia d' Alacant, en lo vall de Çeta, á lo qu' es veu per lo vici, ó lo que siga, que tenen de posarse damunt uns als atres les mans

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

ense que parlen, de gastarse jances y de espentarse ó rempuixarse; y com este modisme corre molt per tot aquell contorn, ham volgút nosatros escamparlo més, per si se perguera la llavor, y al mateix temps dedicarlos esta copla:

En Balones son sarvajos,
en Gòrga tots son dotors,
en Billena rabosetes,
Quatretonda espentadors.

Y si nou' vòlen, qu' heu tiren; que cada ú deu aguantar el seu focíl quant li tòque: lo demés es ayre.

Esquellao (l') ó cencerrá

Se fá en los casaments de viudos y viudes, y es una broma de bòn gènero unes vegaes, y atres masa pesada, atrevida y dasta indecent. No cal dir que abans tenía llòch en tots los pòbles del nòstre reyne, tant grans com giquets, ni que huí 'n día únicament s' usa ja en los últims, per lo perillosa y compromesa qu' es, puix això ho saben tots, com tampòch no ignòren que pera ferla tiren má de ferrets, paelles velles, caixes buydes de petròli, guitarres, panderos, caragòls de mar ó *còrns* que dihuen en la Marina, estufadors, esquellòts, picotets, cascabells y dasta arreglen un pális en una manta y quatre graneres, fent anar baix d' ell als novios despuix de casáts, sense faltar un bos per conte de incensér, en una casoleta de fòch y vitets sechs ó coents, pera anarlos incensant per tota la bòlta qu' els fan pegar. Com regularment sòlen ferse estos casaments de bòn matí, hia hòmens y dònes que casi no dòrmen en tota la nit, no mès per pendre part en dita broma, la que sòl acabarse convidantlos el novio á pastes, tramusos, cacahuets y un trago d' ayguardent; pero actualment es pòt dir que ja no 's calfa la gent tant el cap en eixes bromes, pera les que se necesita més bòn humor del que huí 'n día hiá, prenint part els javals y javales rònegament en tots los pòbles, y sobre tot en los de l' hòrta de Valencia, que fan cencerrá desde que s' amonesten els novios dasta demprés qu' es casen. No, puix, per lo qu' es ara

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

esta broma, sinós per lo que fon en temps arrere, ham volgút nosatros dedicarli este recòrt y cantarli esta cansó:

L' esquellao ó cencerrá
es broma de gent d' humor,
que obsèquia als viudos qu' es casen
á sò de plats y tambor.

Qu' es una música molt alegre y divertida, encara que alguns dels obsequiats la recibixen tancantse en casa y arruixant als músichs desd' el balcó, pera que l' aygua apague 'ls seus ardors.

Estrenes (les) y l' esguilando de Nadal

Les festes ó pasqües de Nadal, sobre vindre tan gelaes y en un temps en que persones, animals y tot está tremolant de fret, tenen tal atractíu en tots els pòbles cristiáns, que se impòsen y fan respetar dasta dels que no combreguen en la Esglesia catòlica, ja que també seguixen y observen les costums introduides per ella. Per ahon se veu més caracteriçát Nadal es en los giquets y giquetes, ó siga la gent menuda, la que, així com abans de l' hòra ja pensa y fa pensar en la mona de Pasqua, així també ans de vindre eixa solemnitat, no més ensomía les estrenes y l' esguilando que sos pares, ahuelos, tios, parents y benvolents els donarán, y quíns trages estrenarán; y ¿quí no tira una cana al ayre y sonríu de plaer al vore lo molt que gòja y desfruta la familia en tals díes, y que dasta el mercát, la fira, les botigues, les sucreríes y tot respira cèrta ignocència, sencilléç y naturalitát, que si contrasta per una part en l' adormitòri qu' esperimenta tota la naturalea, per atra está en caracte durant les festes de Nadal? Sí, téndre y bonico es tot lo que se referíx á eixa gran festa dels gichs, en la qu' el prototipo de la ignocència d' ells es un Infant recen naixcút en un pesebre, el que sòls per ser el Fill de Deu y el Salvador del llinyage humá, y per lo tant l' amo y duenyo absolut de tots y de tot, havera pogut náixer en un paláu suntuós, sense pèdre res de la sehua divinitat y caracte. Just, puix, es que á Nadal y á

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

les sehues estrenes y esguilandos dediquém estes pòques y pòbres lletres, y que entoném estes letrilles:

Bòn Jesús hermós,
tiritant de fret;
¿per qué hau naixcút,
Senyor, tan pobret?
Feu qu' eixe pesebre
humil y gelát,
mate nòstre orgull
y acabe el pecat.

Que fon cabalment lo que al Nòstre Senyor l' obligá á náixer en estat tan abatut, y per això sòls anirá al Cèl el que l' imite en la humildat y abatiment, qu' es el principal fonament de la virtut y santitat.

Estret (l') de Isber

El barranch dit del Infèrn, que naix en la vall d' Ebo y pasant per la Retoría, Sanet, Beniarbeig, Ondara, Alverger y els Llòchs, desemboca en la mar, al baixar de Lahuart forma l' Estret de son nòm, del qual s' han ocupat els historiadors regnícols Escolano y Cavanilles, juçgantlo á propòsit pera edificar en éll un pantano; y al efècte varies diligèncıes y tentatives s' han practicát durant eixe temps pera portar á cap el beneficiós pensament, estrellantse totes en l' estudi técnich fet últimament per la comisió oficial de ingeniérs, quins declararen que dit siti, per ser terreno obèrt, no aprofitava pera depòsit d' aygües. Com á punt que ha tingut, puix, la sehua resonancia l' incloím así en la cansó que li pertòca de costum:

A eixe Estret tan celebrát
li han fet la còl, perque sí,
puix han dit que pa pantano
no aprofita dende huí.

Y es una gran llástima, perque de haverse portat á cap el proyècte, tota aquella vega de tèrra tan fèrtil, s' havera convertit en un hermós jardí.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Estret (l') de Lorja

Está en lo riu d' Alcòy ó *Sèrpis,* sobre un quart més avall d' eixe pòble y ja casi á la fita del terme de Vilaronga, y el forma un jas de penyes que comprén el sòl del riu y s' eleva á una part y atra d' ell, pasant per allí les aygües tan encaixonaes y oprimides, que pareix mentira que puguen pasarne en tanta cantitat quant ocurrixen les grans avengudes; en tot y en això pasen furioses y movent gran estruendo, sense ferli casi senyal á la penya viva y deixantla més lluenta qu' una espasa, sent així que 'n los termes de Cocentayna, de l' Alcudieta y de l' Alquería s' empòrta pròu vegaes jopaes sanseres y no pòchs cantóns d' hòrta y de secá. Per ser, puix, un punt raro y curiós al mateix temps, ham volgut nosatros que figure en este llòch y cantarli esta cansó:

L' Estret de Lorja es notable
per la sehua posició;
que pase l' aygua com puga...
y avant va la provesó.

Puix nosatros no tením culpa de que les penyes li fasen la còl, apretantla en tanta manera, ni tením tampòch mijos pera ferlos fer la rahó. *Qui tinga cuchs, que pèle fulla,* diu el refrany.

Faldons (els) d' Oliva

En eixe pòble tenen tots els llauradors, al menys els de l' hòrta, la costum rara y estravagant d' anar á treballar en faldó ó camisòla, tornantsen lo mateix á casa així que arrematen la faena, tan ternes y satisfets com si estigueren en un bòsch, ahon sòls els veren els llobs y les raboses; y á tot això vihuen allí unes quantes families molt encopetades, que dehuen riures per les bojaques al vore aquella tròpa de indis braus en trages tan primitíus y bruts á més no poder. Les giques jovens no van tan llaugeres de ròba, pero en canvi van totes en faldetes blaves de tèla casera y en los burrets del ramal

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

carregáts de fem y de tot lo que dona el temps, puix segurament sos pares son arrendadors y no pòden comprarse carro. Es un pòble en que la propietat está casi tota en mans de quatre richs, y el pòble es encara un verdader vasall d' ells; tal vòlta no 's conega atre eixemplar com èll en tot lo reyne en usos, práctiques y costums, y per això qu' en mitj de la sehua pobrea está content y no 's realça contra els amos, devém acabar cantantli una cansó pera que s' alegre més:

Els fills del pòble d' Oliva
dehuen ser molt calorosos,
quant en l' ivèrn y en l' estíu
van en faldó tan ayrosos.

Y *ancha Castilla, que el rey paga,* com dihuen els castelláns y nosatros també pròu vegades.

Falles (pareixen les) del Micalet

Este modisme es del sigle dihuit, quant encara s' encenían de nit dalt del Micalet de la Sèu de Valencia unes fogates pera guía dels mariners, les quals dempuix es sustituiren per unes boles de pell ó cartó, penjades á una barra que pasava per dalt de la campana del rellònje; y com les dites fogates duraven tan pòch, d' ahí el dijo ó frase qu' el pòble els va aplicar, referintse á còses de curta ó pòca duraciò; ara ja no s' estila, pero encara l' ham ouít referir nosatros á un ahuelo sense nets, y com á còsa curiosa la contém, no sense cantarli la copla que li tòca de caixó:

Les falles del Micalet
duraven una rosada,
y á lo que dura poquet
el pòble les aplicava.

Per ahon se veu qu' els valenciáns sempre han segút lo mateix, y que quant no han tengút de quí fisgarse, s' han fisgát d' ells mateixos; córrega, puix, la bola, que no va mal.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Fam (els anys de la)

Se referixen á totes les époques de necesitat, penuria y misèria per que ha pasat la humanitat, que no han segut pòques, y en este sentit está escampát eixe dijo ó frase, no sòls per tot el nòstre reyne, sinós per tot lo mon, puix dites époques son comunes á tots els países y á totes les etats; per això nosatros, tenint en conte el carácte estensíu de la fam y lo apropiat qu' es á tot temps y llòch, ham volgut també que figuraren els anys d' ella en este llibret, cantantlos com á tots la cansó de reglament:

Els anys de la fam diém
als qu' es patix pròu galima,
sens pensar que ja badallen
els que la tenen canina.

Que son més dels que m' hos figurém, puix si no fora per això, molts que de no menjar pròu están flachs com á gosos perdiguérs, estaríen gròsos com á teixóns, en unes cares com á panderos y una brasa d' anques; pero s' aconòrten en que la Providència de Deu á tots manté, per més que no ha fet escritura de si m' hos ha de mantindre gorts ó flachs.

Ferrer (el) de Tibi

El ferrer de Tibi, diu *que ferrant ferrant pergué l' ofici;* es el tipo del sugècte indolent y malfatá, y se referix á cèrt ferrer d' eixe pòble de la provincia d' Alacant, qu' en llòch de traure honra y profít de la sehua profesió, per la sehua pòca aplicació al treball y pèdre el temps y sos alforros en lo jòch y en menjurrades y borrajeres, vingué á quedarse inútil y en mitj del carrer; no se sab quí fon este tipo ni la època en que vixqué, pero el refrany corre encara de boca en boca en la provincia citada y en part de la de Valencia. Cantemli una cansó pera que á lo manco el consòle un pòch:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Tipo de malfaeners
ha segut eixe ferrer,
y per això qui el seguíx
també es queda en lo carrer.

Es dir, pòbre del tot y desacreditát, qu' es lo pijor, com sosuíx als que fan el seu cónter.

Festa (la) del Rat-Penat,

la bosa buyda y el cul banyát; este es el remát d' eixe modisme, y se referíx á ú dels centenars de la Reconquista de Valencia, en el que no pogueren lloirse els de la ciutat, per haver caigút durant éll un gran temporal d' aygües; pero en canvi feren el seu agost els fondistes, hostalers, bodegoners y demés comerciants é industrials, puix com no havía llavons la facilitát de comunicacións d' ara y els camins estaven convertits en verdaderes llacunes, els moltísims forasters que acudiren no s' en pugueren tornar tan pronte als seus pòbles, deixantse tots els dinés que duyen en la capital, y alguns d' ells encara s' empenyaren pera poder menjar; per això fon tan celebrada eixa festa, que dasta huí es nomenada en tot lo reyne, motíu per el que nosatros li dediquém este recòrt y la copla que seguix:

La festa del Rat-Penat
vingué tan arremullá,
qu' encara huí la nomenen,
com diu el graciós refrá.

Pero això no 's estrany en la tèrra del *Gè,* lo estrany sería qu' els seus naturals, guasóns dasta la paret d' enfront, no li hagueren aplicát á dita festa el espresiu sambenet que pòrta. Y *á molta dija, cara de botija,* com diu la gent menuda del terreno.

Festeigs (els) de la Vall

Es molt jusca y curiosa la costum qu' encara creém que s' estila en eixe pòble, dit també Tavèrnes de Vall-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

digna, d' anar els fadrins á festejar á casa de la novia, mudáts en la robeta de menjar bé y posáts de capa, axí siga en lo mes d' Agost; y ben mirát, es un estil que honra y favoríx en gran manera á novio y novia, al tractar tan en serio un acte qu' en tots los pòbles, grans com gicotets, es tracta tan arréu y en tan pòca consideració y mirament; puix en les ciutats y en poblacións importants, dona llástima y al mateix temps ganes de riure, vore als festejants de plantó en un carrer, fent el bambáu, per no dir el tòfol, y en lo cap en alt, parlant mitj en cifres y á la calladeta, quant no en senyes, en la senyoreta qu' está asomada al balcó; y en los poblets, dasta qu' el pretenent no entra en casa de la promesa, tenen els dos que festejar amagát p' els racóns, de nit y de mala manera; pero en eixe pòble citat, anant el fadrí á vore la novia en tal etiqueta y formalitat, donen á entendre qu' es respèten y es vòlen novio y novia com Deu mana, podent evitar sòls así els molts abusos á que se presten els festejos fets com gineralment se sòlen fer. Per això recomaném als festejants la costum ó mòdo de festejar d' aquell pòble, y acabém estos renglons en la copla siguient:

El festejar de la Vall
mereix per tots imitarse;
qu' el còpien els que pretenen
en Sent Agustí allistarse.

Puix *Sent Agustí, dos caps en un coixí,* diuen molts; ja ho saben vostés, si nou' sabíen.

Festes (les) de carrer

Se féen en Valencia y en tots los pòbles més importants del nòstre antich reyne, y teníen per objècte y fí obsequiar els habitants de cada carrer al seu sant patró ó titular, celebrant el día de la sehua festa una funció d' Esglesia, y pasejantlo per la vesprá en provesó per tot éll al sò d' una jaranga y del precís tabalet y donçayna; pera fer dites festes més lloídes, adornaven de florero tot lo carrer, li féen al sant un altar molt enflocát, un entaulát pera la música, omplíen el pis del carrer

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

de murta y atres plantes oloroses, y puto quí apanyaría millor la entrada y els balcóns de sa casa; no cal dir que aquell día se guardava per tot el vehinát com si fora de precèpte, anant tots á Misa, no alçánt ningú una palleta de tèrra, pegant bòltes sense parar d' un cap al atre la gent jove en la robeta de menjar be, y estovantse els ahuelos y les ahueles asentáts á les pòrtes; per la nit feha revel-la ó serenata la música, y s' acabava la funció en una despará, traca ó castell de fòchs artificials. Pero tot això s' ha acabát desde qu' els govèrns, que no busquen més qu' el bé del pòble, segons dihuen, li retiraren eixes espansións de bòn gènero, sense ducte pera que no 's riguérem ni desfrutáren tant, ja que eixes antigalles son més pròpies de les aldees, ahon la gent está encara molt atrasada, y del gichs que tenen molts pardalets en lo cap. Y els haurém de donar les gracies y la rahó, per més qu' el verdader pòble no está per les innovacións que l' oprimixen y li lleven la verdadera y sana llibertat. Fem, puix, punt á estos renglóns, y pera consolarmos un pòch cantém la acostumada cansó:

Les festes de carrer eren
l' alegría dels grans pòbles,
y al llevarles, han perdút
l' humor, tornantse més pòbres.

De mòdo que s' han quedát *com el gall de Morón, sense plomes y cacarejant.* Pero *quien manda, manda, y cartuchera en el cañón,* que dihuen els quefes dels soldats

Figuers (els) de Benaguacil

S' els nomena així en los pòbles de la comarca, per lo aficionáts que son á les figues, puix segurament tenen pòques figueres en lo seu terme, y ja es còsa sabuda que *la privació es causa del apetit,* com diu el refrá. Com vullga qu' el agradarlos les figues no 's pecat, cantemlos la copla de costum y que menjen totes les que puguen, en regla, per supòst, no siga qu' els fasen mal:

En Vilamarjant flatosos,
en Ribarròja esquerrers,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

en Lliria culipardalts
y en Benaguacil figuers.

¿Hia algo més que dir d' eixa gent? Nosatros creém que no, y per lo tant que se les aventen com puguen, pero que no menjen tanta dacsa com dast' ara, qu' eixe pá diu que no 'l beneí el Nòstre Senyor, súa sense treballar, còsta molt d' engolir y fa els rots agres.

Figues (les) de Pámis

Son les negres ó *bacórs,* com dihuen en les muntanyes d' Alcòy, y les més fines dempuix de les *napoletanes* en totes parts, pero especialment les d' eixe poblet de la Marina, que per això están tan acreditaes dende antich en tot este reyne; per lo mateix creuríem nosatros faltar al patriotisme que revèla l' amor á les nòstres còses, si no férem menció así d' eixes celebraes figues, y d' ahí el que les enaltím en estes línies y en la cansó que seguix:

Les figues de Pámis son
ja de antich molt afamades,
per les més dolces y fines
del clòt y de les muntanyes.

Y sinós qu' heu diguen en Valencia, ahon les prefe rixen á totes les demés, venentse á un prèu que no alcancen les atres.

Filar prim

Esta frase ó modisme tan antich com corrent en lo nòstre reyne, y que equival al *hilar delgado* dels castelláns, significa desmenuçar ó profundiçar en una còsa, y d' ahí lo que díen en los convents de frares *aula ó cátedra de prima,* ahon se teníen conferències ó discusións científiques sobre una ó varies matèries; més avant s' estengué la frase á les arts y oficis, y per això les dònes que filaven, se día que filaven prim quant feen el fil molt pri-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

met ó finet y bonico. Y com vullga que dita frase, ademés de lo estesa qu' está, no deixa de tindre lo que solém dir el seu *meollo,* ham cregut nosatros convenient y oportú inclòurela en estes planes, cantantli la copla acostumada:

Filar prim te molts bemòls
y pelendengues no pòchs;
quí vullga apurarlos bé
que no s' ajuste en renòchs.

Perqu' eixos no saben dir més que *ròch, ròch,* com les granòtes dins dels jarcos, y no trahuen més trellat; pera dependre, del que sapia mes que ú.

Fill (el) del mestre Pere

El fill del mestre Pere, que li amostrava á fer çabates á son pare. Esta frase sòl aplicarse al jove pòch sabut, qu' en la sehua inesperiència pretén saber més qu' els vells y s' atrevíx á donarlos lliçóns; pugué tindre orige durant la època dels antíchs grèmis, en qu' els fills seguíen el mateix ofici dels pares, començant per ser *aprenents,* despuix *oficials* y per últim *mestres examináts y en títul;* d' ahí el haverse perpetuát la sehua memòria. Pero nosatros, pera que no siguen manco que atres, els aplicarém la acostumada copla:

Eixe fill del mestre Pere
ser pòch avisát devía,
quant ja amostrava á son pare
lo qu' encara deprenía.

Y pròu ni hia també aixina, qu' encara casi caguen vèrt y tenen la llet als morros, y ja vòlen alçarse á germáns majors y donar lliçóns á qui sab més qu' ells; pero *con su pan se lo coman,* que dihuen els castelláns, y *á qui Deu li la done, Sen Pere li la beneixca,* que diém nosatros.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Fill (el) del pare tèndre

El fill del pare tèndre, diu *que cagant se descostellava.* Es frase que s' aplica á la persona molt endeble y porigosa, y especialment als queixóns, que s' acovarden de no res y crehuen que s' han de morir apenes senten la menor indisposició; es pròu usada encara, y nosatros, á falta d' atra còsa, li cantarém una cansó al ruinós y delicát de Gandía que té tals aprensións, á fí de qu' es reanime y traga fòrces de flaquéa.

Es tan tèndre y delicát
el fill d' un pare dolent,
que creu que s' ha de ofegar
d' una bufada de vent.

Y sos perills corren, perque una persona aixina sólaments tancada en una urna de cristal podría estar segura, y encara no del tot.

Foguera (la) de Canals

En esta vila hia costum dende antich de fer una foguera colosal en la plaça de la Esglesia pera el día 17 de Giner, festa del seu titular y patró Sent Antòni abat ó del porquet; sèt ó huit díes abans tots els vehíns del pòble van carrejant la llenya que pòden, y ú d' ells en particular qu' está pròu rich, fa conduir dasta pins y atres ábres sancérs, resultant una garbera que sobríx per dalt les teulaes, á la que boten fòch despuix de Misa major y dura encesa dasta el tercer día de festes, en el que despuix de la Misa fan rodar per fòra la dita foguera á tots els animals majors y menors enflocáts, als que repartixen per despedida un tròç de pa beneyt. Com vullga que jòca una costum semejant, tal vòlta la única que hiaja en lo nòstre reyne, á fí de que tots la coneguen y se conserve á trevés dels sigles, li dediquém nosatros estes ralles y la cansó que seguix:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

La foguera de Canals
tan famosa y nomenada,
es pa honrar á Sent Antòni
en tota la contornada.

Puix té molta fama en lo distrit de Xátiva, Enguera, Canal de Navarrés y la vall d' Albayda, siguent estrany que no l' hajen copiada en eixos pòbles, com ho feren en Agna en l' any 1877.

Foguet (el) de lladre

Així dihuen en l' ivèrn els qu' están arrodaláts á un foguet compòst de unes quantes brases sense fer flama ni fum, que apenes calfa, qu' es el que sòlen fer els roders y gent de mal viure en les sehues còves y madrigueres, pera no donar á entendre ahon s' alberguen y evitar el ser descubèrts; y com vullga qu' este modisme es pròu conegút y corrent en lo nòstre reyne, á fí de que no 's borre, li ham tirát nosatros estes ralles, y ademés li cantém la sehua cansó:

Foguet de lladre diém
al qu' está mitj apagát,
y ni fa flama ni fum,
ni calfa al qu' está gelát.

Y així es també el que sòlen fer els pòbres, per tindre pòca llenya y manco dinés pera comprarne, puix els necesiten pera donarlos als giquets pròu tascóns de pa dur y sardines rovellades.

Fònt de Bellús (la)

Lo caudalosa é important qu'es esta fònt m' hos ha obligat á fer así menció d' ella, ja que sense ducte es la més abundant del nòstre reyne; ix á còsa d' un quart d' eixe poblet, en lo camí vell de Xátiva, d' una còva que forma la penya, qual boca está tapada en una paret de òbra, tenint á uns cinch pams d' alçada una especie

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

de finestró en una reixeta davant, per la que s' asomen els que pasen, encara que apenes es divisa el gran rebáls d' aygua y s' òu la remor que fa al caure ésta en éll; va conduida á dita ciutat per una gran cequia de calicanto, destapada á trets, en els que pòden beure les cavalleríes, y al entrar en aquella població, casi front al antich portal de Cocentayna, forma l' artística *fònt de vinticinch jorros*, un pòch més avall una bonica *cascada* y á continuació d' ésta está el gran *llavador de ròba;* dit manantial abastix en tanta manera á la referida ciutat, que tota ella está plena de fònts, inclús els edificis públichs, hostals y moltes cases de particulars; pòques poblacións d' Espanya tindrán tanta abundancia d' aygües com ésta, encara que mòlles y casi sempre calentes, per lo que be mereix tal manantial que li dediquém la copla de costum:

Pera fònts la de Bellús,
abundant com la que més,
que abastix á tota Xátiva
per l' andret y p' el revés.

Com á qu' encara rega una gran estensió d' hòrtes, d' una fertilitat estremada, lo qual celebrém en gran manera.

Francés (el cavallet de Sen)

S' aplica al anar á pèu, com diu que casi sempre anava á tots los puestos eixe Sant, eixemple de humildat y de pobrea, y més en temps d' ell, que no hiavía tantes carreteres y atres mijos de comunicació com ara. Els llauradors y demés gent treballadora donen eixe nòm al cavallet ó tireta de cordellet que pòrten les espardenyes d' espart, desde la cara á la talonera, els frares que calcen sandalies, á la correjeta que sugècta els dos dits estrems, y els qu' entenen un pòch el lletinorum dihuen anar *pedibus andando,* de broma y en tò festiu, per supòst; pero de totes maneres significa lo mateix, y per això nosatros, á fí de qu' el pòble conserve este modisme tan espresíu, ham volgut tráurelo así á rògle, no deixant en lo tinter la cansó que li pertóca:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

El cavall de Sen Francés
eren sempre les sandalies,
en les que anava á peuet
y corría tèrres varies.

Hui 'n día no van tant á pèu els frarets, perque no 's tan precís y hia mijos més fácils de comunicació; pero així mateix, els que seguixen el eixemple y l' espirit del seráfich Patriarca, no son tan comodíns y quisquillosos com els atres, y se conformen y acomòden á tot lo qu' ix.

Francesos (¿qué tením que vore en los?)

Este es el modisme ó frase que corre més entre 'ls valenciáns y també en tota Espanya, traduintlo cada regió á la sehua llengua particular, el qual servix d' esclamació quant algú m' hos diu ó propòsa algo que no m' hos ve bé ó no m' hos acomòda. Y en veritat, que si reflexioném sobr' ella, tením masa motíus pera estar prevengúts contra els gavajets, pera estar resentits d' ells y pera tíndrelos en fí á cap de sèda, com solém dir, puix en llòch de favors, no més els devém desastres, males pasades, ròbos, fam, plòrs, sanch y ruína p' els quatre costats; sense contar la traició de Napoleó I, que portá la guèrra de la Independéncia, en la que les tropes franceses saquejaren les nòstres Iglesies y casi tots els pòbles, robantmos y emportantse á França tot l' òr y la plata y dasta els monuments que pugueren; tots los mals materials y morals que m' hos han vengut, tots es pòt dir qu' els ham rebut dels gavajos. No, no podém els espanyòls mirar en bòns ulls á eixa nació vehina, per més que reconegám els sentiments de hospitalitat y caritat del verdader pòble francés, que no deu confundirse en la garrapata de pillos, viciosos y farautes, qu' el desacrediten y deshonren. Y per axò ham cregút oportú donar entrada á eixe modisme en estes fulles, tirarli estes quatre ralles y cantarli per fí esta cansó ó estrevill dels nòstres pares:

¿Los franceses á España
á qué han venido?

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

A comer picolinas
y á beber vino.

O esta cansó més picant:

El traidor Napoleó
feu á Espanya guèrra artera,
pero pergué la corona
y la vida en Senta Elena.

Y fortuna que morí arrepentit de les sehues faltes, que no foren pòques, y reconciliát en la Esglesia, á qui havía agraviát tant, tenint pres en Avinyó al Papa Piu Sèxt.

Frare (el) d' Agres

En les caigudes de la sèrra de Mariòla que miren á la vila de Muro, hia un penyòt que sobrix sobre 'ls demés, á qui per la sehua configuració se li dona en lo condat y en los valls que seguixen á ell, el nòm de *frare d' Agres;* asò no pareix que tinga res de particular, més atesa la coincidència de que totes les tronades que ixen per eixa part sòlen ser perjudicials pera 'l terreno, deixántselo ras y llevantlos als pòbres habitants totes les collites que tenen á la cara, resulta que tots ells miren en mals ulls á dit penyó, que no deu res ni te culpa de qu' els núvols de mal aspècte s' agarren y se sitúen damunt d' ell; d' así el que siga tan popular eixe *frare* en aquelles muntanyes y que á cada trico estiguen nomenantlo, qu' es justetament lo que á nosatros m' hos ha fet insertarlo en estes pàgines y cantarli la siguient cansó:

El pòbre frare de Agres
no tindrá culpa de res;
pero en caure pedregaes,
éll ho paga, y no en dinés.

Puix en cada maldició l' atèrren els manco reflexíus d' aquells pòbles, com si malaínt, blasfemant y parlant malament remediaren els perjuíns y pèrdues que causen les tempestats; pero el número dels tontos es molt gran.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Frare (el) Taques

S' aplica este mòt á la persona desaseada y pòch mirada en lo traje que pòrta, com sense ducte hu eren els relligiosos dels dos sexos consagráts á la vida contemplativa y penitent, parlant en gineral, puix també ni havía y els hiá molt pulcres en la netedat de les sehues ánimes y dels seus còsos; d' así esta frase ó modisme, per més que siga desconegút el sujècte que serví de tipo, á qui nosatros n' obstant li cantarém esta cansó:

Dihuen als frares tacosos
algúns que taques no 's vehuen;
que se les miren despay
y vorán quántes ne tenen.

Es la única manera de no traure mals nòms á ningú, puix el qui se coneix els defèctes y faltes que té, ja no pensa en los dels atres.

Fullanes (els) de Benimarfull

Eren tres germáns, que siguent fadríns foren molt divertits, tocadors de guitarra y de citra y cantadors, corrent per l' estíu totes les festes del contorn, armant guitarrades, balls y saráus, y divertintse á més no poder en companyía de les giques casadores, pero de un mòdo honest y en tota honra y cortesía, com solém dir, sense mòure escandálls ni desmandarse pera res en la llengua, còsa que huí no saben parlar els jovens si no s' embruten en seguida; asò ocurría allá á la mitat del sigle dènau; més així que dits germáns se casaren, es deixáren els jòchs, festes y bromes á un costat, y ja no pensaren sinòs en treballar y cuydar cada ú de la sehua familieta com Deu mana. Com eren tan coneguts y nomenáts per aquelles montanyes, ham volgut dedicarlos nosatros esta memòria y dedicarlos esta cansó, ja qu' ells ne cantaren tantes siguent fadrins:

Eixos celebrats Fullanes
ameniçaven les festes,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

en sos cants y guitarrades
y diversións molt honestes.

Puix pera divertirse no 's precís escandaliçar ni fer parlar á ningú, que ja temps pera tot, havent orde y tenint regla y mesura.

Galima (tindre més fam que)

S' aplica al sugècte molt famolench ó que patix molta fam, y se referix á eixe tipo, supòst ó verdader, que tan gran y desgarbat com era, no tenía traça tan sixquera pera treballar y guanyarse la vida, y anava caentse de fam y misèria per los carrers; d' ahí este modisme tan conegut en el nòstre reyne, y que alguns en llòch de dir fam diguen *galím* ó *galima;* més cantemli una cansó, y siga lo que vullga:

Molt mala còsa deu ser
tindre *galím* ó *galima,*
quant tots li fan mala cara
y ningú á ella s' arrima.

Ni convé tampòch, puix del gos flach no s' apeguen més que puses y alguna caparra.

Galtá (el que li pegá la) al dátil

O á la mèrda, com dihuen atres: S' aplica al alabanciós y valentó, que no té fòrces ni corage pera eixecutar les amenaces que fa cridant; y se referix sense ducte á algún pòbre diable de Valencia, que volent tindre fama de valent, li pegaven dasta les dònes y els gichs; asò si no era el protagoniste incorpòri d' algú d' aquells *colòquis,* que tant en bòga estigueren en dita capital y reyne en lo sigle dihuit y principis del dènau. Siga d' asò lo que vullga li cantarém una cansó, y avant va el carro dasta que bolque:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Els valents no més de llengua
sòlen caure tots de cul,
perque 'n llòch de valentíes
tenen fanfaria y orgull.

Puix sòlaments tenen llengua pera tirar bravates, pero mans pòques; y huí 'n día ni hia molts d' estos.

Gall (el) de la Pasió

Dihuen qu' era de bronce, y estava damunt de la primera pilastra que sostenía la barana de la 'scala del paláu de Pilatos en Jerusalèm, y qu' éll fon el que pegá els dos cants la nit que Sen Pere va negar tres vegades al Nòstre Senyòr. Siga ó no veritat esta tradició, res tendría de particular, supòst que Jesucrist podía havero permitit pera acreditar la profecía que abans li havía indicát al seu mencionát apòstol. Cantemli, puix, á eixe gallet la sehua copla, ja que cantá per permisió del diví Mestre:

El gallet de la Pasió
cantá y avisá á Sen Pere,
pa que plorara el pecát
que feu negant al seu Mestre.

Per això el Nòstre Senyor el perdoná, perque va vore qu' el seu arrepentiment era sincer y verdader.

Ganao (el) petorrí

Es una espècie de monomanía que patixen algúns hòmens, la de voler rebaixar y tirar per tèrra á les dònes, traentlos tots els sobrenòms que pòden, y dientlos *ganao petorrí, gent de la pòta badá, femellám* y atres, com si elles no mereixqueren tan de respècte y consideracións com ells ó d' ahí en avant; y á tot això eixos mateixos les busquen ense que les necesiten, convençúts com tots de qu' en la casa que no hia dòna, ni hia orde ni concèrt en res, ni tampòch alegría completa. No per fer, puix,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

menys prèu de les pòbres dònes, sinós al contrari, pera fer vore la pòca rahó que tenen els que les maltraten y abojornen, ham posát nosatros estes quatre lletres y la cansó que va así baix:

Ganao petorrí els dihuen
per burla á les pòbres dònes,
y els qu' es burlen, pròu vegaes
les busquen y tròben bònes.

Y es qu' el mon fa pòch prèu d' elles, creent que totes son iguals; pera respetarles y tractarles be, devém mirarse en l' espill de la nòstra mare, y així á lo manco respetarém y posarém en bòn llòch á les que siguen com ella.

Ganga (lo sastre)

Vivía éste en lo Más de Casinos allá per la mitat del sigle XIX, y era tan estravagánt en lo vestir, qu' en llòch de portar pantalons, com ja duyen casi tots, ó calsons estrets com alguns portaven encara, vestía unes sinahuetes ó brialets de color y curtets, per l' estil de les giquetes, qu' era la risa de tots; y com segurament s' heu fea de les sòbres dels trages que hòmens y dònes li donaven á cosir, començaren á nomenarlo p' el sobrenòm de *sastre Ganga,* traentlo els gichs y giques de les casetes no més el veen eixir de casa; éll no fea gens de cas, pero cada vòlta que liu díen, sense girarse tan sòls, se pegava una palmada á les anques y día: *Aquí la llevo, aquí la llevo.* Per ser, puix, un tipo en la sehua clase, ham volgút nosatros que figure en este puesto, ademès de dedicarli la copla que se mereix:

Sastre Ganga allá en Casinos
li díen al nòstre tipo,
¿qué haveren dit dels que ròben
huí més qu' éll á cada trico?

Puix haveren dit tot lo que haveren volgút, pero molt mal dit, perque si aném á robar, pòchs serán els que no ròben més qu' els sastres huí 'n día.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ganjos (el pòble dels)

S' aplica al actual poblát de Ruçafa, á lo qu' es veu, per haver acudít en ganjos, quant á la venguda del Santísim Cristo del Grau per la mar, á tráurelo y emportárselo á la sehua parròquia, com ho intentaren, lo qu' es que la dita Image volía residir ahon se venera huí, y encara que la dugueren á Ruçafa, ella per la nit sen aná á la Esglesia del Grau, y allí está dende llavons; pero el modisme se li adjudicá al pòble de Ruçafa, y així seguix. De mòdo que no li inferíx injuria ni deshonra, sinós al contrari, que l' honra y l' enaltíx en alt grau, en prèmi dels seus bòns desitjos y verdadera voluntat, qu' es per lo que nosatros li doném cabuda en estes planes y li cantém la sehua cansó:

Tèrra ó pòble dels ganjos
á Ruçafa tots digueren,
perque de la mar al Cristo
en ganjos diu qu' el tragueren.

En companyía dels del Grau, per supòst, y com ells creíen que teníen millor dret pera endúrselo, per això s' el endugueren; pero el Santo Cristo volía estar en lo Grau, y éll á sòles sen aná de nit en la fresqueta y allí está. Y es perque contra Deu els hòmens no pòden ni podrán may, per més bòltes que li peguen al nano.

Garruts (els) de la vall de Çeta

S' aplica com un mòt burlesch als habitánts de Fageca, Tollos y Famorca, de dita vall, perque 'n son llenguaje y costums semblen molt als dels valls de Gallinera, Ebo, Laguar y Castell de Castells, deixant ademés pròu que desijar en l' aseo y curiositat de sa persona: d' así el modisme que corre per la part baixa de la vall de Çeta, y que, com es natural, els sab molt mal y els pega dos patadetes á la boca del ventre; pero nosatros no tením que vore pera res en los francesos y cada ú que s' ahuixe les mosques com puga, cantantlos únicament

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

una cansó pera qu' es distraguen y no pensen en ninguna mala còsa:

Els garruts del vall de Çeta
son bòns á carta cabal,
pero els turmells duen bruts
y parlen també molt mal.

De manera que no 's tot veritat lo que s' els atribuíx, pero sí que son pròu arréu en lo parlar y en atres còses, qu' es lo qu' els critiquen els de baix. Mes tot asò va de broma y no dehuen fer cabal de lo que diguen els atres, que pròu que criticar tenen élls.

Gatet (el) de Otos

Ser més mal qu' el Gato ó *Gatet d' Otos:* este es el modisme que corre p' el nòstre reyne, en el qual se pondera la maldat, travesura y ruindat d' una persona, comparantla en lo sugècte que servíx de tipo, el que, si be fon roder famós del sigle XIX, á causa d' una mòrt qu' en pròpia defensa feu en la sehua juventut, y formá part de les quadrilles de bandolers de Sèrra Morena, evitá sempre els ròbos á má armada y els asesinatos de persones indefenses; espiá els seus crimens en Melilla per espay de 48 anys, é indultát en 1893 p' els servicis fets á la patria en aquella guèrra, torná al seu pòble, ahon se dedicá de nòu á les faenes del camp, sobre ser ja vell, dasta qu' el sorprengué la mòrt en 1904, después d' haver rebút en gran fervor els auxilis de la Relligió. Mereix, puix, el puesto que nosatros li ham destinát así y la cansó de caixó:

Mal fon, nou' ducta nengú,
eixe gatet de vint ungles;
pero més valent y honrát,
que fon éll, no cal qu' el busques.

Y ademés fièl y treballador en quant cab, segons dihuen encara els fills del seu amo. Conque tornémli la fama, que *no 's el lleó tan fier com el pinten.*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Geròni y Riteta (pareixen)

Este modisme s' aplica als enamoráts amants, que, sense cuydarse de que puguen cridar l' atenció de la gent, s' estasíen parlant y mirantse embegúts y embelesáts; son orige, n' obstant, no se deu á haver tengút enjamay vida real eixa enamorada parella, sinós á un parell de figuretes, qu' en el primer tèrç del sigle XIX portava un cego per los carrers de Valencia, cridant en elles estraordinariament l' atenció del pòble; en lo alt del mánech de la guitarra y sobre una giqueta repisa, junt á les clavilles, anaven colocáts dos ninotets de pòch més d' un pam d' alçada, y el vell diger els feha ballar al sonar les còrdes, tirantlos jufetes y dientlos sense parar: «Vaja Geròni; má que Riteta et guanya.» Sobre este modisme compongué anys dempuix Escalante la incomparable pesa dramática d' este títol, encara que desvirtuant del tot sa verdadera significació y orige, els quals salvá del olvít el senyor Orga, esplicánt en ses nòtes la història del tal modisme. En atres pòbles del nòstre antich reyne, sustituíxen *Geròni y Riteta* per *Mingo y Tereseta,* y més encara per *Cristova y Roseta,* pero fentlos ballár els tiritiquérs per damunt d' una còrda tapada en un cubertor penjant, y acabantse sempre el ball á garrotades, com el presenciávem encara fará uns 50 anys. Pero aquell temps portava eixes diversióńs, que hui ja no s' estilen, y nosatros, ab la valiosa ajuda del repetít senyor Cebrián, fem así memòria d' elles, pera que no 's pèrguen, si be acabant en la copla de costum:

Geròni y Riteta y atres
m' hos divertíen sent gichs.
¡Qué llástima no tornáren
aquells joguets tan antichs!

Perque sería senyal de que les costums tornaríen á ser més pures y sencilles, qu' es lo que feha viure als nòstres páres y ahuelos *en la pau del ángel,* com solíen dir, y no en eixe contino mareig y malestar que tots vihuen ara, que m' hos fa viure més á presa y abreviar la mòrt.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Gèus (els) d' Alcòy

Mòt ó sobrenòm qu' es dona als alcoyáns en tota aquella contorná, sense ducte p' el seu carácte festíu y bromesch, molt dijer y amich de bromes ó fueres, y també per la deixá ó tonet que fan quant parlen, els quals semblen pròu al cant del teulaí, qu' en llòch de fer *gíu, gíu,* com atres pardalets, fa *gèu, gèu.* Tot asò, per supòst, no més son congetures y suposicións més ó manco verosímils, pero qu' están en armonía en lo nòstre carácte meridional, inclinát per demés á les metáfores. Y cabalment per això ho posém nosatros así y li cantém una cansó com als atres:

Els gèus d' Alcòy ja no piulen
com en atre temps piularen,
perqu' els catalàns rabúts
quant al Cantó be 'ls pelaren.

Per això el refrany de *¿alcoyá y bovo? cántali un trovo,* deu borrarse, ja qu' entonces demostraren ser més que bovos, bovorróns, deixantse desacreditar y robar p' els socarráts del costat y p' els envejosos de Catalunya. ¡Obri-ulls pòrten á vendre!

Gica (la) del Coro de Millena

Una de les filles del tío *Coro,* d' eixe poblet dèl vall de Çeta, distrit de Cocentayna, estigué servint amo segurament alguns anys en aquella vila, y posadeta á vestir de mòda y á menjar bé, al tornársen á sa casa no podía ferse á vestir tan arréu com van en lo seu pòble, y continuava vestint lo mateix que abans quant estava fòra; asò ho notaren els fadrins, y haventlos jocát, perque sos pares eren pòbres y no podíen seguir aquell rumbo, li tragueren entre atres esta seguidilla ó estrevill:

¿Pera qué tanta bòyra,
gica del Coro,
si meujaves huitenes
y ara vòls bollo?

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y la pòbra gica tingué que callar y no dir res, perqu' en los poblets si 'l prenen á ú per davant y vòl parlar, encara es pijor.

Gijo, fuig del mon y pasa á Gòrga

Es un modisme molt usát en lo distrit de Cocentayna y en la vall de Çeta, y s' aplica per allí á eixa vila, lo mateix qu' en l' hòrta de Valencia li l' apliquen á la de Moncá, lo qual dona á entendre qu' eixos dos pòbles no sòls no perteneixen al nòstre reyne ni á Espanya, sinós qu' están fòra del mon. ¿S' haurá vist més bòn humor ni guasa més refinada que la dels valenciáns? Una gent que té tal inventiva dasta pera burlarse d' ella mateixa, no devía morirse may, y nosatros li demaném al Nòstre Senyor que m' hos conserve les nòstres costums, en llòch de copiar les dels gavagets, com fan huí molts tontos espanyòls, puix teným de sòbra dins de casa pera no anar á buscaro fòra; li fem, puix, llòch así en molt gust á tan graciós modisme y li cantém esta cansó:

Fuig del mon y pasa á Gòrga
ó á Moncada, qu' es igual:
¿quí que valenciá no siga
se inventa una burla tal?

Pero estes còses y atres moltes més no son d' estranyar en los valenciáns; que s' els protegixca més p' el qui pòt fero, y llamprés se vorá els d' esta terreta dasta ahon rallen; com ells vullguen, nengú els guanya ahon sevòl á tallar l' abaejo, y nou' havíem de dir nosatros.

Gimet de la Torre

Segóns díen els vells, era un roder y lladre provát de Torremançanes, provincia d' Alacant, partit de Xixona; se doná á conéixer despuix de la guèrra de *Sucesió,* en la que sense ducte va pendre part, formant partida en lo no menys celebrát *Jaume 'l Barbut de Clevillent,* y si-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

guent ésta per molt temps el terror de tota aquella comarca; ademés del ròbo tenía tan males entranyes, que no content en despullar als viagérs que caíen en ses mans, de lo que portaven, els llevava la vida, gojantse al vórelos en los estertórs y agoníes de la mòrt; era un tipo tan repugnant, que se feu odiós á tots, y se supòn que fon mòrt en un encontre en la fòrça pública, no se sab ahon ni en quin any. Acabém com en tots aplicantli una copla:

Eixe tipo repugnant
no 's estrany qu' es fera odiós,
qu' el que s' alegra del mal
deu ferse aborrir de tots.

Pero no, que això no hu mana Deu; al revés, que Deu l' haja perdonát, per més qu' ell no perdonara á nengú; asò es lo pròpi del verdader cristiá.

Gitanos (els) d' Alberích

Te fáma eixa vila d' estar molt habitada p' els gitanos, y per això se la nomena el pòble d' ells, abundant al mateix temps en éll els espiritistes y atres tontos é ignoránts, que perque han llegít quatre tròços de periòdichs ruíns ó han ouít á uns quants jarrayres que no saben lo qu' es magenquen, ja se crehuen que saben més que tots y pòden desputar de tot. ¿Quína culpa tením nosatros de qu' ells siguen tan goletes? Puix cantemlos la cansó qu' es mereixen, y que s' arreglen uns y atres com puguen ó s' entenguen si saben:

Gitanos y espiritistes.
¡Bòna gent m' hos done Deu!
En lo pòble qu' ells habiten,
¿quí té d' alçar ja la veu?

En efècte, siguent tot gent de trò, de camorra y d' espirít de... ví, els pòchs que no perteneixquen á eixes confreríes, precísament han d' estar sempre en lo cap baix l' ala y parlarse uns á atres en senyes; es dir, aguantar el fusell, que dihuen els catalàns, y ferse la meja.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Gorres (els de les) de pèl de conill

En l' antiga vila de Penayla, distant unes dos hòres y mija d' Alcòy, que segons contaven els nòstres pares, al preguntarlos qué s' estimaven més, terme ó vergonya, respongueren que terme, y per això el d' ells tira més de tres hòres de llargaria y atre tant d' amplaria, hiagué una época en que tots els maseros de la sèrra y els treballadors del pòble portaven una gorra de pèl de conill al cap, sense ducte feta per ells mateíxos ó per les sehues dònes, y feen una faja tan lleja y tan jocant, que materialment pareixíen els de la segon caseta, com solém dir; asò jocá molt p' el contorn, y d' ahí el qu' els traguéren eixe sobrenòm, qu' encara no s' ha borrát del tot. Com á nosatros també m' hos jocá, no 's estrany qu' els hájem tret así á relluir, perque si algú vòl copiar el modèlo de les tals gorres, y pera postres ó darreríes cantarlos la copla á que son acreedors:

Encara pareix que veja
la faja d' aquelles gorres.
¿D' ahon trauríen el patró
eixos tròços de caspurres?

Y si els pareix qu' está ésta masa picada, posarém est' atra qu' es antiga y més pròpia:

Donde el águila pena
y la loba cría,
no me verás Penáguila
en toda mi vida.

Qu' encara que castellana, es pròu espresiva; puix *de totes maneres tonyina en ceba,* cóm diém á vegáes, perque sabém que no pendrán á mal lo que se díu de broma y sense intenció de colorejarli la cara á ningú.

Gos (el) del hortolá,

que ni rocega l' hòs ni 'l deixa rocegar. Este refrany s' aplica á tot sugècte que no podent meréixer ni alcan-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

çar una còsa, pòsa dificultats pera evitar qu' un atre la conseguixca, com el gos d' un cercát evita en los seus lladrits que algun rater entre y s' apodere de les fruytes, llegums y collites qu' éll no se pòt menjar: es molt corrent en lo nòstre reyne, rahó per qué l' incluím así, no sense dedicarli la copla que li correspòn:

Eixe gos es paregút
á eixos hòmens tiriosos,
que tot ho vòlen pa d' ells
perqu' es pèrden de gomiosos.

Y sòlen tindre jasco, perqu' encara que tinguen molt, nou' pòden aprofitar per falta de salut y d' apetit. Per això diu un refrany, *que sòl donar Deu faves á qui no te quixals.*

Gos (el) de Poma

Tindre manco vergonya qu' el gos de Poma. Esta frase s' aplica al sugècte desaprensíu y molt despreocupát, que no tenint mirament ni consideració á ningú ni á res, pòt compararse en lo gos, que com animal, sòls se deixa guiar p' el seu instint; s' usa pròu en la part d' Alcòy, encara que s' ignòra l' orige del dit Poma; pero arrematém cantantli una cansó á eixe gos tan satisfet ó desahogát:

Pera gos, diu qu' el de Poma;
pero ¡quánts atres ni hia,
que, sobre anar en dos cames,
saben ferlo millor ja!...

Jau' crech; com á que si posara més cuidao l' autoritat en averiguar la vida y costums de cèrts gosos, tal vòlta ja no cabríen en la Gosera (a) *Perrera,* de tants que n' agarraríen els llacérs.

Gos (el) de Sagra,

que de perea que té no lladra. S' aplica este refrany al sugècte indolent y pereós que no vòl donarse al treball,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

imitant la vida d' eixe animal, que menja y beu sense treballar, pero li còsta rocegar hòsos, menjar porqueríes y robar moltes vòltes pera menjar pròu; en este sentit está escampát per lo Marquesát de Denia, y per lo tant, ja que no té més llanços, li cantarém la cansó de costum, y cadaú en sa casa y Deu en la de tots:

El gos de Sagra, diù qu' era
ú d' eixos ja jubiláts,
que la misèria s' els menja
y están tots plens d' alifachs.

Y si asò es veritat, no era estrany qu' el pòbre no estiguera ja pera qüentos ni pera res del mon, puix la pijor enfermetat es la velléa.

Gos (tindre més sòrt q' un) que s' ofega

Es un refrany molt corrent en estes provincies, y s' aplica al sugècte de tan pòca sòrt, que dasta s' el compara en lo gos que mòr ofegát, dient que ne té més qu' el pòbre animal que arremata aixina la sehua vida; es una metáfora que s' emplea pera dirli á ú qu' es desgraciát, y per això nosatros pa celebrarla millor la incluím así, cantantli la cansó que li tòca de tanda:

Pòca sòrt deu tindre un hòme
quant se diu afortunát,
al compararlo en un gos
que mòr el pòbre ofegát.

Y tan repòca, pero no hia més remey que conformarse, puix quant no 'n té més, es perque la tallá que li feren no era més gran. Calfarse 'l cap en estes còses, es no alvançar res y posarse en camí d' anar á la goleta.

Granerérs (els) de Torrent

Ningú com eixos; en la estibeta ó sarieta al còll, unes pòques palmes de margalló dins d' ella, uns quants rabos

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

de granera enfiláts per damunt del muscle y un roll de cordell que van faixcant del manoll del espart que duen al sobaco, corrent tota Espanya, França, Europa, tot lo mon; puix si no venen graneres, venen tramusos y cacahuets, almel-les y torrat, táperes y olives, jufes y atres frioleres per l' estil, no pasant may de comerciants del gènero barat ni de anar sempre fregint y menjant, ja que les sehues aspiraciòns no son d' enriquirse y ferse capitalistes, sinós de menjar y beure en lo seu treball y de criar la familieta. Estos son els granerérs de Torrent, ó siga la gent treballadora d' eixe pòble, á la que podrán guanyarla á tindre dinés y bens de fortuna, pero no á serietat, patriotisme y amor á la tèrra qu' els va vore náixer, y á la que tornen á morir, si pòden, encara que s' encontren á l' atra part del mon. Vate así per qué 'ls ham deixát este buydet en estes planes y volém també dedicarlos esta cansó:

Els granerérs de Torrent
son gent molt aprofitada,
puix recorren tot lo mon
en la sarieta sorrada.

Més afortunáts qu' els palleters y vidriers, á quins han sobrevixcut, creém n' obstant qu' están també destináts á desaparéixer com aquells, dins de pòch temps, perqu' els ayres que huí corren, en llòch de favorir á les giquetes industries, lo que fan es sofocarles y matarles; y sinós, vixcám pera vore.

Guadalest (el castell de)

Está situat en el distrit de Callòsa d' Ensarriá y á un hòra de Beniardá y Benifato, sobre un gran y altísim penyòt casi tallat á pich per la part de Mijorn y Ponent, tenint l' entrada per Nort, en qual falda s' alça part del poblet del seu nòm, seguix á continuació un portal tallat en la penya viva, y en la part alta está la Esglesia y un giquet campanar, la casa senyorial dels Ordunyes y el restant de la població. En lo més alt estigué situat el castell, asolát en la guèrra de Sucesió, y lo qu' era cistèrna d' aquell, es actualment el cementèri ó fosar de la

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

parròquia. Allí se refugiaren en l' any 1844 els dispersats de les partides sublevades del capitá D. Pantaleó Boné, siguent tots ells afusilats de nit y de sorpresa per emisaris del gobèrn, sobre ser treballadors dels alrededors, y el dit quefe en lo castell d' Alacant. Per ser, puix, un punt estratègich el tal castell y tindre la sehua història, encara que llastimosa y pròu trista, ham volgut nosatros anotarlo en este llibret, com una de tantes còses rares y curioses de la nostra regió, cantantli á major abundament la copla que seguix:

El castell de Guadalest,
en atre temps important,
es molt curiós y mereix
que s' el estudie en avant.

Que si per una part ha hiagut en éll molts *sapos y culebres,* com solem dir, per l' atra pòt presentar págines glorioses en edats pasades, y una de tantes es sense ducte l' alçament dels moruschs, començát en la sèrra d' Espadá y proseguit ab decisió y entusiasme per los d'estos riscles y montanyes de la provincia d' Alacant.

Gual-les terreres (les) d' Alcubles

Tant com s' alegrárem de vore l' artística y abundant fònt que hiá á la eixida d' eixe pòble, igual que la grandiosa Esglesia parroquial, s' entristírem y apenárem al pasar per la plaçeta que cau darrere del dit temple; debaes estava plantada d' ábres feha pòch temps, alló pareixía materialment una segreta ó escusat públich, tal era l' abundancia de lo que nosatros burlescament diém *gual-les terreres,* qu' era menester que les dònes s' alçaren les faldes y els hòmens miraren be ahon posaven els pèus, sopena de uns y atres enviscarse dasta els ginolls; asò sense contar els perfums y emanacións qu' eixíen d' aquell punt, capaços de trestornar ó tornar tarumba al més guapo, com á que son de moltísima més potència y virtut que tots els pòts y esències de casa Tiffon. Coneixent nosatros el pòch interés que tenen les autoritats locals en sanejar les poblacións y lo atrasada qu' está la cultura de cèrts pòbles, ham volgut posar así una mòstra

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

d' eixe capell, per si vòl algú ferse en éll, al mateix que dediquém á d' aquells *gual-lers* esta cansó:

Les gual-les que hiá en Alcubles
si foren com les de *pasa,*
podía ferse un convit
pa menjar tots en la plaça.

Y encara sobraría que menjar, puix se necesita vóreu pera compendre lo molt que abunda allí el género. ¡Si serán productors de fresa!

Guixa (lo pòble de la)

Este es el sobrenòm qu' els catarrojers els apliquen als de Albal, perque crehuen qu' éstos inventaren la lligenda burlesca del *Burro del llicsó;* y si mal els pega als de Catarròja qu' els pòsen eixe Sambenet, no dich res lo mal qu' els sab als albalérs qu' els tracten de guixérs, total perqu' en temps antich sembraven moltes guixes en lo seu terme, entonces tot secá. Pero ben pensades estes còses antigues, no dehuen ja pendres en serio, com á resialles dels mòros, y sí en broma y jacòta, com á filles de la intimitat y satisfacció de dos pòbles vehins, qu' es requebren amistosament ú al atre en moments d' espansió y alegría, al adonársen de les tontes é infundades rivalitats d' atres temps. No per atre fí més de qu' es conserve la memòria d' estes còses, les posèm en este llòch, cantantlos la cansó de costum:

Pera guixes en Albal,
per supòst, en atre temps,
que si bé ho mires hui 'n día
en son terme de tot tens.

Y per axò els mòts y dijos antichs no dehuen sempre enténdres al pèu de la lletra, perque variant les circunstancies, per fòrça han de variar també ells.

Gust (el) d' Eustaqui Micó,

que mirant, mirant s' embelesava. Este modisme servíx de símil jocós ó bromesch contra els que son curts de

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

gènit, timoratos y calmosos ó pajorruts, sense que sapiám res de la personalitat del tal *Micó*, podent sòls consignar la relativa antiguetat d' este modisme, per quant el veém ja citat en el sigle XVIII, en la *Rondalla de Rondalles.* Això no lleva que nosatros el continuém así, ni que li dediquém la corresponent copla:

Hay gustos que merecen palos,
pero el d' Eustaqui Micó
devía ser obsequiat
en guitarra y guitarró.

Y encara era pòch, perque qui de pòch ó res s' embelesa, devíen anarli rascant ahí als turmells, com á les críes, pa que s' acabara de adormir y dempuix ferli una *mariposa* á la punta del nas. ¿Qu' els pareix?

Haqueta (fer com l') del Retor,

que quant s' aveá á no menjar, se va morir. Este modisme es d' orige grèch y está fundát en un antich apòlech de un conegút filòsof, volentse en éll significar la necesitat y convenència d' atendre en solicitut y bòn règimen al sosteniment de la vida del individuo. Per lo demés, ignorém quí fon eixe Retor, amo de l' haqueta, pero això no te que vore pera res en que, ja posáts, li cantém una cansó:

Si l' haqueta del Retor
sense menjar res prová
de pasar, cara la pròva
l' ixqué, qu' el rabo atesá.

Y no podía ser atra còsa, puix això de pasar d' aleluyes, retalls de sastre, borrumballes de fuster y atres menudències per l' estil, era en aquell temps que ballaven en Belem en castanyetes de suro.

Hifach (el penyó de)

A còsa d' un quart de la vila de Calp, á la part de llevant y ficát dins la mar, s' alça arrogant el penyó

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

d' eixe nòm, que mirát desde 'ls molíns de vent de Benisa, própiament pareix un buch anclát en l' arena; la cara de proa, única que tòca en tèrra, es casi llisa y tindrá l' alçada del Micalet de Valencia, contant del pèu al remat de la veleta; els costats y la popa cahuen del tot en l' aygua, haven cavat les ones á flòr d' ésta un solch pròu ample y fondo per tot éll; per totes bandes está escarpat, y pera pujar dalt se valen de maromes, colocades una en la proa y l' atra en lo costat de llevant, per les que pujá també l' amo el pehullet de cabres que allí pasturen sense beure aygua més que quant plòu, y per ahon les abaixa pera durles á la carnicería ó véndreles; per tot éll creixen algunes mates, pinets y bròsa, veentse en los pichs més inacsesibles uns grans buchs ó colmenes, ahon críen les águiles, y á mitat de la falda de llevant una còva, en la que vixqué per caprijo molts anys un peixcater, que tots los díes baixava á peixcar en la sehua llanjeta y els fills anaven á portarli que menjar y conduíen la peixca al mercat. El nòm de *Hifach* es sense ducte el del pòble antich que s' alçava en la falda de tèrra, ahon se vehuen encara restos de parets, y el pòble el nomena *Calp el Vell;* al pèu d' eixa falda hiá tres ó quatre casetes modèrnes, pera pendre el bany en l' estíu; més avall, en lo fondo, les salines, huí abandonades, y al remat d' éstes, á la vòra del camí, restos del Bany de la Reyna, edifici romá, segóns diu Cavanilles, en el qu' el seu duenyo tirá el resto en la sehua ornamentació, pisos de mosáich y demés. Coneixent, puix, nosatros la importancia históríca d' eixe penyó y dels alrededors, ham cregut del cas fer esta memòria y dedicarlos esta copla:

Eixe penyó tan hermós
y el pòble antich de la falda,
mereixíen un recòrt,
y encara que tart, s' els guarda.

Puix les còses antigues dehuen respetarse com els vells y alabarles, sobre tot quant s' heu meréixen; fer lo contrari es ser ingrats ó desagraits y no deu cabre això en la nòstra raça.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Hòmens de Benilloba, acudíu en feços

S' aplica esta frase als fanfarròns, tesos y preciáts de valents, per més que s' acovarden y fuixguen el bulto al vore que s' acòsta el perill; pero pareix més pròpi el símil si se referíx als benillobérs ó naturals d' aquella vila, sobre tot treballadors del camp, donada la costum que tenen de portar al muscle els ferraments, quant ixen á treballar, entr' ells el *feç* ó aixada estreta, d' orige árab y procedent de la ciutat de Feç; d' así el qu' este modisme siga pròu conegút en la comarca, obligantmos á ferli un lloguet en este llibret y á dedicarli una cansó:

Pera fanfarróns y tesos
els hòmens de Benilloba,
que fan el huapo de llunt
y de pròp ningú s' estova.

Y no sòls tenen eixe *caraute,* que dihuen els gitanos, sinós que de pòchs anys á esta part els há pegát als jóvens per traure sobrenòms y burlarse de les giques. ¡Vaja una gracia desgraciá!

Hòmens (els) posáts á la vergonya

S' aplicava abans en Valencia á les dos figures de pedra de la frontera principal del paláu del marqués de Dos Aygües, ensenyantlos als gichs com á castigáts á d' aquell suplici p' els seus delits; y en efècte, sa actitut de avergonyits y en lo cap ragút com els condenáts á cèrtes penes infamants en l' antiguetat, manteníen viva la consella de que aquells havíen segút hòmens de carn y hòs. Este y atres símils, més ó menys apropiáts, eren fills de l' antiga costum de posar á la vergonya en Valencia y en atres poblacións, als raters y gent perduda, pera lo qual solía haver en lo siti més públich de les mateixes, un banch ó piló de pedra, en un forát en mitj sobre 'l qu' es colocava al delinqüent lligát á un bastó, els dumenges al eixir de la Misa major ó conventual

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

dasta algunes hòres despuix; costum que sense ducte ja teníen els mòros, pues qu' encara se conserven algunes de dites pedres circulars y foradades en despoblats de morischs, les quals supòn el pòble si seríen mòles pera mòldre l' alcuçcúç, les olives, el raím, etc. Pero acabém com en tots per la copla de caixó:

Si hui 'n día s' estilara
el posar á la vergonya,
¡quánts que pasen per honráts
pedríen dasta la ronya!

Masa que sí, perque actualment el número dels hòmens de bé está molt reduít, y el dels ruíns creix y s' escampa com les ones de la mar. ¡En mala època ham naixcút!

Hòrta (l') d' Alacant

Es tant ó més nomenada que la de Oriòla, y en tot y en això no 's pòt comparar en aquélla, puix la primera es un ramell de flòrs en lo fèrtil, abundant y bonica, y la segón un sequeral, que si no fora perque la rega en curta part el pantano de Tibi, no valdría res del mon; dígau sinós la gran extensió d' ella que no te rech, y que llevat de la collita de civada que cull l' any qu' el temps acudix y plòu, no produix mes que bròsa y pòca; lo únich que la favorix un pòch son els pòbles com Sen Vicènt, Sen Joan, Senta Faç y algún atre, bonicos á més no poder, plans com la má, fabrils y vividors, y élls se pòt dir que contribuixen á la fama y renòm que té. A sòles per ells li ham volgut donar cabuda en esta obreta y li dediquem esta cansó:

La gran hòrta d' Alacant
p' els seus fills tan celebrada,
no més produix arena
y en anys bòns molta civada.

Qu' es menjada de cavalleríes, cerdos, ganaos y animals de ploma, y no obstant se la menjen en eixos pòbles les persones, que per això están aterides y tenen totes les barres asentaes.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Hòs (posarli l') á dalgú

Esta frase ó modisme burlesch, que fa als giquets y giquetes el mateix efècte de que *ja vé 'l butòni, l' hòme barbut, el sereno* y atres modismes semejants, s' aplica al giquet ó giqueta que per primer vegá entra en un pòble, fentli creure que li posarán un hòs entrevesát en la boca pera que no puga menjar, y clar está que pren pòr, com es natural á la sehua pòca edat. Y com tots ham pasát per això y s' heu ham cregút, lo mateix de qu' els Reys pasen per tots los pòbles la nit de la sehua festa, y deixen còses en lo balcó ó finestra de la gent menuda, que pòsa allí palla y garròfes pera els cavalls en que van montáts, volém també nosatros qu' es riguen y pasen un rato á gust els llectors, al recordar estes còses pasades, que revèlen la inocència y sencillea dels monyicòts, puix á pòsta ham fet estes ralles y entoném esta copla:

Posarli l' hòs á un giquet
en pòble que may ha estát,
ho dihuen per una broma,
que á nengú li l' han posát.

Pero es un recurs com cuansevòl, de que se valen els páres pera mantindre les ilusións de la sehua gicalla y poder apoderarse d' ella en moltes ocasións; encara així ja no 'ls ho fan creure quant se van espigant, y en llòch de plorar se pòsen á riure ense qu' els ho dihuen.

Hòstes vindrán, que de casa m' hos traurán

S' aplica este refrany á la molta llibertat y masa franquea que alguns se prenen en los seus amichs y companyers en lo parlar y en tot, de mòdo que si 'ls cregueren, ells se faríen amos y els atres criats, puix no tenen punts ni coneixen la vergonya y tots els papers s' atrevixen á fer, en tal de fer el seu negòci; per estar, puix, tan escampát y ser tan conegút en lo nòstre reyne, li ham volgút donar cabuda en este llibret y li dediquém esta copla:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Als hòstes que van y venen
molt asobint á una casa,
com no pòrten pera tots
no convé pregarlos masa.

Puix ni hia d' ells que s' apeguen pijor que l' envisch, y á d' eixos gastarlos pòques bromes y no ferlos moltes çalèmes, pera que no m' hos esplòten ni se riguen dempuix de nosatros.

Hòu (l') del sastre

Per si algú no hu sap, eixe hòu es el capdell, que unes vòltés es redó, atres ovalát, algunes pla y hui 'n día va colocát en un carret de fusta; com pera embastar y cosir la ròba, lo primer que pren el sastre es el capdell, per això el te á la má damunt de la taula, y pòt agarrarlo quant es menester en la major facilitat, donant asò llòch sense ducte á que li diguen qu' es l' hòu d' ell, per tíndrelo tan acostát, lo mateix que dihuen qu' es l' hòu de la gallina per pòndrelo ella y no deixárselo de vista dasta que lil lleven del ponedor. El dit hòu no te ja més llanços, que nosatros sapiám, pero per dir qu' es del sastre, no més perque s' en servíx d' ell, creém que mereix la pena de donarlo á conéixer als que hu ignòren, y això justetament es lo que m' hos ha fet inclòurelo así y cantarli la cansó de costum:

L' hòu del sastre es molt jocant
si ú se pòsa á pensar;
pero més jòca el de gall
si en això vòl afondar.

Perque no falta qui se creu qu' els galls també pònen, lo mateix que crehuen en la bòna ventura de les gitanes, en les bruyxeríes y hengiceríes dels endivinadors y en les visions y trapaceríes dels espiritistes ó esperitats; pero ben mirát, uns y atres no tenen ahon caure mòrts, tot ho pòrten damunt com el caragòl y vòlen menjar y beure sense treballar. De gent d' eixa *libéranos Domine!*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Hòus (els) de Petracos

Son dos penyes despreses de la montanya en algun temporal d' aygües ó tèrratrémol, que caygueren al mitj del barranch de Malafí, un pòch més avall del pla de Petracos, devés Benigembla, y allí s' están y s' estarán Deu sab quants sigles. Com abans pasava per allí el camí de arriería que desde la Marina anava á Alcòy y ara no, es fácil que se borre pronte el nòm d' eixes penyes, lo qual no volém que sosuixca, y pera evitaro les inclulím en estes págines, al mateix temps qu' els dediquém esta cansó:

> Pera hòus els de Petracos,
> que si foren hòus de veres,
> en ells dos abastiríen
> al mercát les oveteres.

¡Baya que sí! pero com eixos non pònen les gallines, ni les òques, ni les águiles reals ó joteres, perque son de gròs calibre y de marca major.

Huendos ó bruyxos y bruyxes

Moltes cosòtes ham oít contar quant erem gichs, d' eixos pardals y pardales, els que no arribém á compendre si teníen més de folls ó tontos que de pillòts ó granuques, si be 's coneix qu' eren masa satisfets ó desahogáts pera ser d' aquell temps. Que lo mateix en ivèrn qu' en estíu, la nit que volíen anarsen de broma, de rauja ó á córrer l' andola, es feen nuets uns y atres, y una vòlta untáts de cap á pèus en cèrts ungüens ó vitums, s' en pujaven volant p' el canó de la ximenera ó fumeral, y en un instant els portava l' ayre molt llunt pera asistir al puesto, ahon sabíen que feen eixes bromes deshonestes y escandaloses, en les que tots els asistens vestíen el trage d' Adan y Eva ó anaven en conill, com dihuen en la provincia d' Alacant; qu' estant p' els ayres mortificaven al que volíen málament, cantantli cansons y dientli pròu coginaes y desgarros; qu' entraven p' el forat del pany y donaven molts sustos als

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

qu' estaven dormint; y que ans d' arrancar el vòl havíen de dir: *vòle per damunt sota,* y un huendo en llòch de dir això, digué: *vòle per davall sota,* pegant rabaes y còlps per la cuyna tota la nit dasta que se feu de día sense poder volar. Tot això y atres còses més referíen els vells d' aquella gentuça tan amiga de divertirse de nit, d' una manera tan porcal y estranya, quedantse emponnáts dalt d' una estaca de l' almácera ó de la quadra, la vegá que s' els feha de día abans de tornar á casa. Y ¿quí no 's riu y es burla pròu hui 'n día de semejants estravagancies y rarées, y sobre tot de la ignorancia y burrera que supòn en los que creíen tot això y dasta ho provaven á vore si era veritat? Pero no devém estranyaro tant en los sigles acostats al paganisme, p' els restos supersticiosos que havíen deixát els gentils, ni tampòch de les èpoques inmediates als mòros, per les moltes paparrujes y fábules que creíen ells com á veritats, perqu' en ple sigle vint tením també als masons, espiritistes, gitanos, sonámbuls y curanderos de gracia, que pròpiament fan l' ofici de bruyxos, y menjen y behuen y ho pasen en la cama en alt á la salut dels simples y bovos. Per això nosatros els traém así á la vergonya, encara que no la coneixen, y els cantém esta cansó:

Els huendos, bruyxos y bruyxes
no s' han acabát encara;
lo que fan es pendre 'l trage
que més de mòda está ara.

¡Y nosatros tan pagáts y devaníts del actual progrés y civiliçació, quant á pasos de jagant están tornantmos els saburros del día á les aberracións y corrupció del antich paganisme! Mereixém, per burros, un cabestre, y no faltará qui m' hol posará, per afemináts y covarts.

Infants (la festa dels)

El día dels Sants Inocents, si mal no recòrde, es fa en Onda la festa dels giquets que no pasen de sèt anys, dita dels Infants; al efècte els dúen les mares molt mudáts á la Esglesia, ahon celebren una funció molt rumbosa, á la que seguíx una provesó compòsta de tots els

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

giquets d' eixa etat que hia en lo pòble, y en acabát repartíx l' Ajuntament una pataqueta á cadaú d' ells, la que se guarden pera anar per la vesprada á berenar á una ermita de les inmediacións. Es una festa molt típica y antiga, en la qu' els pares y mares desfruten á més no poder, rientse els forasters dasta per les bojaques al vore l' algaravía y confusió que mòuen, uns plorant, atres rientse y tots plens de mochs y baves y anant pixantse en la bòlta de la provesó. Per ser, puix, una còsa tan estranya y tan jocant, la incluím en este llibret y li cantém la cansó de costum:

La festa dels infantets
te fama en lo Maestrát,
qu' es pinta á sòles pa fer
còses grans y de trellát.

Que no han de ser sòlaments les òlles de còl, naps y carabaça, en les qu' els castellonénchs son mestres consumáts, sinós en còses de més renòm é importancia.

Interesát (l') de Gallinera

S' aplica al hòme meçquí y molt tacany, qu' en l' afá d' alforrar y enriquirse, *no menja per no cagar,* com solém dir, y tot gasto, per moderát que siga, li s' antoixa exagerát y supèrfol; el tipo original degué ser sense ducte d' algú dels poblets d' eixe vall, pero fa alguns anys quedava, y encara hui mateix queda algun eixemplar molt raro en los demés pòbles del reyne, y dasta en los de l' hòrta de Valencia, per més inverosímil que parega. Per això nosatros ham volgút pendre así nòta d' ell, en la sehua cansó, per supòst:

Pera malcaráts en Planes,
pera pardals l' Albufera,
pa carrasquenys Alcalá,
pa interesáts Gallinera.

Y com á qu' es veritat, no tenen boca en que parlar ni pòden dir jufa, perque sinós ells mateixs se faríen el mal y eixiríen condenáts en còstes.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Jacona (més perdút que la) ó que Japa

Estar perdút del tot, ó abocát á molts contratemps, perills, disgusts, misèries, etc. Véjas *Barceló (pasar més treballs que) per la mar.*

Jamèles (les) de Nadal

Son manolls d' espigol sech, dits en atres pòbles *maisèles,* els que arrepleguen de la montanya els gichs, y els guarden pera cremarlos les nits de Nadal, anant cantant les lletrilles y villancichs per los carrers, acompanyats del *còrn* que dihuen en la Marina ó caragòl de mar; es una manera especial de solemniçar eixos díes en les montanyes d' Alcoy, Cocentayna y les valls d' aquella part de la provincia d' Alacant, com també la d' eixir les giques cantant y tocant els panderos, y els fadrins entonant cansons de tota clase, valencianes y castellanes, al sò de la guitarra, citra, orguenet, ferrets y *pandorgues* ó *simbombes,* com dihuen en Valencia; puix encara que no mòhuen el ruido y algaravía que fan en eixa capital y la Vega en los carranchs, cencèrros, crits, avalòts y sobre tot en la copla indecent de

Esta nit fa bòna nit
y demá fará bòn sòl;
la gica del potecari
s' ha cagát en lo llansòl,
y sa mare la torcava
en una fulla de còl,

que canten á tot rem y sense parar, no per això déixen de festejar tan grans y alegres solemnitats del mòdo referít; y per això també nosatros ham volgút obsequiarles en estes pòbres ralles y en la cansó que seguix:

Les jamèles de Nadal
son pa ferli llum al Nyinyo,
segons dihuen els giquets
que li tenen pròu carinyo.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y ho fan imitant als pastorets, que també deuríen dur tées enceses quant anáren á vórelo y adorarlo en la còva de Belém, per més qu' els gichs no se donen conte d' això ni molts dels grans caiguen en lo significát de la còsa.

Japí (ser més pòrch que)

Se diu del indivíduo mal parlát y soéç que li agrá meçclar en les sehues convèrces jocarreríes, paraules indecoroses y asuntes torpes y deshonests, acompanyáts de accións indecents y de mala educació; son orige pòt referirse al antich japí ó ginèla, equivalent á la nòstra *çabata en jangla ó jangleta*, calcér que debía resultar mol pòch net, sobre tot dut per la gent del pòble; pero m' hos incliném á creure més bé, diu el senyor Cebrián, que pòt previndre d' algun individuo d' este sobrenòm, en qual cas m' hos presenta l' anciá D. Jusèp Orga, en ses nòtes, el tipo de *Japí* ó *Japinet de Patraix,* hòme de pèl en pit y acèrrim partidari de D. Miquèl Saavedra, penját y mòrt per les turbes en Valencia, plaça de Sen Domingo, á primers del sigle XIX. L' incluím, puix, en este llibret y de pas li dediquém una copla, á qu' el juçguém acreedor per la sehua gran notorietat:

Molt pòrch sería Japí
y valentó de primera,
quant está tan nomenát
per así y per la Ribera.

Puix no deixa de ser una celebritát d' aquell temps, y ja se sab que celebritáts ni hia de moltes clases.

Jáquera (la) vella

Es un antich ball valenciá, pantomímich y molt aparatós, que al sò de la dolçayna y tabalet se feha en les grans festivitats y en les places de tot lo nòstre reyne; degué estar en son apogèu en lo sigle XVIII, si no

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

naixqué llavóns, perque ses principals figures recòrden el gust y el moviment de les contradances y balls de quadro d' aquell temps; ses pausades cortesíes, els seus encadenáts y l' enlláç alternát y sucesíu de parelles, s' agrupació variada en cada número de la música y son ayre magestuós y senyoril en varies de les sehues parts, el distinguíen pròu dels alegres, animáts y á vòltes intencionats moviments y postures de les cotes, fandangos y demés balls populars modèrns d' esta regió; solía ferse de nit y concurría á éll l' Alcalde y els Majoráls, que solíen rompre 'l ball en les clavarieses, ameniçantse en llistes y rams de flòrs els grupos y moviments més principals de la dança, compòsta sempre de moltes parelles; y per últim se féen al rededor d' una foguera, posada sobre una llòsa rústica, al qual costat s' alçava el bast trípode formát d' un tronch sech de morera, clavát en tèrra, anant els clavaris ans del ball per les clavarieses á ses cases, y tornant á conduirles demprés de concluít. Hui 'n día sòls en Torrent se fa en pròu propietat, tant en los trages d' hòmens y dònes com en atres detalls característichs, veentse algun resto del antích en Anna y algun atre pòble, per lo que mereixen estos últims més bé el nòm de *Jáquera nòva*, incluínt els que se celebren en Valencia per la fira de Juliòl, lo mateix que les *Dances* que tenen llòch en diferents llòchs de la provincia d' Alacant en les festes dels seus titulars y patróns. En vista, puix, de la importancia que té pera nosatros, l' ham introduít en este llibret, creent honrarlo, y també li dediquém la siguient cansó:

El ball de la Jáquera vella
es pròpi dels nòstres ahuelos;
per això es formal com élls,
calmós, pajorrút y serio.

Y ademés inspira sencilléç, bòna fe y cèrta noblea de carácter, còsa que no veém en los balls modèrns, que casi tots se tòquen de picareschs y mal intencionats.

Jáques (pareix) l' olier

Sòl aplicarse al sugécte despreocupat y falt de bòn gust en lo vestir, y se referix sense ducte á cèrt valenciá

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

conegut per eixe mal nòm ó nòm propi (Jacob ó Jaume), si no era algún inglés ó estranger dels avehináts en Valencia als darrers del sigle XVIII ó primers del XIX, que tratava en òli; en ú y atre cas, degué vestir dit tipo peces molt folgades y llargues, impròpies de la clase popular, á la qual suponém perteneixería, desvirtuant la *jaca* ó *jaqueta* en ses grans boljaques, y duentla continuament tacada en les pringoses mòstres de la sehua mercancía; d' así esta frase irònica y burlesca, á qu' el nòstre pòble se presta tant, això donát cas que la paraula *Jaques* fora llinyaje, qu' encara el pòrten en estes provincies. Mes siga d' asò lo que vullga, nosatros li ham volgut donar cabuda en estes pàgines á este modisme, com també volém dedicarli esta cansó:

Es l' òli tan bò y tan brut,
qu' ho taca tot per ahon pasa:
pero sense éll pòques còses
se fan may en una casa.

Per això Jáques l' oliér prefería anar brut y no deixarse eixe tracte, perque si li embrutava el vestit ó traje, en canvi li omplía el bolsillo de caragóls sense banya, y vaja lo ú per lo atre.

Jato (el) de Gella

Roder contemporani, dit Agustí Granero Sarrión, que per causa de la novia primer y después per la política local, feu algunes mòrts y fon durant sèt anys el terror de la *Canal de Navarrés;* perseguit per la Guardia civil en un ventorrillo de la carretera de Llosa de Ranes, va ferir de gravetat á ú dels guardies, y reconcentrá entonces la benemérita el matá en lo Salt d' Agna el 19 d' Octubre de 1905 als 36 anys d' edat. Dediquemli una oració y esta copla:

Jato de Gella li díen
de mal nòm á este roder,
y ademés de jato era nano
y donador de quefer.

Qualis vita, finis ita; conforme la vida, la mòrt. Eixa

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

es una regla gineral que no marra, y per això el que sembra vents cull tempestats, y qui en ganivet mata en éll sòl acabar els seus díes.

Jaume el Barbút

Fon natural de Clevillent y ú dels que dempuix de acabada la guèrra de Sucesió, s' entregaren á la vida aventurera de contrabándistes, roders y malfactors, aplegant á ser el cap, quefe ó capitá de tots ells; durant molts anys éll y la sehua partida foren el terror de aquella comarca y de casi tota la provincia d' Alacant, verificant molts ròbos y fent numeroses víctimes, si be se conten d' ell alguns raixgos nobles y cavallereschs, dasta que sorprés per la fòrça pública, caygué en mans de la josticia, que li feu espiar els seus crimens en lo patíbul de la forca, segons se creu. Adquirí tanta fama y celebritat, que d' éll s' ocupá la lligenda y la novèla, contribuint á qu' encara hui se referixquen y comenten algunes de les sehues haçanyes en tot el reyno de Valencia. Vate ahí el per qué nosatros li ham fet un lloguet en estes planes y li dediquém la copla que seguíx:

Jaume 'l Barbút era un lladre
valent y astut en quant cab,
pero tenía pasades
d' un còr noble y pròu honrát.

Llíxgas sinós la novèla del seu nòm, y es vorá ben clar; lo qu' es que alguns companyers seus, com *Gimet de la Torre,* á espal-les d' ell y sense donarliu á entendre, cometíen fejoríes y crímens sense ser menester, y tot liu' acomulaven á éll, encara qu' éll ne llevá á algú del mitj per eixa causa.

Jesús (la) de les Beceròles

Es pròpiament l' alfabet de les Beceròles ó Cartilles, y com davant de la *a* hiavía gravat ó pintat un Jesuset,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

al que nomenaven abans de dir aquella primer lletra, d' ahí el donarli el seu nòm á tot el conjunt de dit alfabet. La costum de portar gravada la sehua image les Cartilles en dit puesto y de usarse éstes en les escòles y costures, durá en los distrits d' Alcòy dasta casi mitant del sigle XIX, qu' es cabalment quant començaren á posar els cartells en les parets de les escòles y costures. Com una còsa, puix, curiosa del nòstre reyne, ham volgut nosatros fer así menció d' ella, com un dato més pera la sehua història, y á propòsit dedicarli esta copla:

La Jesús de les Cartilles
es una pròva evident
de qu' el pòble conservava
la fe més viva y ardent.

Y tant evident; com á que de aquella època daten les reformes malsanes introduides en la ensenyança, y de cada día va la còsa de mal en pijor.

Jesús (dasta vóret, Bòn)

Este modisme se referix á la costum que teníen algunes comunitats de frares, de servir el ví en uns porrons, que teníen pintat en lo fondo ó cul un Jesús, y cada vegada que ú d' ells el buydava del tot, soltava eixa esclamació, particularment si era digér ó estava de bòn humor quant alçaba el colse; per això nosatros, á fí de que no 's pèrguen estes còses tan donoses com jocants dels nòstres antíchs, les volém coleccionar en este llibret, ademés de dedicarlos esta cansó:

Dasta vóret, Bòn Jesús;
així díen els frarets
quant els porrons s' empinaven,
deixántselos del tot nets.

Y no devém estranyaro ni pòch ni gens, perque lo mateix fòra que dins dels convents, sempre ha hagut y hiaurá hòmens digérs y divertíts, que sense faltar á la regla y profesió que han abraçát, en cèrts moments s' encontren inspirats y sòlten una dotoría ó andanada que fa riure, puix això no 's faltar á la serietat ni á nenguna de les consideracións socials.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Jesús Pòbre (convent de)

El de Franciscáns, situát á la falda Sur de Mongó y en lo caserío del seu nòm, perteneixent al terme de Xabia; actualment es vicaría y está servit per un vicari ó coadjutor, que te conte de la Esglesia y del edifici de la antiga comunitat, contribuint al cult y veneraciò de la milagrosa image del seu nòm, que tant fomentá el Venerable Pare Pere Esteve de Denia, son fundador, y tanta devoció li tenen en la comarca. Es un santuari digne de ser visitát per los molts recòrts que conserva del citat venerable y per la gran semejança que tenen els seus alrededors en los del mont Calvari de Jerusalém. Rahó per la que ham cregút oportú ocuparmos del dit santuari en este llòch, al mateix temps que dedicarli la copla siguient, molt coneguda en la contornada:

Sent Antòni está en Benisa,
Sent Domingo está en Xaló,
Sent Vicènt está en Teulada,
Jesús Pòbre baix Mongó.

Y ha segút sempre mirat en tant de respècte y consideració per tots aquells pòbles, que lo mateix que pasa en los convents de la Madalena y Sant Espirít, també acudixen á no parar á éll tota clase de persones á reconciliarse, havent provit Deu que may faltara allí un rellijós esclaustrat ó eclesiástich secular pera eixercir el ministèri.

Jesús y mulle, y mullava en tèrra

D' esta frase usen ells llauradors qu' están encara per les práctiques piadoses antigues y tots aquells que vòlen imitarlos; se diu també en sentit festiu, particularment la segon part d' ella, pero de totes maneres dona á entendre que qui la diu ans de posarse á dinar ó sopar, conserva les tradicións relligioses de sos pares, per lo qual son mereixedors d' alabança. Y abundant nosatros en eixos

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

sentiments, per això fem así colació d' este modisme y y li cantém la cansó que seguix:

Jesús y mulle dihuen encara
els llauradors quant van á menjar,
y més val aixó que no qu' es burlen,
posantse al punt á criticar.

Com fan molts huí 'n día que de tot lo antich tenen que dir, y més si hòl á pietat y relligió; pero nosatros no 'ls arrendém la ganancia que de ser així els puga quedar.

Joan Cresòl

Este era un francés, establit en Alcòy p' els anys 1680, que havent tengut el mal pensament ó tentació de robar á Nostr' Amo de la parròquia principal, y havento realiçát, el va amagar en l' estable, colgantlo en lo fem; feren les autoritats civils y esglesiástiques moltes pesquises pera trobarlo, y per mitj d' un milacre que feu un Jesuset de la casa, senyalant en lo ditet ahon estava y les llums que allí amanegueren, pogueren al fí encontrarlo; el tal francés fon ajusticiat, l' aixada en que descolgaren el Viril se conserva encara y la trau tots los anys en la provesó un descendent d' aquell qu' el descolgá, y el Jesuset está en l' Esglesia de les mònjes, ahon se venera en gran devoció. Com á fet històrich, molt escampát y conegut en la comarca, l' incluím també así, dedicantli per remát esta copla:

El Jesuset del Milacre,
com li dihuen en Alcòy,
descubrí lo furt sacrílech
que va fer Joan Cresòl.

El pòble crèdul é ignorant diu qu' eixe Joan Cresòl va representát en la figura que du la lluna quant está en lo ple, lo qual es una fábula sense fonament.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Joan dels Bòus de Gayanes

Este segurament era un benigne ó simplòt d' eixe poblet, á qui li feen creure tot lo que volíen, lo mateix que á Valentí de Benasáu y á tants atres; es veu que li digueren que plantara un bancal tot de tomaqueres y tocaría molts dinés venentles, y si millor liu digueren, millor ho feu; despuix entre les que donava y les que li anaven furtant, no va traure casi res, y al últim se li burlaven els fadrinòts y li tragueren entre atres esta cansó:

Joan dels Bòus de Gayanes
ha plantát un tomacar;
les tomaques pera vendre
y els dinés pera fumar.

Y es que la gent jove en qüestió de jòchs y bromes no mira res; quant veu á una persona bova ó sencilla, en llòch de tíndreli mirament y compasió, si la pòden enganyar no s' heu deixen per perea en tal de divertirse á còstes d' ella. Per això diu un refrany: *gent jove, pá blanet.*

Jorret de Fraga

Este segurament era un homenet de pòch trellat, que lo mateix día blanch que negre y cada quart tenía un pensament diferent del atre, tornántsen arrere de lo que havía dit abans; era en una paraula, un segon *Tonet de Gijè,* del que ningú feha cas, y tots el teníen per un *suqueto de risa,* com díen les ahueles d' aquell temps. ¿Y d' una persona aixina fan vostés cas y dasta el pòsen en lletres de mòl-le? dirá tal vòlta algún dotor de secá. Puix justetament per això, perque ben mirát, els tipos casi tots son ó gent de pòch més ó menys, pero qu' han descollát en alguna gran gifladura ó travesura, ó be han segút uns bovos de Coria, uns simples de piger, com dihuen en la Marina, y per fí uns pillòts en tota la estensió de la paraula. Això á sòles es pròu pera posarlos á la vergonya de la publicitat, que á daixò equival casi

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

sempre el donarlos tant de bombo y platillos á cèrts personages que no tenen de tals més qu' el nòm. Baix d' este supòst incluím así este tipet y li cantém una cansó:

Jorret de Fraga li díen
á eixe hòme de Cocentayna,
que no sabía tan sòls
traure dels cigróns la bayna.

Pero si no aprofitava pera res, jocava á tots per les sehues estravagancies y rarees y fea riure, y algo es algo.

Jorro, el de Torrent

Es un canyo d' aygua que ve de la Fònt de Sen Lluis y está situat en el barranch ó rambla que bayxa de Gest y Giva, qu' está casi sempre seca, llevát de quant plòu; com es un punt solitari y algo pintoresch, y els valencións que no han eixít may de la capital no n' han vist de més gròses, s' han aficionat molts á visitarlo per l' estíu, fentlo objècte de les sehues escursións en díes festius, ameniçáes per alguna paella ó berenar; al efècte se sitúen á una vòra y atra algunes barraquetes y tendes de campanya, ahon repartixen tota clase de comestibles de boca barata dinés, se balla, canta, riu y fa el tonto en grande, perque tots els que acudixen son gent de trò, y per la nit cada musòl sen va al seu niu, aprofitant els carromatos, tartanes, tranvíes y fèrrocarril que tenen á la má. Per la importancia, puix, que te huí este llòch y pera donarlo á conéixer als que no 'l saben, li ham tirát así estes pòques ralles y li cantém la cansó que seguíx:

U dels punts més concurríts
es huí el Jorro de Torrent,
ahon acudíx per l' estíu
de Valencia molta gent.

Per lo demés, no 's llòch que te molts atractíus, lo qu' es que la gent es com les mones, que lo que vehuen fer, fan, puix el qui non sab més en sa mare es gita y no peca.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Jurretes (les) del Villar

Pòch més ó manco, el mateix trage, igual mòdo de parlar é idèntiques costums tenen éstes que les dels demés pòbles fitants en Aragó, y com se vullga que ja son coneguts de tots, creém ociós ocuparse d' ells. Unicament, puix, dirém d' elles que son molt garboses, aseades y ben paregudes, condicións que m' hos han mogút á tirarlos estes pòques ralles y á repetirlos la copla que tots saben:

Les jurretes del Villar
al cresòl dihuen *candil*,
á la finestra *ventana*
y al jolivèrt *peregil*.

O sinós est' atra, també apropiada á d' aquella comarca:

Santa Bárbara en Casinos,
en Losa San Sebastián,
San Antón en las Alcublas
y la Paz en el Villar.

Creém qne dites jurretes dehuen estar contentes de nosatros, puix al cap y al fí els ham fet justicia y no 'ls ham tratat mal.

Lepe (mentir més que)

Eixe ment més que Lepe ó més que alena, així se diu este modisme ó frase, qu' es sinònim de molt mentirós, y s' aplica al que á sabendes falta á la veritat, no precisament pera enganyar, injuriar ó danyar á un atre, sinós en lo sentit de donar més gracia, sal y giste á lo que 's parla ó referix; sense ducte esta veu ve del adjetíu lletí *lépidus, da, dum,* derivát del sustantíu *lépor* ó *lepos, poris,* que vol dir *graciós, ingeniós, gistós,* en opinió del ilustrát y susdit Senyor Cebrián; y pròva de asò es qu' en valenciá la mentira se diu també *lepa,* en sentit jocós y familiar, no en l' injuriós ó mal intencionát. Conformes nos-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

atros en això, s' ham permitit inclòure así el tal modisme y ademés la copla de referència:

Gran mentirós el tal Lepe
degué ser, si fon un tipo,
quant dura encara el modisme
que se diu á cada trico.

Perque pera que una còsa dure es precís que tinga mèrit ó que joque molt, y ja se sab qu' una persona digera quant més y més grans boles arrea, més gust dona y fa baquejar de riure.

Leppé (saber més que)

Es pondera el talent y saber d' algú, comparantlos en los del célebre abat francés d' eixe llinyage, el qual per haver inventát el método ó mòdo d' ensenyar á llegir y escriure al sorts-muts, adquirí fama universal y mereixqué que tots li dedicaren esta frase llaudatòria. Nosatros, puix, li fem també justicia incluintlo en este llòch y cantantli esta cansó:

Dihuen molts qu' els capellàns
están del tot atrasáts,
pero Leppé es una pròva
de que van equivocáts.

Y si este botó no 's pròu pera mòstra, traurém á relluir els moltísims individuos del clèro secular y regular que han sobreixit en totes les arts, ciències y dasta industries, segur de qu' els taparíem la boca á tots eixos que la tiren de sabuts y tan sixquera no saben lo qu' es magenquen.

Lileta (la cansó de la)

Donen este nòm á un romans, qüento, relaix ó atra còsa empalagosa per lo llarga y desustanciá, en la que tot son paraules y rodáes y sempre se ve á dir lo mateix, pero d' un mòdo javacá y de molt mal gust; y com

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

está prou estés este dijarajo ó lo que siga, per tot este reyne de Valencia, nosatros que volém qu' es conserven estes còses de la tèrra del Gè, per estar totes elles en lo nòstre caracte meridional, li ham volgut tirar estes pòques ralles, arrematant en la copla de caixó:

La cansó de la *Lileta*
es cansó que may s' acaba;
comença per la lileta
y acaba per la lilala.

Qu' es una manera com un atra de parlar molt y no dir res de trellat, lo mateix que fan molts hui 'n día, sobre tirarla de grans hòmens, sense tindre present lo d' aquell refrá que diu: *Gran es mon gèndre, bò siga éll.*

Llengua de draps (tindre)

S' aplica á tot aquell que parla embolicát, farfallós y botijós ó tartamut, figurant especialment en eixe número els giquets y giquetes que principien á parlujar, y els majors que tenen algun impediment en la llengua: pero nosatros referím la frase als pòbles rallans en Castella y Aragó, que parlen el valenciá y el castellá tan japurrats que apenes s' aclarixen, y ú de tants es Agna, lo mateix que Turís, ahon pròpiament se pòt dir que parlen una xerga ó dialècte local. No aném nosatros á contar así els barbarismes ó barbaritats que dihuen en una y atra llengua, còsa que ja férem en la *Xerga de la Canal de Navarrés,* insertada en lo llibret *Ensisám de totes herbes,* y sí sòls á fero constar com una còsa jocant y digna de figurar entre 'ls modismes de la nòstra tèrra; acabém, puix, cantant la copla de caixò:

Entre les llengües de draps,
Agna y Turís son els tipos;
que parlen, pues, como sepian,
que m' ho si donan tres pitos.

De totes maneres, *tonyina en ceba,* puix *el que non sab més, en sa mare es gita y no peca,* que diu el refrany, y nosatros no ham d' anar ara á ensenyarlos á parlar bé, que *ya es duro Pedro para cabrero,* com dihuen els castellàns.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Llibret (el) de perdonar deutes

Masa saben tots que no existix ni pòt existir, puix de totes maneres hiá molts que dehuen y no paguen, ó perque no pòden ó perque no vòlen; de mòdo qu' el tal llibret sòls existix en la imaginació d' algún desocupat ó guasó de primera, que de tot trahuen ocasió pera fisgarse ó burlarse; mes com vullga que corre molt huí 'n día y tots se rihuen en grans carcalláes al sentirlo nomenar, mo s' ha apegat també á nosatros eixa costum, com s' apega el badallar, y volém que aparega en estes fulles en la sehua cansó corresponent:

Llibrets de perdonar deutes
no ni hiá, ni m' hos fan falta;
puix qui no paga devent,
menys pagará quant s' afayta.

Y en cas d' haverne, ¿qué més ganga pera els mal pagantes? entonces se creuríen autoriçats pera no pagar á nengú, pero tampòch no hiauría qui deixara res á un atre, y molts es moriríem de fam per no encontrar qui 'ls donara ni un grá de sanabre.

Llicsó (el) de Catarròja

Es tradició en l' hòrta de Valencia, qu' en l' alt del campanar d' eixe pòble ixqué un llicsó, y com éste creixía molt y afeava el remat de dita torre, pensaren els catarrojers en pujar un ase dasta aquella altura, á fí de qu' es menjara el llicsó y no tornara ja á brotar; al efecte pasaren una maroma per una gran corriòla, colocada en lo fèrro de la veleta, y davant d' un numerós concurs de dònes y giquets, començaren els hòmens á tirar de la maroma, después de lligada per l' atre estrem al cap del burro, el que pujá dasta tocar el llicsó en lo morro, encara que no arribá á menjársel per haverse quedát ofegát y mòrt. Esta lligenda, á totes llums inverosímil, pòsa de manifest l' antipatía en que miraven antigament als de Catarròja els pòbles vehíns y el baix concèpte en

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

qu' estos els teníen. Y com vullga qu' els catarrojers crehuen, encara huí, qu' els d' Albal foren els principals inventors de l' anècdota burlesca del *llicsó,* d' ahí el que dende inmemorial hajen segut decidits rivals els dos pòbles, dientli per despreci el de Catarròja á Albal *el pòble de la guixa* y éste á d' aquéll *el del llicsó.* L' orige d' esta tradicional prevenció que mutuament se tenen els dos pòbles, conten que ve de quant els de Catarròja posaren el primitiu rellonje en lo campanar; com entonces no 'n teníen encara en Albal, y segóns dihuen se servíen del de Catarròja, perque s' ouíen clares totes les campanades d' éste, en gran desgust dels seus etèrns rivals els catarrojers, per això estos taparen en canyiços totes les boques de carrer qu' es dirigíen á Albal, pera evitar que s' escampara el sonit de les campanades y que s' aprofitaren del rellònge els vehíns d' aquell giquet poblat. ¡Rissum teneatis, amici! Pero l' anécdota *del burro y el llicsó* no 's referix esclusivament á Catarròja, que també en el Marquesát de Denia está molt estesa respècte á Xabia, gojant y desfrutant moltísim aquells pòbles comarcáns al recordarla, per més qu' els xabiérs la prenen á pura broma y no s' enfaden com els de Catarròja, encara qu' els seus vehíns afixguen el rabet ó cuéta de *Ja 'l llep,* que diu que digueren els de Xabia al vore qu' el burro tocava el llicsó en lo morro. Mes siga tot asò veritat ó mentira, nosatros volém que cònste así pera memòria dels que vindrán, igual que la copla que com á tots li dediquém:

El *llicsó* de Catarròja
tan paregut al de Xabia,
dona á conéixer qu' entonces
els vells estaven en Babia.

A no ser així, la tradició no m' hos contaría les tonteríes y estravagancies en que s' entreteníen pera donarmos ocasió á que se riguerem d' élls.

Llòca (¿eixe es el que açotá á la?)

Esta pregunta sòl dirigir algún foraster atrevit als de Sueca, quant vòl guasejarse en élls, lo qual prenen molt

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

á mal els suequers; y esta consella humorística pareix tindre en lo fondo algún fonament històrich, vist l' arrailát afá en qu' els seus naturals volgueren en atre temps y treballaren pera que Sueca fora, no precisament ciutat, com es huí, sinós vila real ó en representació y vòt en Corts, qu' era llavóns lo principal, la qual distinció lográ conseguir en lo sigle XVII, siguent la darrera del reyne de Valencia que l' alcançá, baix el pago d' un creixcút fur, si be ignorém si arribá á eixercir alguna vegá son dret. N' obstant lo dit, corre per tota aquella comarca la espècie de qu' els suequérs es preocuparen moltísim en temps pasat perque 'l seu pòble adquirira el títul de ciutat, dasta el estrem de recurrir als auguris y bruyxeríes, á fí de saber inmediatament el resultat del seus desitjs y gestións; aconsellats al efècte per algún guasó ó malejant, açotaren á una llòca per los carrers de la població, advertits de que si al queixarse el pòbre animal día *¡quach! ¡quach!* sería Sueca ciutat, y si día *¡pía! ¡pía!* se quedaría vila. D' esta última manera asegura la festívola lligenda que ocurrí, y per això dita població no lográ millorar de categoría llavors. També, com á conseqüència d' esta anècdota, se diu *que de rabia matá la llòca,* que regularment sería el mateix que l' açotá, puix res tendría d' estrany, en vista de la espectació d' aquell vehinát, que pagara en la vida la pòbra gallina, quant en sos *píus* defraudava en un moment les esperances de tota una vila; en qual cas esta segón y significativa frase pòt molt be aplicarse al apasionat ó torpe que, per eixirli mal un asunt ó mampresa, vòl buscar resquit vengantse d' un individuo ú objècte insignificant. En ú y atre sentit son conegudes en la Ribera esta frase y lligenda, insertantles nosatros así pera que no 's borre sa memòria y cantantlos una cansó:

Açotar la pòbra llòca
y matarla p' els carrers,
sòls hu imaginen y ho fan
els vanitosos suequérs.

Puix sòls per la vanitat de donarli llustre al seu pòble martiriçaren y mataren aixina al pòbre animal, sense deure res del mon. ¡Es necesita tindre tripes!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Lluna (la) de Benigani

Esta anecdòtica historieta se referix al jasco qu' els pasá als naturals d' aquella vila, els quals al vore reflexada la lluna cèrta nit en les aygües d' una fònt, volíen tráurela en ganjos y no pogueren, com era natural; lo qual, sabut p' els pòbles de la comarca, els feu riure á més no poder, tildantlos de ignocentóns als beniganíns, y fentse famosa esta anècdota en gran part del nòstre antich reyne. Per això nosatros li ham destinat este llòch y la copla corresponent:

La lluna de Benigani
devía ser molt bonica,
quant élls la volíen traure
en ganjos de dins la pica.

Lo qual els acreditá en aquell temps de ser molt simples y tontorróns, còsa qu' els d' ara non tenen un pèl.

Lluna de Valencia (quedarse á la)

Ademés del sentit que li ham donat á esta frase ó modisme en l' article *Lluna* del nòstre *Diccionari Valenciá-Castellá*, devém así aplicarla al golf perillosísim de la nòstra mar, qual recolse estraordinariament tancat entre Cullera y Almenara, forma la típica mitja lluna d' estes plages, tan temibles pera els mariners per los seus molts banchs d' arena; y les gents de mar foren les inventores d' este modisme, estenentlo y donantlo á conéixer en sos respectíus paísos, á proporció qu' esperimenten els trists efèctes d' un naufragi ó d' una tempestat sense poder entrar en lo pòrt de Valencia. Conten en fí sobre l' orige d' esta frase, la lligenda tradicional y curiosa de que al verificarse la espulsió dels morischs, com no pogueren embarcarse tots d' una vegada per no haver pròu barques, quedaren els sobrans en la plaja, esperant ser tresportats á l' África al viage siguient, segóns la promesa dels mariners ó conductors; pero quánta no sería la sehua sorpresa y desengany, quant dempuix d' estar esperant debaes tres díes y tres nits, vingueren uns traydors cris-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

tiáns y els llevaren la vida á la claredat de la lluna; per això dende llavóns, anyadix la lligenda, es esposát y se te per infaust ó de mal agüer el *quedarse á la lluna de Valencia.* Acabém, puix, nosatros com en atres dedicant una cansó, y valga la veritat del modisme y de la lligenda que l' acompanya:

Molt males jances deu tindre
nòstra lluna valenciana,
quant al ple d' ella als morichs
feren feta tan villana.

Moltísim devíen els morischs per haver abusat tant dels cristiáns del nòstre reyne, pero al vórelos vençúts y fugitíus, els cristiáns ja no devíen haverlos fet nengún mal y deixarlos anar en pau.

Majo (lliga 'l) que ve gent d' Èlls

Este es el modisme que corre per aquella comarca respècte á eixa antiga ciutat de les palmeres y els dátils, y se referix sense ducte al carácter desahogat, satisfet y bromesch dels seus fills ó naturals, els que son capaç de juarli per jança una mala pasá al més pintat, y dasta ferse en lo sant y la llimosna com beque un pòch; pero pera d' això tot lo mon es país, que diem á vegaes, y no deu llevarlos la fama á uns pera pasarla á uns atres, ja que tots sen pasen de bòns gichs, per més que la capa no pareix. Deixém, puix, sentát qu' este sambenet se li aplica á eixe pòble dels alrededors d' Alacant, qu' es lo que s' ham proposat en estes línies, sense pretensió d' averiguar lo que hiaja en éll de veritat, y acabemles cantanli la consabuda cansó:

Lliga el majo, Batistet,
qu' els d' Èlls cap así s' acòsten,
y siga apòsta ó de veres,
es fácil que s' el empòrten.

Puix *entre lladres la capa 'l còll,* com dihuen en la nòstra tèrra, y *á Segura llevan preso,* que afigen els de Castella. ¿Han vist vostés quína manera més fina de dirli á ú lo qu' es y lo que no es? ¡Còses de la tèrra del Gè!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Malcarats (els) de Planes

No dehuen agraviarse els d' eixa antiga vila, si els doném este sobrenòm, perque ni élls ni nosatros tením la culpa de que ixqueren aixina del mòl-le; el que m' hos ha fet á tots, n' ha fet de guapos y de llejos, de ben paregúts y de ferrusos, de alts y de baixets, de nanos com á taperòts y de jagants com l' Agèm de Gòrga, de blanchs y de negres, de ròjos y de gròchs, de gepeluts y de drets com una canèla, de uns ulls que parlen de bonicos y de atres reganyats y plorosos que no 's pòden mirar; es dir, que n' ha fet de totes les traces y colors, sense que nengú puga dirli si m' hos ha fet aixina ó aixana, lo mateix qu' el peròl no li diu al peroler si l' ha fet tòrt ó dret, sinós al contrari, donarli encara gracies de que m' hos ha fet, y estar molt conformats de que m' hos haja fet com m' hos ha fet. Y mirát tot baix d' eixe punt de vista, tots devém estar contents, satisfets y pagáts de ser com som, lo mateix qu' els fills y filles de Planes ó Mal-Planes, que no sabém quin nòm dels dos els quadrará més, de tindre cara de pòchs amíchs. Y dit asò sense ánimo de agraviar á nengú, y sí en tò festíu, qu' es el carácter d' este llibret, donarén fí á estes mal tirades ralles, cantantlos esta copla:

> Malcarats els dihuen als de Planes
> en aquella vall y les del contorn;
> si no están acás contents del mòl-le,
> qu' els fiquen en Manises dins lo forn.

Lo qu' es que si tots es refongueren y es feren huapos, m' hos faríen un mal tèrç á nosatros, perqu' este llibret ja no tendría objècte.

Mare de Deu (la) d' Agres

Esta diu qu' estava en Alacant, y com segurament els alicantíns feen pòch cas d' ella, una nit s' en pasá en la fresqueta á la montanya d' eixe poblet, y allí s' está dast' ara rebent la fervorosa veneració dels seus natu-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

rals y el cult contino que li celebren els frarets del Convent; tant y tant l' aprècien en aquells alrededors, que no saben qué ferse pera honrarla de cada día més; y com nosatros, encara que no l' ham vista, volém també contribuir als seus obsèquis y alabances, per això li ham dedicát estes pòbres y mal tirades ralles, lo mateix qu' els mereixcúts requebros contenguts en l' antiga copla que diu:

La Mare de Deu de Agres
abaixada del camaril,
pareix una ròsa fresca
collida en lo mes d' Abril.

Y no sòls això, sinós tot lo més excelent, graciós y bonico que hia en la naturalea, liu' podém adjudicar á eixa celestial Senyora, que tantes maravelles ha obrat per mitj de la sehua històrica image y tant cooperá á la nòstra redenció.

María Seguró d' Alcoleja

Vivía á principis del sigle XIX en lo más ó heretat del mateix nòm, terme d' Alcoleja, provincia d' Alacant, partit judicial de Cocentayna, esta fadrina, sencillòta, de carácter pacífich y molt devòta y reçadora, que excitada sense ducte per algun parent acostát, arribá á créures qu' era una santa, que diu qu' endivinava les còses que havíen de susuir, parlava en lo Jesuset, li s' apareixíen les ánimes del Purgatòri, dientli si 'ls faltava alguna Misa ó sufrage, y dasta tenía arrobaments en l' ayre, feha cures de gracia y atres còses maravelloses; conduida al pòble la ficaren en una casa, ahon díen que predicava, regalantli de tot les sehues apasionades y crèdules companyeres, encara que díen qu' ella casi pasava sense menjar, pero que á la sehua salut pasaven *en grande* sa germana, el marít y la familieta; de bòn matí sen anava á la Esglesia á ouir Misa y pendre la Comunió, y com si fora còsa convenguda d' en ans, es detenía en acabant á reçar les sehues devocións, quedantse á lo millor com adormida, en qual acte les que teníen especial interés en acreditar la sehua virtut, li

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

punjaven en agulles les mans y els braços, sense ella despertarse ni donar pròves de queixarse ni de sentirse mal. Així va cundir de día en día la fama de la tal beata, en termes, que la portaven per los pòbles del contorn pera vórela y ferse cárrech de la sehua virtut, quedantse tots admiráts de les còses estraordinaries que feha; clar es qu' el clèro y les pòques persones ilustrades qu' en aquell temps hiavía per la contorná, no creíen en res de lo que d' ella es día, pero no deixá de caure en la emboscá y engany el seu confesor, segons conten, qu' era un fraret esclaustrát de Penayla, tan sencill y bonajó com ella era al principi; y quant molts es persuadiren de les artimanyes y falsa virtut de María Seguró, delataren als dos al Prelát, el qual dihuèn que desterrá y privá de llicències al crèdul relligiós, y á ella de la frecuència de sacraments, borrantse d' eixa manera en pòchs anys la memòria de la supòsta virtut y santitat de aquella beata llauradora. Acabém per cantarli una cansó, que be se la mereix:

La beata d' Alcoleja,
María de Seguró,
fent la maula y mixorrera
va enganyar á un muntó.

Lo qu' es que durá pòch aquella farsa de relligió, lo mateix que duren molt pòch totes les còses postiçes. Avís á les mixorreres y arrapa-altars, tan amigues de reçar com de fer pòca faena.

María Vicènta

Allá p' els anys 1856 se vea encara per los carrers de Valencia el tipo ridícul d' este sobrenòm, que no era més qu' un mariquita, sempre posát de capèla, en gorra al cap y el cabell tallát á la romana, que li tapava tot lo bascòll, girantse á no parar, fent figures y jumènços en la cara, estovantse com un titòt quant pasava per les botigues y els dependents eixíen á les pòrtes á requebrarlo y tirarli flors, que algunes resultaven verdaderes porcáes, lo mateix qu' els estudiants al eixir de les aules, puix clar era el día que á eixes hòres no s' el encon-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

trava per ahon sevòl; per lo demés pareixía un hòme inofensíu, que li pegá per contrafer á les dònes y fer riure á tots, com á que tots el coneixíen en la ciutat y en l' hòrta, inclús els forasters que veníen pera alguns díes en festes y fòra elles. *Sempre 'n queden,* com diu el dijo, y pera que no 's pèrda la llavor, ó á lo manco la sehua memòria, l' incluím en este puesto, cantantli la sehua cansó:

María Vicènta era
un tipo sobresalient,
pera imitar á les dònes
y pa fer riure á la gent.

Pero no devém estranyaro ni pòch ni molt, perqu' en este mon ha de haver de tot, y cada ú te la sehua habilitat, uns pa fer plorar, atres pa fer riure y atres pa fer desbatejar.

Marqués (el) de Campo

Era valenciá y descendía, segons dihuen, de pare francés, el qual encara conservava pera mòstra el carret d' esmolador de tisores y gavinets, qu' era el seu ofici quant s' en vingué á Espanya y s' aveiná en Valencia; son pare se casá en una valenciana, de la que tingué á d' éll y una germana, y s' agenciá de tal mòdo, que á la bòlta d' alguns anys ja retirá el carret per haverse fet riquet, y seguint el fill la ruta ó seguida de son pare, se tirá primer al comèrç y despuix á l' agència de negòcis, en termes que se feu banquér y empresari de bafórs y fèrroscarrils, arribant á ser ú dels principals, si no el primer d' Espanya; pero D. Jusèp no se contentá á sòles en ferse rich, volgué també ser noble y no pará dasta conseguir el marquesát del seu llinyage; y en eixe temps es quant éll portá les aygües potables á Valencia y al Grau, feu les fònts artístiques de les places principals de la ciutat, construí el seu paláu de la plaça del Arquebisbe, el ferrocarril del Grau y el del Nort á Madrit, s' alçá en la cort un suntuós paláu, fon diputat á Corts y senador, y per últim edificá en sa patria, junt á la Casa de Beneficència, el grandiós Asíl de son nòm, en

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

qual capella d' allí á ben pòchs anys volgué ser sepultat en companyía de sa muller la marquesa. Tot això fon y feu eixe gran patrici, á qui Valencia agraída ha dedicát una estatua de bronce, modelá p' el notable escultor Benlliure, y nosatros que no volém ser manco, ja que no podém donarli atra còsa, l' ham continuát en estes planes y li entoném esta cansó:

El marqués de Campo fon
modèlo de bòns patricis;
y es molt just qu' el distinguím,
ja que feu tans beneficis.

Puix en uns quants que n' havera hagut com éll, pòt ser que Valencia estiguera més embellida y hermosejada de lo qu' está, y un atre gall li cantara de més grans áles, cresta y barbelleres qu' els que li canten hui 'n día.

Masóns (els) y els judíos

Son en l' actualitat els amos del mon, perque la inmensa majoría dels hòmens, uns sabento y atres sense sabero, están entregáts á d' ells en còs y en ánima; pero que no hia ducte que son dos sèctes de perdició que tot heu pòrten trestornát y á rabo de borrego, y acabaríen per arruinaro tot, si no fora que Deu está en lo Cèl y desbarata á lo millor tots el seus plans diabòlichs; baix el nòm de progrés, humanitat y llibertat, no hia infamia, barbaritat, despotisme ni desmoraliçació qu' ells no cometen, amparen y patrocinen, y com el seu *desideratum* es el poder absolut, sobre tot y sobre tots, per més que afècten lo contrari, fan una amalgama monstruosa en relligió, govèrn, costums y lleys, qu' ells mateixos no s' entenen; y els segons, que son els *pagáns,* com li tenen un òdi reconcentrát á Jesucrist y á tot quant representa, en tal de fer mal á la Esglesia católica, qu' es la sehua espòsa, donen molt á gust els seus millóns als guilopòts masóns, pera qu' estos fasen pròu el pòrch, parlant en bòn romanç. No debáes els Papes han condenát molt justament á eixes dos sectes, lo mateix que á totes les atres, puix si elles pogueren, tornaríen el mon á la barbarie antiga, en la que llevát d' uns quants poderosos,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

tots els demés eren esclaus, les lleys eren el caprijo del que manava, tot eren vicis y pasións y no 's coneixía la virtut, les dònes eren considerades com els mòbles de la casa y sòls reynava l' egoisme, l' avaricia y l' ambició. A eixe estat vòlen reduirmos els masóns y els judíos, y á fí de qu' es guarden y no 's fíen d' ells els que no están per tal orde de còses, els ham tret así á la vergonya y volém cantarlos esta cansó:

Els masóns com els judíos
tot es gent de perdició,
que sòls tenen set de mando,
egoisme y ambició.

Puix el qu' es fía d' ells, com no siga de la còrda més gròsa, ademés de qu' es convertíx en esclau, en llòch de prosperar, si no té que menjar se mòr de fam y misèria, perqu' en eixes sèctes y en totes no entra la compasió ni la caritat pera res; el peix gròs se menja al menut, y al qu' es muyga qu' el tiren al clòt, ni més ni manco.

Mentiretes (els bisbes de)

En temps del Senyor Arquebisbe de Valencia, don Antoní Monescillo, sabi de primer orde, escriptor elegant y orador de grans vòls, li pegá á dit Prelat per fer pòch aprèci dels retors, á quins portava á rabo de borrego, com solém dir, dasta llevarlos les llicències de beneir imágens y atres objèctes pietosos de les sehues pròpies parròquies, y concedintles al Cabildo de la Sèu y tot lo més als argiprestes dels partits judicials, gracia que als senyors capitulars els sabía com un rall á la boca del ventre, y liu' agraíen com un mal de ventre en dejú; pero éll, encara qu' heu sabía ó devía sabero, no per això deixava d' enaltir y honrar tot lo que podía á dit Cabildo, alcançant del Papa pera les principals dignitats d' aquell, que pogueren usar mitra en les provesóns claustrals y atres funcions de rúbrica; de mòdo que donava gust vore aquelles dos files de senyors canònjes, tots en les sehues mitres al cap com si foren bisbes, que per tals els reputaven els que no hu sabíen. Y d' ahí vingué el qu' els guasons els posaren el mòt de *bisbes de*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

mentiretes, y el que nosatros, pera que cònste y se sapia dasta de qué son capaç els valencianets, hájem tret á colació el present modisme en este llibret y li apliquém la copla que ve al cas:

Els bisbes de mentiretes
son els canònges mitrats,
qu' ense que al cap van en elles
páren molt tesos y unflats.

Y devém creure que dasta tenen motíu pera d' axò, perque si no son bisbes efectíus ó de veres, ho son de desig y de còr, puix el cas no es pera manco, que *al que li donen no tría,* com diu el dijo, y *á nengú li amarga un dolç,* com afig un atre.

Milacre (el) dels peixets

Va sosuir en el barranch de Carraixet, entre Almácera y Alboraya, en l' hòrta de Valencia, y fon que havent anat el Vicari d' Almácera á combregar á un malalt d' una barraca, pasá dit barranch casi en sech, pero al tornar sobrevingué tal avenguda d' aygües, que al intentar atravesarlo li caygueren dos formes consagrades del copó dins del aygua, les que no pugué arreplegar. L' escolá que l' acompanyaba doná enseguida part als dos pòbles citats, y acudint varies persones en llums, veren que dos peixets anaven per damunt de l' aygüa portant cada ú en la boca una de les referides formes, y acostantse cap á la vòra ahon estava el Pare Vicari en lo globo ó copó obèrt, les depositaren dins d' ell. Un milacre tan patent s' escampá per tota la Vega y fòra d' ella, y els dos pòbles reconegúts á éll, l' han perpetuát cadascú en una festa anyal molt lloída, guardant com á memòria y per disposició del Prelat diocesá, Almácera el copó y Alboraya les dos formes consagrades, les quals se conserven intactes. Este fet tan extraordinari y la tradició que va pasant de páres á fills, parlen molt en favor d' eixos dos pòbles, y desijant nosatros contribuir á que siguen més coneguts y celebráts, ham tirát así estes línies y cantar la corresponent cansó:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

El milacre del peixets
es encara celebrát,
y ho será mentres sa fe
haja el pòble conservát.

Puix allí ahon hia verdadera fe, ó siga la que va acompanyá de les òbres, el Nòstre Senyor se mòstra bondadós, esplèndit y lliberal, pero no com molts lliberals de huí, que la vòlen tota pera d' eils, y els atres que s' amòlen.

Millonari (un) de poblet

Era un senyor propietari de Balones, partit de Cocentayna, que li díen *el tío Tomás de Fèrri,* y contava en tres millóns á mijant sigle dènau, els quals consistíen en dinés, en tèrres, batáns y molíns de paper en diferents pòbles dels alrededors, y els repartí entr' els dos fills y cinch filles que tenía al morir en Alcòy en l' any 1871; la sehua fortuna fon al son principi pròu modesta, com á que treballava encara al costat dels seus jornalers, pero tenía un tío, una tía y una germana, els tres fadrins y tal qual arregláts, y tot liu' deixaren á éll, quedantse de resultes d' açò ben rich; en eixe temps ja no treballava, y com la familia tota se casá en les cases més riquetes del poblet y del contorn, els gichs no seguiren carrera, y éll y la dòna gastaven pòch en lo vestir y en lo menjar, pronte s' en pujá com la carabacera, aplegant á ser el major contribuyent en tots los pòbles de la rodalá; la sehua vida consistía en alçarse matinet, pegar una vista á la jorná ans de calfar el sòl, tornársen á casa á desdejunarse y anar á Misa, fer lo mateix per la vesprá al caure 'l sòl, y quant estava en casa entrársen al seller á vore l' òli, ficarse en la bodega á registrar les botes del ví, pera adobarlo si se li torcía ó feha agre, lo qual ho entenía molt, y quant no, s' en pujava al graner y menejava el blat y demés grans, pera que no 's calfáren ni 's corcaren; per açò sempre s' el vea ocupát y en un penjoll de claus en la má, y quant se parava en lo carrer á parlar en algú, així com qui nou' fá, s' anava traent anòus y bellòtes de les bojaques, y se les menjava

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

sense dirli al atre si 'n volía, ó be se trea el mocaór y no parava de ferli plechs, rollantlo y desrollantlo sense parar. Els dumenges y díes festíus solía juar á la manilla ó al mediator en tres ó quatre amichs del seu temps, y així va viure en lo seu poblet dasta la *gloriosa* de 1868, en que la pòr de qu' el robaren el feu pasar á Alcòy, ahon morí ple de tristor y desfici, per no poder seguir la regla d' abans, encara que tranquil y aconortát del tot perque no deixava nengún contrari en lo mon, com no fora algú dels que li havíen amprát dinés al 10 ú 8 per cent y no li 'ls havía tornát. Per lo demés, era un bòn sugècte á carta cabal, aplicát á la Esglesia y á fer llimosna als pòbres, condicións que nosatros ham tengút en conte al anotarlo en estes fulles, dedicantli la copla de costum:

Fèrri de Balones era
un bòn hòme perque sí,
puix fea favors pagantlils,
per supòst sabent á quí.

Puix com els dinés no tenen calceta com els polls y pòden pèdres pera l' amo, no convé deixarlos á la bóvalá ni á consevòl *Petrus sincundis,* sinos hipotecant una finca ó portant una bòna fiança, que 's com els deixava el tal millonari.

Mocá (la) de Canet

S' aludix á cèrta reunió que tingueren una nit els d' eixe poblet en l' almárcera del senyor territorial, en la que per conte d' espavilar ú dels asistents la llum del veló que teníen penjat al trespòl, l' apagá del tot y se quedaren tots á fosques, armantse una confusió de mil dimòntres, puix l' alcalde y el retor que presidíen, tot eren crits pera apaciguaro, y els concurrents tot eren avalòts y espentes uns als atres pera eixir pronte d' allí, havent molts eixit escalabrats y ferits de la tal reunió. Com aquella feta cundí molt p' el reyne de Valencia, no 's estrany qu' encara la noménen, y per això nosatros la referim así, afegintli pera més salses una copla com á tots:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

La mocá de Canet fon
una còsa molt jocant,
puix s' els deixá tots á fosques,
uns ríent y atres plorant.

Y encara gracies que no hiagué alguna taleca, perque en reunións que acaben en crits y confusió com aquélla, es això molt corrent casi sempre; dónenli les gracies al alcalde, que alçá la vara en alt, y al pare retor qu' els feu un sermó sens Ave María.

Moceta (pareix la) de Pilatos

Se referix sense ducte al sugècte vestit de dòna, qu' en los autes sacramentals qu' es celebraven abans al víu de la Pasió, li duya la safa y tovalla á Pilatos pera qu' es llavara y eixugara les mans; y se li dona eixe mòt ó sobrenòm per ser el seu paper de pòca importancia ó molt secundari en relació als demés; en este sentit s' usa molt encara en lo nòstre reyne, rahó per qué nosatros el continuém en este llòch, aplicantli la copla que li correspòn:

La moceta de Pilatos
es un gich vestit de gica,
que li du aygua y tovalla
pa qu' éll no vaja á la pica.

Y com es un paper de farsa molt indigna, per això s' el ridiculiça en este modisme y encara es pòch.

Molí (el) del Infèrn

Está situát en lo riu d' Alcòy ó Serpis, sobre quart y mitj més avall de Lorja, y es un edifici pròu giquet y raquítich, com á que sempre ha mòlt á *falta de buenos*, que solém dir, ó en anys de molta seca, per no poder encontrar aygua en ningú dels qu' están mes pròp; per això en eixos casos apuráts se valía el moliner de la ocasió, segons díen, y apretava la má en la moltura als

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

que acudíen allí á mòldre, á fí de arreplegar que menjar pera tot aquell any y pera els atres que no s' acostava un ánima, puix si nou' havera fet aixi, s' havera mòrt de fam y llisèria ell y tota la familieta; de mòdo que l' hòme era previsor y sabía molt be ferse els seus contes, no aguardant á qu' un atre li 'ls fera; sòls qu' els pòbres colliters que per necesitat anaven á morir á d' ell, no podent vengarse d' atra manera, es desfogaven dient que tenía la concènsia molt àmpla, qu' era com la romana del Infèrn qu' entra per tot, y atres baldòries per l' estil, á tot lo qual éll se ría á barra caja, callava com un puto y feha el sort ú orelles de templador, com díen els vells de la tèrra. Y ¿qué afegirém nosatros á tot asò? Puix qu' el dit molí tenía pròu justificát el seu nòm, y per lo tant, qu' ham fet molt be de tráurelo así á relluir, per si 's perguera la llavor, cantantli per remát esta cansó:

En lo molí del Infèrn,
diu que á conte de moltura,
molturáven en un sach
pa ferse més gran mesura.

Y per això el que anava una vòlta á mòldre, s' en tornava fent claus d' á diner, esclafintse els dits, parlant fòch y flama y fentli la creu pera no acostarse ja més. ¡Quánt amarch quedaría el pòbre!

Molinell (el)

Este molinet se coneixía ja en temps de D. Jaume I d' Aragó p' el nòm diminutíu que té, el qual se li doná per la pòca importancia que tenía lo mateix que ara; está situát en la provincia d' Alacant, partit judicial de Denia y terme de Verger, al costat del riu *Calapatar* ó de les *Tortugues*, que recibíx les aygües de la Marjal de Pego; com dites aygües pasen tan bayxes y planes, que no pòden mòldre, en lo nòstre temps s' ha montát l' edifici pera balneari, y á éll acudixen algunes families de la comarca; pero á part de la gran abundancia d' aygües, tenen els seus alrededors una fertilitat asombrosa, qu' es per lo que nosatros l' ham incluít en estes fulles, consi-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

derantlo com una còsa antiga y notable en lo seu gènero, digna ademés de que li dediquém una copla:

El molí de la Marjal,
conegút p' el Molinell,
pròva p' els quatre costats
qu' es edifici molt vell.

Y per això qu' está vell y ajacós, mereix les nòstres simpatíes, puix al caygút donarli la má pera que s' alce y asistirlo en lo que pugám; no lo que dihuen els jovenòts burlantse; *al vell, ceba ó carabaça en éll,* perque això no 's tindre caritat al prògim.

Mòlls (els) de Sueca

Com en la Ribera hia tanta aygua, no 's estrany que ábres, plantes, persones y animals, tot estiga mòll, y d' ahí el que molts els donen eixe sobrenòm, que també quadra per igual, lo mateix que á Sueca, als demés pòbles d' eixa regió; pero ademés de que les aygües y el clima influixen en lo seu carácter indolent, mollús y afeminát, tenen un atre allicient més principal pera sero, qu' es la molta riquea qu' els proporciona la fertilitát del terreno y majorment la gran collita del arròç. Per això son despresos, gastadors y viciosos, en lo qual no podém alabarlos més que la sehua ginerositat y desprendiment pera les òbres bònes, única qualitat que ham tengút present al fer memòria d' ells en este puesto, com també pera cantarlos la sehua cansó:

Mòlls del tot son els de Sueca
y richs á més no poder;
pero al morir res s' empòrten,
quedantse en mitj lo carrer.

Pero això no li lleva de qu' entre tant están en este mon bufen y gasten com á perduts, fent denteres y burlantse dels qu' es mòren de fam.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Mondíu, el juador de pilòta

Allá p' els anys 1860 hiavía un tipo en Valencia, que tenía una habilitat especial pera contrafer als juadors de pilòta, en termes qu' ell asòles feha una partida en una plaça, pegant esclafits en les mans, imitant les corregudes dels més afamáts, com Bota, Caragòl, Mateuet de Montaverner, Roquet de Penayla y atres, y cridantlos ú per ú, com si estigueren juant en companyía d' ell; era encara jove, pòbre y conegut de tots en la ciutat, y á penes veen que armava un simulacre de partida, ja tenía dos ó trescentes persones formant rògle y fentli llòch pera qu' ell puguera córrer, botar, traure ó ferir, restar y fer totes les operacións y ademáns pròpis d' eixe jòch; quant acabava la broma, pasava la gorra ó sombrero p' el rògle de gent y tots li posaven, arreplegant cada vegá pròu aguiletes ó javos d' á quatre y quartillos, qu' encara s' usaven entonces. Se conta que volent en cèrta ocasió presenciar l' Ajuntament una d' eixes partides, el cridá á la Casa de la ciutat, dientli l' Alcalde que se li havía concluit la llicència, y que si volía renovarla sense pagar, devía fer allí una partida davant dels senyors concejals; se posá enseguida á ferla, celebrant tots la sehua gracia y habilitat pera eixes còses y rientse á més no poder; al vindre la revolució de 1868 y pòch despuix la guèrra civil, el tal *Mondíu* segurament no sabía qué fer, y se posá á portar partes dels carlistes als lliberals, haventlo pillát aquélls y dientli que si 'l tornaven á pillar, sería afusilát. Desd' entonces ja no se sabé res d' ell, sospejant si hauría mòrt en algun encontre; en atenció, puix, á la sombra que tenía pera representar partides de pilòta ell á sòles, ham volgút nosatros que figurara en este llibret y cantarli ademés esta cansó:

> Mondíu era tot un tipo
> en Valencia celebrát,
> pa contrafer les partides
> dels juadors afamáts.

Y quiçá l' únich que descollá entre tots en eixe gènero, sobre haverne hagut tants que han sobreixít en los demés, puix era una verdadera notabilitat.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Mones (les) de Pasqua

Estes son l' alegría universal, puix lo mateix els pòbres qu' els richs, els sabis qu' els ignorants, tots desfruyten en elles á més no poder, si be els gichs gòjen moltísim més qu' els grans ó majors, per la sencilla rahó de que per la sehua edat no coneixen encara lo qu' es el mon, ni saben lo que son penes, y com tot ho vehuen de color de ròsa, no pensen més qu' en juar y divertirse, menjar y beure, dormir y res més. Y asò es comú á tot lo mon, pero en particular als pòbles cristians, que saben y comprenen la significació d' eixes solemnitats, tenen més grans alegríes y complacències qu' els que n' hou son, lo mateix que pasa en los que apartantse d' eixes ensenyances, sòls atenen á lo material y no pensen mes qu' en fer excesos en tals díes, com si pera gojar y ríures fòra precís rebaixarse tant. Més nosatros únicament se referím als primers, ó siga á la part sana, qu' es la que verdaderament se distráu y se riu més á gust en les festes de Pasqua, per lo mateix que son més honestes y moderades les diversiòns á que s' entrega en elles; y en este sentít ham tret así á rògle la costum de les mones, sense deixarmos la cansó corresponent:

Pera mones les de Pasqua,
que son les més verdaderes;
puix si be no fan monades,
alegren més que no aquelles.

Ja ho crech; com á que li donen gust al còs quant se les menjen, y complauen també al ánima, omplintla de dolces satisfacciòns. Conque á menjarse la mona de Pasqua, giquets y grandets y tot bijo vivient, pero en honra y cortesía.

Morant de Denia

Ha segut y encara es la casa més important d' eixa ciutat, en riquea y en comèrç, com també en ser catòlica y tindre bòns sentiments; el fundador d' ella descendía

©.Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

de França y haventse establit en esta part d' Espanya, se casá y tingué alguns fills y filles, els que feren bòns acomòdos en Gandía, Alacant y Valencia, continuant el bòn nòm de la casa; pero havent decaigut el comèrç de Denia y faltat els principals individuos d' eixa familia, ésta ha perdut pròu de la sehua importancia, y no será estrany que á la bòlta d' algun temps desaparega del tot, com desapareixen totes les persones y còses d' este mon, per mòrt ó consumsió. Per això abans de qu' eixe día vinga ham volgút dedicarli este recòrt y cantarli com á tots esta cansó:

Morant de Denia es la casa
més fòrta del Marquesát;
lo qu' es que la mòrt la merma,
havent molts d' ella faltat.

De mòdo que va á tota presa pasant al panteó de la història, com m' hos sosuirá també á nosatros el millor día; pero devém aconortarse, que no serém els primers ni els darrers que pagarém eixe tribut.

Mòros (haver) en la còsta

Se diu molt esta espresió ó frase quant se parla en una reunió, y se nòta qu' entra en ella algun sugècte que mereix pòca confiança, advertint ú dels reuníts en veu baixa ó en senyes al qu' está parlant, que se guarde y tinga reserva en lo que diga; ve sense ducte de quant á la espulsió dels moríschs, en qu' esta còsta de mar estava sempre infestada d' ells, y tota precaució era pòca pera lliurarse de les sehues pirateríes, puix á lo millor pillaven de sorpresa als nòstres, robantlos y matantlos en lo major descaro. Donemli gracies á Deu de qu' eixes ignominies han desaparegút y cantémlos una cansó per despedida:

Hia qui diu que ho féren mal
de traure als mòros d' Espanya;
¡cóm se coneix qu' els qu' heu dihuen
no tenen res en Bretanya!

O tot ho pòrten damunt com el caragòl; això si no

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

tenen la cúa de palla, qu' es lo més segur, y tenen pòr de que s' els he creme.

Morques y cerones (les) d' Albayda

Estos mòts s' apliquen desde antich á eixa vila, per estar dedicats els seus principals habitants á la fabricació de la cera, y necesitar d' eixes matèries pera dita industria; pero si als seus naturals ó fills els dihuen *morquérs y ceronérs,* ja no 'ls pega be, com si foren dos paraules denigrants, sent aixina qu' eixes matèries son la base ó fonament principal d' aquélla; pero que aguanten el focíl lo mateix que tots, puix no han de ser ells de millor condició qu' els atres, ni tot ròses sense espines, ni glòries sense pesar. Pròu es qu' els ham fet este lloguet y els apliquém esta copla:

Pera morques y cerones
cap com la vila d' Albayda;
y Palomar y Alceneta
pera fábriques de llata.

Pero que no 'ls diguen als primers *morquérs* y *ceronérs,* perque s' engaltarán en Sen Pere. Rarées y caprijos, que ni hia molts en este mon.

Murta (el convent de la)

Estava situát en lo vall de Miralles ó Miracles, districit d' Alcira y terme de Llaurí, y fon fundát per Arnáu Sèrra, noble alcireny, en l' any 1357, en terreno poblát de murta y en el siti d' una ermita de la Mare de Deu, haventse treslladát sis relligiosos del monastèri de Sen Geròni de Cotalba, pròp de Gandía, pera habitarlo; segons Escolano, fon un planter de varons virtuosos, y havent decaigút y vengút á menys, el restaurá D. Diego de Vich y Castelví, últim baró de Llaurí, que se retirá á ell, dotantlo de una preciosa galería de quadros, retratos casi tots de valenciáns ilustres; mòrt éste en 1657 y se-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

pultát en mitj de la Esglesia al pèu del altar major, vingué més tart la esclaustració dels frares, y hui 'n día sòl queda sancera una torre y tot lo demés, inclús la Esglesia, mitj asolát. Dona compasió y llástima vore este y atres edificis relligiosos tan soletaris y arruináts, y per això nosatros, abans de que desaparéguen del tot, volém dedicarli al dit convent este recòrt simpátich y carinyós, y al mateix temps la copla de costum:

L' antich convent de la Murta,
tan famós en atre temps,
si hui está mitj asolát,...
la culpa tenen les gents.

Es dir, la enveja, quimèra y ambició de més de quatre ingráts y descregúts, que á còstes dels frarets s' enriquiren, siguent uns peláts, malfaenérs, viciosos y mòrts de fam.

Música (la) de Benasáu

Allá p' els anys 1848 encara quedaben en eixe poblet de la provincia d' Alacant, distrit de Cocentayna, restos de la música del mateix, reduida á cinch ó sis ahuelos, que no sabíen tocar més qu' el *Jimo Nyènyè* y el *Jipirrím;* pero lo més jocant no encara era això, sinós la varietat de vestits que portaven; puix uns anaven en çaragüells blanchs, en cama crúa y en cascarra, atres en çaragüells estrets de mahonet, alforrats y en mocador al cap, y uns quants no més en jaca, sombrero d' estáquen, y ú ó dos encara en muntereta; de manera qu' era la música de la bulla, y pera que formara contrast y ríures pròu, diu que tots los anys la llogaven en Alcòy pera les festes de Sen Jórdi. Moltes d' estes còses no teníen res de particular en aquell temps, perque la gent era encara pròu plana y sencilla, y cabalment per això fem nosatros colació y memòria d' elles, á fí de que no s' olviden del tot, gojant de recordarles y cantarlos así una cansó:

Música d' el *Jipirrím*
y de *Jimo Nyènyè* díen,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

á la qu' ahí en Benasáu
sòls de vórela se ríen.

Pero ells tots més serios que uns cocòts y satisfets á més no poder, perque segurament estaven persuadits de qu' el que non sab més en sa mare es gita y no peca, y teníen rahó.

Nano (el) de la Venta

Es pròu nomenát este tipo en lo nòstre reyne, sobre ignorarse el seu orige y no saberse res respècte al punt ahon estava situada la dita venta; pero això es pròu també pera que nosatros el fem constar y l' incluím así, además de dedicarli una copla:

Eixe nano de la Venta
qu' encara es tan nomenát,
no sabém quí fon ni res,
pero así va continuát.

Pera que si algù es més dijós que nosatros, algún día puga donar més datos d' éll.

Nano (el) del carrer d' En Llop

En eixe carrer de Valencia, que dend' el de Sen Vicènt conduíx al actual jardí de la plaça de Sen Francés, sobre la mitat y á má dreta hia un ninòt de pedra, empotrat en la portalada d' una caseta antiga y representát nuét y en les anques al carrer; este es el dit *Nano* que per burla feu posar allí l' amo d' ella, donant á entendre qu' es cagava en los honors y dinés del comte de Jura Real, empenyát en que á la fòrça li venera dita caseta pera fer la carrocera del seu paláu, còsa en la que may volgué consentir el duenyo d' ella. Este es l' orige y significat de aquella estátua, á la qu' els gichs quant pasen per allí sòlen rascarli y encendre mistos al trasér. Mereixía, puix, el tal *Nano* que guardaren sa memòria, y

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

per això nosatros l' incluím en este llibret, dedicantli además la cansó que seguix:

Els coixos, curros y nanos,
igual que atres desgraciáts,
sòlen tindre pòchs dinés,
pero son espaviláts.

Y es perque Deu, sense ducte, lo que per un costat els falta els ho suplix per l' atre, pera que ningú es puga queixar d' Ell, á lo manco en rahó.

Nano (el) de Sen Francés

Se referix á una de les campanes del campanar del antich convent del Sant en Valencia, en lo que hui es *parch*, que vestida de volantinér p' els frares á la vengu-da del rey Fernando VII á dita capital p' els anys 1823 á 1824, li féen pegar bòltes sense parar, per supòst, sense batall; portava davall un cartell, en el que hiavía escrita per lo Pare Mariano Magraner y Soler, nebot del arçobispo Company, esta intencionada y coneguda copla:

Els frares de Sen Francés
obsèquien al soberano,
pegantli bòltes al Nano
per l' andret y pel revés.

Tot lo qual ham cregút que mereix conservarse, únich mòvil que m' hos ha mogút á incluiro así, pera que no s' olvide.

Narita ó naneta (l' any de la)

S' aplica este modisme ó frase á cèrta època pasada ó temps molt remòt, lo mateix que *l' any de la fam* y *el temps de Mari-Castanya,* en qual sentit s' usa molt encara en tot lo reyne de Valencia. Y com asò ja no te més llanços, li cantarém una cansó, y el qu' en vullga més que cabile:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

La Naneta, Narita, ó lo que siga,
devía ser una dòna ja molt vella;
respetèm, puix, nosatros sa memòria,
que no 's mal, sinós bò, fer molt cas d' ella.

Y *d' así á cent anys tots calbos; en aplegar al forát mija quarta* y *si no te veo doble,* com dihuen els que per conte de dir huit, dihuen *ocho.*

Nit (la) de Sen Joan

Eixa nit pasen còses molt gròses, unes qu' es pòden creure y atres qu' es menester anar á buscarles ú obrirlos les pòrtes del carrer de bat á bat pera que pasen; uns dihuen que á les dotse en punt, les aygües de la mar tenen virtut y gracia pera curaro tot, y sen van á pegar quatre alcabuçóns dins d' elles; atres fan la pròva del hòu y dihuen que vehuen barques y qué se jo quántes còses, pero la veritat es que somíen despèrts y no vehuen res; atres planten, sembren y empèlten, creguts de que agarren millor els empèlts y lo que planten y sembren, y dempuix ix lo que Deu vòl; á estos els pega per anar á collir la falaguera, perque dihuen que á d' eixa hòra la sehua flòr naix, grana y se seca; aquells dihuen que les anòus y almel-les quallen el galló; y per fí les giques que tenen pòch monyo, van á banyarse el cap á la mar, creent qu' els cabells els han de creixer, y lo cèrt es que si poquet en teníen abans, despuix sòls tenen un figonet y de ahí no pasa. Cada ú, puix, que crega lo que siga de rahó, y deixarse de bruixeríes y supersticións, que acusen molta ignorancia y falta de fe per part del qu' els dona crèdit. Y supòst de qu' eixe Sant glorións res te que vore en les nòstres misèries y tonteríes, com no siga pera remediarles y desvanirles, aplicarém la copla de caixó y santes pasqües:

El día de Sen Joan,
com alguns behuen de masa,
no 's estrany que s' els he torne
tot el cervell carabaça.

Com no pare en atra còsa pijor, perque del que alça masa el colse res se deu estranyar y tot se pòt creure.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Novigérs y faráutes (els) de Manises

S' aplica el primer mòt ó sobrenòm als naturals d' eixa vila, perque son molt curiosos pera anar y vore pròu á sobint lo que pasa per Valencia, puix no vòlen segurament qu' els ho conte nengú, sinós presenciaro ells; y s' els dona també el segon per ser tan jarradors, puix en ajuntarse no més dos de viaje, ja tenen pròu tèla pera tallar tant á l' anada com á la tornada, per supòst sense donar tanda á nengú que no siga de la familia; un atre mòt s' els he pòt donar y es *els del puro apagát,* puix els fabricants d' òbra especialment, sempre van y tornen de Valencia en lo cigarro apagát en la boca, no sabém si es per no tindre mistos pera encéndrelo, per no fumar tant y que dure més ó per qué, pero la veritat es que tots gasten puro y farolejen, pero no més el dúen de mòstra. Per lo demés son pròu tractables, molt festers, aficionáts á la Esglesia, treballadors, industriosos, si be reçagáts y rutinaris, com á que, llevat de dos fábriques, les demés encara seguixen la mateixa rutina dels mòros, y dasta casi tots els edificis ahon están aquelles, consevòl qu' entre y els veja, dirá que seguixen igual qu' ells se les deixaren, en los mateixos cugitrils y tot que teníen en lo sigle setse quant els espulsaren d' Espanya. Per això sense ducte no milloren els gèneros y continúen estacionaris, no faltant qui hu atribuíx á la pòca unió que hia entr' ells, al pòch espirit de asociació que tenen, y al ningun interés en estudiar els mijos de adelantar y perfeccionar la industria. Pero nosatros que no toquém pito en això, si ho diém es perque voldríem que totes les nòstres industries prosperaren més que les de fòra, y tením dasta sentiment qu' estiguen tan retrasades; anímense, puix, els manisérs, y en llòch de crítiques tindrán alabançes de part nòstra. Y ja qu' eixos desitjs nòstres per ara no 's pòden cumplir, y hia que acabar estes línies, servíxcalos d' estímul lo qu' ham dit, y cantemlos per despedida una cansó:

Faráutes y novigérs
els dihuen als de Manises;
pero ¡quánt més guanyaríen
fent millors els plats y quíqueres!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Y qui diu això, diu també tots els demés articles de la sehua industria, hui encara mes decaiguda qu' en temps dels mòros. A estudiar, puix, no á sòles les còses de Salamanca com abans, sinós al estranjér, qu' está més adelantat que nosatros en tots los rams de la industria, efècte de la nòstra desidia.

O (la) de Sen Joan

En Valencia tots saben lo qu' es, y qu' está damunt de la frontera principal de la parròquia d' eixe Sant, formant un gran circul ó rògle de sillería que sobrix sobre 'l fondo de la paret; la intenció sense ducte era posarli un rosetó, pero siga per lo que siga, s' el deixaren pera fer ó el tapiaren despuix de fet, y així s' encontra dende que alçáren aquell edifici tan suntuós, afeánt dita frontera; pera els de fòra, puix, que no l' han vist ni es fácil qu' el vejen, ham tirát estes pòques ralles, creguts de que honrém á eixa antigalla y á la ciutat que la té, no sense cantarli la copla que ve al cas:

La *O* de Sen Joan,
tan polida com es,
encara no 'ls entra á molts
per l' endret ni p' el revés.

Perque com son *topos* y s' empenyen èrre que èrre en menjar tèrra, no saben fer atra còsa tota sa vida; pero... *intelligenti, pauca,* que hia mòros en la còsta y poden vindre á fermos la tavella.

Olles (les) de la Plana

Son molt nomenades en tot lo reyne per lo típiques y primitives, y consistixen en un gran caldero ple de tròços de carabaça, naps, penques, gerevíes, fesòls y espinachs ó bledes, tot ben bollit, y á cada menjada que fan ho calfen, trahuen una ó dos cullerotades de caldo, en el que fan un bòn plat de sopes, en un rall d' òli, un pesich

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

de sal, una cabeça d' alls y mija dotcena de vitets ó coents, y posanto tot en taula, es pòsen á mullar ó sucar tots els de casa, carregant molt de pá y sobre tot de ví, perqu' es menjar que crida moltísim el trago; á la nit fan lo mateix, y per lo regular cada caldero d' eixe bollitòri sòl durar una semana. Este es el menjar de la gent mijana y de la pòbra; pero els hòmens que sòlen visitar les tendes ó tavèrnes, tenen ademés la costum d' emportarse un grapat de figues seques en lo sí pera fer boca y beure despuix, ó be un trocet de magre de burro, majo ó cavall, secát al sòl, dels que tiren al muladar y ells pèlen y desquartícen pera menjárselos despues en tallonets molt giquets. Tot asò s' ha usat sempre en la Plana de Castelló, pero al present no sabém si encara se fa en tanta escala ó es tan general com abans, siguent regular que la clase jornalera conserve pròu de les tals costums respècte al menjar. Més siga lo que vullga, nosatros ho deixém así consignat, acabant esta relació en la copla de caixó:

En les òlles de la Plana
casi tot es carabaça,
alguns fesòls, naps y herbetes,
y carn ni pòca ni masa.

Y com el nòstre còs es un pòrch, se fan á menjar eixos albeurages, y están gròsos com á Tudescos; alguns dihuen que això ho fa la bondat, y atres callen y se rihuen, qu' es com siu' posaren en corantena.

Ordunyes (els) de Guadalest

El principal fon D. Carlos, pare de D. Jogím y demés que han vixcut y han mòrt en lo nòstre temps. Tots ells han formát una familia molt lluída, riquísima y de gran influència política en la provincia d' Alacant, pero del primer se conten còses gròses á més no poder, y una de tantes es la carnicería que maná fer ó va consentir en los sublevàts que se retiraren allí quant al alçament del capitá D. Pantaleó Boné, afusilát en Alacant, afusilantlos la tropa dins de la plaça del mateix Castell, llevát de ú qu' es salvá tirantse de la penya baix y pegant á fugir; com tots eren fills d' aquells poblets, pòbres jor-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

nalers, casats y en familia, y gent sencilla é ignorant, aquell fet doná molta campaná en aquell terreno, y com s' atribuía á una venda de D. Carlos, deixant entrar á les tròpes per una cava secreta que comunicava en la casa d' ell, aquel senyor pergué molt del seu prestigi y ja no 'l miraren en bòns ulls. Huí 'n día la casa está casi abandonada, y les tèrres les poseíx el únich net que queda en Benisa, D. Antòni Torres Ordunya, senyor riquísim, casát en la filla de D. Pere Sala de Pego, diputat á Corts, pero de pòch pèsquis, gens de pico y manco tacte polítich. Mes á nosatros res d' asò m' hos impòrta, y siu' ham nomenát ha segút per insidència, per això feta constar así la importancia d' eixa casa, fem punt y li cantém una copla:

Els Ordunyes del Castell
celebrát de Guadalest,
han pogut fer molt de be,
pero han pixat fòra el test.

Y com nosatros no tením d' això nenguna culpa, m' hos llavém les mans com Pilatos, y el que siga lleig que fasa mandaos de nit, ó sinós á qui li pique qu' es rasque.

Orgue (l') de Sollana

Se diu del òrgue primitíu que hiagué en la parròquia d' eixa vila, construít, segons conten, de canyes per un frare molt hábil; pero com era de matèria tan endeble, encara que perfècte en la sehua clase, á la bòlta d' alguns anys se descompongué y desbaratá, sobre tot en lo teclat, faltantli sempre una tecla ú atra, per més que les mudaren continuament; asò doná ocasió á qu' els pòbles del costat se guasejaren dient *que l' òrgue de Sollana tenía moltes tecles y que sempre lin mancava una;* y per més qu' els sollanérs retiraren l' òrgue vell, comprantne un atre nòu, esta anecdòtica lligenda se propagá per tots los pòbles del nòstre reyne, siguent molt celebrada, y aplicantse també á la persona qu' es molt exigent, caprijosa y enfadosa ó pesada en lo seu tracte. Per ser una

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

notabilitat el fiquém en este punt cantantli de pas una cansó:

Eixe òrgue de Sollana
encara es tan celebrát,
perque li falta una tecla
tenint complet lo teclat.

Y encara que á primera vista no pòt ser, en tot y en això es veritat, pero es referintse al òrgue vell, que ja no existíx, y no al actual.

Pagar com Insa, á faváes

S' aplica al que te fama de desagraít y sòl ser també mal pagador; y es referíx sense ducte al sugècte d' este llinyage, que tirantla de tacany més encara que de desagraít, pagá els favors recebúts en frusleríes, com supòn el obsequiar als visitants amichs ó parents, en faves bollides; pero hia una esplicació si cab més natural y més apropiada al humorisme y á la tendència á lo figurát que te la llengua valenciana y es, que dientse també *faves* als granets ó infloretes que sòlen eixir en la pell de les persones ó dels animals, y qu' el vulgo atribuíx á les sofocacións y moviments de la sanch, quant son causats per les picades de mosques ó mosquits, y moltes vegades p' els disgusts, podém interpretar la frase en este sentit: *Eixe pagará com Insa, á disgusts ó sofocos,* segons esplica el repetít senyor Cebrián. Nosatros els comarcans d' Alcòy, usém també la frase de *pagar á pets com els jotos,* equivalent á la referida, tenint present qu' eixos animalets, moltes vòltes els crida ú despuix de haverlos donát á menjar, y en llòch de acudir, arranquen á córrer tirant pets y pegant cabriòles. *De totes maneres tonyina en ceba,* podém afegir per remát y cantar la cansó de rúbrica:

Pagar en faves, com Insa,
ó á faváes, qu' es igual,
y si no á péts, com els jotos,
crech que tot es pagar mal.

Pero en lo mon ha hagut, hia y hiaurá molts Inses

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

com este, y no devém estranyaro tant, puix á lo millor li la peguen al més espavilát, no més que beque un dit, y sobre tot si son valenciáns, que de jança ó de veres, no la pensen que no la fan.

Pagáts (els) de Benimarfull

Lo mateix que cada individuo te 'l seu gènit ó carácter diferent dels atres, així també cada pòble te el d' ell; y per això li adjudiquen á eixe poblet d' els banys, el mòt de *pagáts* ó *flatosos,* el qual jòca molt, perque m' hos pareix que no tenen motíu pera tant, y més si s' ateném al estrivill antích:

Benimarfull
te gran orgull,
per una mica
d' òli qu' es cull;
si la collita èrra,
Benimarfull en tèrra.

Pero vesli dient pòbre al que te pretencións de rich, si vòls qu' en seguida et tire als gosos ó t' envíe á escaparrar galgos, això si no s' agarra en tu á braç partit ó se trau el jafaròt pera pegarte dos furgáes y llevarte les ganes de menjar. Convé, puix, algunes vòltes donar per la corrent, y el que tinga cases en l' Havana que carregue en elles.

Paláu (el) del Real

Estava situát á l' atra part del riu, enfront del pònt y del portal derruít del seu nòm, y fon construít en temps dels reys d' Aragó, haventlo asolát en 1809, per exigiro així la defensa de la ciutat contra els francesos; era paregút al d' Aranqüés, y llevát de la capella dedicada á Senta Catalina martre y algunes estátues de les sehues fònts, valía pòch; ara ocupen part del seu antich recínt les dos llometes, dites *les montanyetes* d' Elío, ahon este gineral espanyòl fon afusilát en l' alçament de 1823.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Paláu dels Reys d' Aragó
era el qu' estava en Valencia,
á la vòra del riu Turia,
pera més magnificència.

Y fon una llástima tirarlo, perque la ciutat conservaría un monument més dels seus Reys; pero les guèrres no pòrten més que sanch, perdició y ruína.

Palleter (Sènto el)

Pòchs son en lo nòstre reyne els que no tenen noticia d' eixe pòbre industrial, qu' es guanyava la vida venent palletes ó lluquets de sofre, y baratantles en pells de conill, vidre trencát, picamáns y morenillos y atres enredrets per l' estil, ofici que donava ocupació á moltes families desacomodades, y que huí está de baixa y desapareixent á tota presa per causes de tots conegudes; lo mateix que saben casi tots també el qu' éll, á penes se sabé en Valencia la proclamació del rey intrús Pepe Botella, germá del ambiciós y guilopòt Napoleó, pujant dalt d' una cadira en la placeta de les Panses y enarbolant la sehua faixa ròja en una caña, á estil de bandera, alçá davant de un gran concurs de gent el crit de guèrra contra el francés, al mateix temps que destroçaven tots els eixemplars de la *Gaceta de Madrit,* anunciant el canvi de govèrn y de soberá. Y com vullga qu' este patriòt popular es l' hèroe valenciá de la guèrra de la Independència, qual patriotisme no devém may oblidar, á fí de conservar fresca la sehua memòria, li ham volgut donar cabuda en este llibret y dirigirli la copla consiguient:

El crit d' eixe Palleter
en tan solemne ocasió,
mereix qu' els que amen la patria
enjamay l' obliden, no.

Pero per desgracia el sentiment patriòtich está huí molt debilitat, y si en temps de Sènto el Palleter hiavía dasta en Valencia alguns afrancesáts, ara eixiríen á bolichs els que vendríen la patria per un plat de llentilles, com Esaú vené el dret de primogenitura.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Palletera (la) del Colègi del Patriarca

Segons conten en Valencia, quant el Patriarca don Joan de Ribera estava edificant el seu Colègi del carrer de la Nau, pera completar el plá del edifici li mancava comprar la caseta que vénía á caure al mitj del pati del claustre, la qual perteneixía á una pòbra palletera; aquell senyor li donava molt més de lo que valía y dasta s' obligá á ferlin un atra millor en lo puesto ahon ella volguera, pero l' ahueleta s' empenyá en no véndrelila, y D. Juan no volent desgustarla, la deixá estar y proseguí l' òbra avant, permitintli que vixquera allí dasta que volguera, en tal que al morir li la cedira; aixina ho feu, y volent el Patriarca conservar una memòria d' aquella velleta tan sansereta y formal, al concluir el dit pati despuix de mòrta ella, alçá una fònt artística en mitj y posá la estatua d' ella damunt en un manoll de palletes en la má; y allí ha estát dasta que anys arrere fon sustituída per la hermosa estatua de marbre blanch que feu del illustre y Beato Fundador el aventaját artiste valenciá Mariano Benlliure. ¿Es veritat que la tal palletera mereixía ser celebrada d' un atre mòdo al desapareixer la sehua estatua d' ahon estava colocá? Puix per això nosatros ham volgut dedicarli este pòbre recòrt y la cansó que seguix:

Eixa pòbra palletera
mereixqué, per ser formal,
que li s' alçara una estatua
y ara un recòrt no tan mal.

Molt millor podía ser, pero qui dona lo que té no está més obligát, puix la voluntat es molt gran, més les fòrces molt escases.

Palleters y Vidriers (els) de la Ollería

Dasta la mitat del sigle dènau estigueren molt en bòga en eixe pòble els d' este ofici, qu' en una estiba al còll, plena de picamáns, morenillos, goteres, culleréres,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

culleròts, culleres, canuts de fer calsa, canudets de posar agulles, tot fet de fusta, palletes de sofre, mistos de cartó y de madera, y atres enredrets per l' estil, recorríen tot lo reyne de Valencia, donanto tot á menys capte y baratant les palletes y mistos en espardenyes velles de cánem, vidre trencat y pells de conill; y en tan pòbra y curta vendedoría menjaven y bevíen els pòbres, y encara portaven al tornar á casa els recursos que podíen pera alimentar á la dòna y á la familia; pero d' allí en avant, haventse establit gabèles y pagaments que ans no 's coneixíen, acabaren este y atres oficis dels pòbres, se tancaren també els forns de vidre de Buçòt, Ollería y Valencia, que sosteníen als vidriérs ambulants, y vòl dir qu' eixes giquetes industries y els industrials s' han arrematat del tot, quedant á penes la memòria d' ells y d' elles en cantars com el siguient:

Jo soc fill de la Ollería,
sempre vaig de çaragata,
venent palletes y mistos,
vidre trencat quí barata.

Y una pròva de que tot això s' acabá pera no tornar més, la tením en lo que día cèrt palleter, l' únich que dende aquell temps havíem pogut vore nosatros en un poblet de l' hòrta de Valencia, allá per l' any 1880, anant encara carregat en l' estiba com els antichs y portant no més unes quantes frioleres de vidre, que publicava en veu pròu dolenta y llastimosa:

Vidre,... ja no 's pòt viure...

Pardal (el) de Sen Joan

Es l' áliga de bronce, emblema del Sant, com á principal titular de la parròquia de son nòm, situada com á veleta del elegant y hermós campanil del rellònge. El pòble en sa inmensa majoría desconeix el significát d' eixe Pardal, pero com á còsa tan notable convé donarli més popularitat, qu' es lo que nosatros s' ham proposát al tirar estes ralles y dedicarli esta copla:

El Pardal de Sen Joan
crehuen molts qu' es el Sicér,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

pero es l' emblema del Sant,
com á titular primer.

Y res més, perque pera no dir tot lo qu' es mereix eixa grandiosa parròquia de *Sen Joan del Mercat,* com la nomena el pòble de Valencia, val més acabar fent punt final.

Pardalòt (el) d' Alcòy

S' aplica al hòme sencill y masa crèdul, que per empenyarse en voler conseguir una còsa imposible, s' espòsa á un perill inminent y á una mòrt segura; y es referíx al supòst pardalòt ó sugècte imbècil ó foll, que haventse lligát á les espal-les dos canyiços, á conte de ales, intentá pasar bolant el barranch del Cinch, junt á dita ciutat, trencantse els canyiços y caent de repent al sòl del barranch, de quals resultes quedá tot estropeját y completament inútil. Esta lligenda, encara que parega inverosímil, nou' es si tením en conte la gran misèria y crasa ignorancia que gineralment rodejen al hòme. No se sab la època ni quí fon el personaje objècte d' este modisme, pero lo cèrt es que se propagá per tot el nòstre reyne y encara pòrta rabo, qu' es per lo que nosatros l' ham incluít en estes fulles, cantantli de pas la cansó que seguix:

Pardalòts com el d' Alcòy
ni hia pròu per eixe mon,
lo qu' es que guarden la pell
y no son tan folls com éll fon.

Parròquia (la) dels senyorets

Per este mòt es coneguda en Valencia la parròquia de Sen Nicoláu, per ser doctors tots els individuos del seu clèro y anar sempre molt ternes, la qual fon primer ermita del Sant y parròquia desde l' any 1252; es d' estil gòtich pur, d' una nau y te quadros y pintures de Jua-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

nes, Palomino, Borrás, Vidal y atres; el Papa Calixte III li concedí grans privilegis, lo mateix que á la parròquia de Sen Joan, els quals han conservát funs al darrer arreglo, havent segut retors d' ella el referít Papa y el seu parent Aleixandre VI. Y en vista de la sehua antiguetat y demés circunstancies que la caractericen, li ham volgút dedicar estes línies y la copla que acompanya:

Parròquia dels senyorets
á Sen Nicoláu li dihuen,
per tindre un clèro tan terne
y amich de borles que brillen.

Com á qu' es distinguít entre tots els de la capital, y pareix qu' els seus individuos encara s' heu precien de qu' els ho diguen. ¡Si serán vanitosos y *echaos pa lante!*

Parròquia (la) de Sen Bertoméu

S' alça en la plaça de son nòm, front á la de Manises, y encara que lleja per fòra, com casi totes les de Valencia, te 'l campanar quadrát y jurriguer de tres còsos, en remát pròu elegant; la Esglesia cònsta de tres pòrtes d' orde toscá, portant la principal damunt la popular *Mare de Deu gròsa,* còpia d' un atra biçantina; l' interior, restaurát en part de pòch temps, es sever y grandiós, afècta la forma de creu lletina, y l' altar major, d' estil barròch, conté la image del titular, de Juli Capúç; entre les colunes hia quatre taules de Juanes, sobre la Pasió, y en les pòrtes del Trascòr, Sen Pere y Sen Pau, de tamany natural, precioses òbres de Joan Ribalta; el espayós Presbitèri está tancát per una balustrá de bronce, y fa pòchs anys, el malográt D. Antòni Cortina pintá al òli la mija tarònja, representant als titulars, y D. Eduart Soler traçá els llènços laterals, alusíus als primers mártirs; han segút també renováts els demés altars, admirantse en el de Sent Antòni de Padua dos grans quadros de Brel, y fantasejantse molt sobre una inscripció del antích altar del Sepulcre, calificant els seus supòsts signes de lletres cúfiques, muçárabs, etcétera, que segons Boix, son iniciáls del lletrero *Venerabilis vir consacravit istum locum Dominum Nostrum Jesu-*

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

christum; pero dits raisgos, més que lletres, dehuen ser un caprijo del artiste, pera marejar als erudíts que traten de descifrarlos. Se diu que fon primer temple de Bach y despuix Esglesia monacal de mònjos basílis, opinió qu' el Dr. Jabás te per fábula, y sòls cònsta que s' erigí en Parròquia en 1242, baix la mateixa advocació de hui; dependía dels cavallers del Sant Sepulcre, qu' eren també canònges regulars, dasta que Calixte III els seculariçá en 1458, y asimilada dita capella del Sepulcre á la Basílica de Sen Joan de Letran, sòls per això ostenta esta parròquia en les provesóns la creu patriarcal. Segons el croniste Ortí, el temple primitíu, d' estil oxival y tres náus, qual altar major estava en la capella de Sen Miquèl, á la part del Sepulcre, se tirá en 1666, inaugurantse en la forma actual en 1671, y sòls queda de l' antiga fábrica la part dels pèus, qu' es de pedra. Mirát, puix, este temple baix del punt històrich y antích, que no té ningun atre de la ciutat, es sumament interesant, motíu per qué nosatros l' incluím en este llibret y li afegím la copla de costum:

La parròquia de Sen Bertoméu
fon fundada la primera,
ocupant encara els mòros
la gran ciutat de Valencia.

Per això te preeminències y honors de que dehuen estar orgullosos y pagáts el seu clèro y els seus feligresos, y també tots els valenciáns que amen les còses de la tèrra.

Parròquia (l' antiga) de Sen Llorènç

Esta pòbra Esglesia, qual parroquialitat ha pasát á la del Pilar en la darrera divisió esglesiástica, está situá en la plaça de son nòm, es giqueta y rectangular y no te res de particular en les sehues dos pòrtes toscanes; el campanar es de quatre còsos y remát exágon, original y del mateix orde; l' altar major, jurriguér molt típich y flanqueját per colunes salomòniques, conté les imágens del titular y sos páres, Sen Prudènci y Senta Oròsia; la capella de Sen Gil, segon titular, te bònes pintures en

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

taulellets, y la de la Comunió, gran y espayosa, á l' esquèrre de sa entrada, uns quadrets, còpia d' uns freschs de Rubéns. Se fundá en 1239, en un solar d' una antiga meçquita, y el cavaller D. Lluis Valeriòla li afetgí un solar pera capella de la Comunió en 1488, segons una lápida llemosina colocada junt á la pòrta principal. Se renová y construí l' altar major de 1682 á 1684, en 1865 y fa pòchs anys; el campanar se feu en 1746. Y atenent nosatros á sa història y á la importancia que ha tengút, no s' estranyará que li apliquém estes ralles y la copla que seguíx:

Sen Llorènç es un gran sant,
gloriós martre de sa fé;
més Valencia ha fet pòch cas
d' ell, en tant que mereixqué.

Y es que dasta els sants sòlen tindre pòca sòrt en este mon; pero el nòstre, lo mateix que tots, se pòt riure de la fortuna, perque si así li han llevat la parròquia, la glòria que gòja en lo Cèl no li la llevarán tan ahina, puix la té asegurada de cremes y de tot.

Parròquia (la) de Sen Esteve

Está situada en un rincó, al cap de la plaça de les Mosques, actualment de Mosen Milá, y de allí s' entra per una de ses pòrtes laterals; l' esterior es lleig, no presentant nenguna de les quatre que té res de notable; á la part de la plaça de son nòm se vehuen algunes gárgoles, y als pèus de la Esglesia una bonica y sencilla finestra oxival, tròços de la fábrica primitiva. L' interior es jurriguerésch templat; te planta quadrangular, y el presbitèri y l' altar major, d' estil grèch-romá, son modèrns, dirigíts per D. Vicènt Blasco; el primer, poligonal y espaciós, conté dos grans llènços d' Espinosa, y la bòveda, un hermòs fresch de Lópeç, de lo millor en son gènero; els quadros de la *Vida del titular,* la *Cena* y el *Salvador* de Juanes, que hiavía en lo retaule major, foren regaláts á Carles IV en sa visita á Valencia l' any 1802, pera que costejara els gastos de dita òbra, y hui están en lo Musèu del Prado. En la capella de la Comunió hia dos

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

cabeces de *Crist* y la *Vèrge,* de Juanes, y en la Sagristía, un altar al encáustich, en una curiosa image de *Sen Pere,* revestit de pontifical, uns quadrets alusíus á la vida d' eixe Apòstol, un *Sen Esteve* de Lópeç y varies antiguetats; pero els objèctes de valor històrich d' esta Esglesia, son la pila batismal de Sen Vicènt Ferrer y Sen Lluis Bertrán, en la elegant capella dels pèus del temple, y el còs del segon Sant en son altar, y com á còses curioses els *Bultos* que se espòsen al públich en la festa del Bateig del primer. Este temple, abans meçquita, y Esglesia parroquial de les Virtuts quant s' apoderá de la ciutat el Cit, sense ducte per este honrós abolench y sa proximitat á la Sèu, fon dedicat per D. Jaume al Protomartre, son actual titular, reformantse, com ja s' ha indicát, en los sigles XVII y XIX. Creém, puix, qu' es mereixedor de que l' incluím en este llòch y que li dediquém com á tots esta copla:

La històrica parroquial
del Protomartre Esteve,
es digna per molts concèptes
de que así se la nomene.

Perqu' en antiguetat, honors y aconteiximents gloriosos, pòques parròquies de Valencia li pòden guanyar, quant y menys superarli.

Parròquia (l' antiga) de Sen Salvador

Está situada en lo carrer del seu nòm, tenint la pòrta principal al del Seminari Conciliar, y també ha perdút el carácter parroquial, que ha pasát á Senta Mònica; té 'ls murs de pedra, dos pòrtes toscanes y el campanar quadrát, en finestres de mitj punt, y es de orde románich, el ùnich que d' ell hia en Valencia; la mija tarònja es del sigle XVII y de les més ayroses de la ciutat. L' interior, grèch-romá y de forma rectangular, te gròses colunes corinties als costats, que li donen esbeltéç y magestat, asemejantlo al oratòri del Cavaller de Gracia, de Madrit. En l' altar major se venera la tradicional image del Cristo, de igual devoció que la Vèrge dels Desamparats pera els valencians, la qual dihuen que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

vingué per la mar y dempuix ríu amunt dende Berit ó Beyruth (Siria) en 1250; infundíx respècte sa espresió sombría y tamany més del natural, encara que la escultura es tosca, per lo antiga. El Presbitéri es desahogát, el tanca una pòrta de bronce, y als costats té dos llènços grans de *Conchillos,* alusíus á la venguda del Cristo; pero lo millor, sense ducte, son les pintures de la bòveda, degudes al pincell de D. Francés Llácer; en lo còs de la Esglesia hia dos taules molt antigues, una de la Vèrge del Puig y l' atra de fondo dorát y corona sobrepòsta, no oferint res de notable la adjunta capella de la Comunió, y sí la creu parroquial, de plata maciça, que resalta per sa bellea entre les demés, en les provesóns. Este temple fon primer meçquita, dempuix s' alçá en lo solar una ermita á Sen Jòrdi, la que s' englobá en la Esglesia, y ésta començá á ser parròquia en 1245, siguent bisbe D. Andréu d' Albalat, cinch anys ans de l' aparició del Cristo; llamprés s' agrandí y se feu el campanar, se renová del tot en 1666, en 1828 se decorá al mòdo clásich y se pintá la bòveda, y en 1849 se llevaren del ábsit les tres estranyes gárgoles que l' afeaven. Creém per tot asò que mereix les pòbres línies que li ham dedicát y la cansó que va así baix:

El Cristo del Salvador,
tan popular en Valencia,
també ha mereixcút pòch,
sobre mostrar tal clemència.

Puix si no havera volgút tant als valenciáns, no 'ls havera distinguit venint sa Image de tan llunt á honrar sa ciutat y habitar en ella; pero ja que li han llevat la parròquia d' ahon estava, al menys que no se gèle la gran devoció que sempre li han tengút, qu' es lo principal.

Partèrre (el)

Es el hermós jardí situát en la gran plaça del Príncip Alfons ó de l' Aduana, en mitj del qual s' alça ayrosa y arrogant la magestuosa y garrida estatua eqüestre en bronce de Jaume I el Conqueridor, òbra monumental é

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

inspirada del afamat escultor catalá D. Agapit Vallmitjana. Les inscripcións del pedestal de dita estatua dihuen així: *Valencia al fundador del reino valenciano Don Jaime I el Conquistador, año 1891.—Entró vencedor en Valencia, librándola del yugo musulmán el día de San Dionisio. (IX de Octubre de 1238).* La major part dels valenciáns, per no dir tots, haveren preferít que dits ròtuls estigueren escrits en llemosí, qu' era llavóns la llengua oficial del reyne y la que parlava el gran y prestigiós Monarca aragonés; més á pesar d' això, no 's pòt negar, com diu molt bé l' erudit autor de la *Guía Artística de Valencia* Sr. Vilanova y Piçqüeta, qu' eixa òbra es digne homenage de la ciutat al Rey que la conquistá y dotá de sábis Furs. Y no sabent nosatros qué afegir més á lo así consignát, concluím cantantli la cansó que seguíx:

El Partèrre es pròu bonico,
pero l' agracia molt més
la esbelta y grandiosa estatua
del gran Rey aragonés.

Com á que hui 'n día es la millor que te Valencia, sense llevarlos el mèrit á les de Ribera y el Marqués de Campo, que ne tenen molt, per ser òbra de Benlliure.

Pastrana (el donçayner) de Lliria

Vixqué en el sigle XIX y era dels més aventajáts de per así en tocar la donçayna ó instrument típich de la música del pais, com dihuen els artistes del gènero, pero en una maestría y habilitat sense igual, en lo qual superava al tan afamát donçayner de Tales, dominant de tal mòdo eixe instrument, que li feha tocar tot lo que volía; així es com tots el buscaven, recorría molts pòbles del reyne y guanyava tans qüèns, que dasta se feu riquet y pogué deixar al morir un bòn tròç de pá á la familia. Per ser, puix, una notabilitat en la sehua clase, li doném cabuda en estes págines y li cantém la cansó de ordenança:

El gran donçayner Pastrana
fon un mestre consumát,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

en tocar eixe instrument
en gracia y habilitat.

Per això s' apanyá el pòbre lo que pogué y no tingué que anar en la vellea á redolóns ni á espenses de nengú; es dir, que sabé la sehua má dreta y va ser un hòme ben aprofitát, dels que sen vehuen pòchs.

Pau (la) d' Ares

Este es l' *Ares del Bòsch,* poblat anèxo á Benasáu, situat pròp del pòrt de Confrides, enfront de la vila d' Alcoleja, y com á penes tenen en la sehua Esglesieta els ornaments més precisos pera dir Misa el retor de la matriç en los díes festius, y no teníen pau pera traure en una festòta que volíen fer, lin encomanaren una á ú del poblet que anava á Valencia; el tal sugècte feu el viage, pero com no li donaren dinés y li curtejaven els que duya, agarra y no la compra, y quant tots els vehins al saber qu' ell tornava, ixqueren al camí á rébrela y els digué que no sen havía adonat de comprarla, se quedaren mocáts y sense poderse lluír. Com abans ja hu havíen escampát pe 'ls pòbles del contorn de que havíen encomanát á Valencia una pau, al vore el jasco que havíen tengut, es mogué una gran bulla en tots ells, traent els més guasóns cansóns y décimes, y el cego de Beniardá un giste molt graciós, d' el qu' els més vells dehuen encara guardar memòria. Estes còses, qu' en atre temps teníen la sehua importancia, per més que ara no sen fasa cas, dehuen conservarse pera apreciar el caracte y les costums dels nòstres antepasáts, y baix d' eixe respècte les referím nosatros en este puesto, complaentmos en cantarlos una cansó:

El jasco de la Pau d' Ares
feu riure en la contorná,
per ser la gent tan planòta
y viure á la bovalá.

Pero tant es el pòch com el masa, puix entonces sen pasaven de sencills y ara están tots tan espaviláts, que dasta naixen en dents y vehuen créixer les herves.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Pegolíns (els) y les pegolines

Els hòmens de Pego, com á qu' en lo vestir y les costums son molt semejants als de Oliva, descrits éstos no cal ja fero de aquélls; pero les pegolines son molt diferents de les olivareres, y devém dir d' elles que son més vanitoses, més ben paregudes y qu' els agrada vestir més de mòda, havent una gran diferéncia entre unes y atres. Y dit asò, qu' es quant podém dir d' elles así, acabarém en lo conegút estrivill que les pinta de cap á pèus:

A la entrada de Pego,
les pegolines
han fet una corona
de ròses fines.

Asò dona á entendre que son més frívoles y més amigues del bòn paréixer, condicións que tampòch no devém estranyar en les dònes jovens, perque son corrents y comunes á totes en gineral.

Pelat (el) de Fageca

Está tan introduida en lo nòstre reyne la mala costum de tornar á batejar ó traure sobrenòms, que no sòls en los pòbles giquets, sinós dasta en los grans s' usa pròu encara, en la particularitat de qu' en la majoría dels casos resulta el mal nòm molt apropiat á la persona á qui li s' aplica, estenentse d' ella á tota la familia dasta la quarta gineració, y prenint totes les formes y variants que presenten les circunstancies; així es qu' en lo nòstre tipo, de *pelat,* li dihuen *pelada* á la sehua dòna, filla, neta y rebesneta, *peladet* y *peladeta* si se tracta d' un giquet ó giqueta, y *pelats* y *pelades* quant s' aplica á tots els de la familia ó parentèla; y si per acás el mót ó sobrenòm té alguna relació ó fonament en lo personaje ó individuo, com sosuí en lo tal *Pelat,* que liu' díen perque s' ahuela tenía el cap pelat com un ginoll, y éll també ni tan sixquera tenía pèl de barba, entonces ja no

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

li cau may del rabo, perque així ho demana el carácter festiu y bromesch dels valenciáns. No m' hos calfém, puix, el cap en fer comentaris y reflexións sobre asò, perque sería pèdre 'l temps y mallar debáes, y acabém com en tots per una cansó:

Eixe Pelat de Fageca
si acás está nomenát,
es perque sabía sa dreta,
no perque estava pelat.

Y en efècte era això, puix si no més havera estat pelat ó pelut y no haguera tengut talent y corpenta, de pòch li havera servit, perqu' el nòm no li fa res á la còsa, com dihuen els gavajets en la sehua llengua.

Penya (la) foradá

Está situada en la vall de Gallinera, partit de Pego, y dihuen que la foradaren á pich els mòros pera facilitar la comunicació en les valls d' Alcalá de la Jová y Ebo, puix ans d' obrir eixe pas teníen que rodar molt pera pasar á elles. Es estrany qu' els mòros tingueren tanta pacència pera fer eixe alcavó ó forát, siguent tan indolents y pereosos com son, pero els que dihuen això no tenen en conte que son molt toçúts, y qu' en la còsa qu' ells s' empenyen son com els jurros ó aragonesos, que primer rebenten que se la deixen, puix per ahon fiquen el cap l' han de traure, còste lo que còste. Donémlos en asò les gracies, ja qu' en ben pòques els he les podém donar, y cantemlos per remát una cansó com als demés:

Eixa penya foradá,
qu' es dels mòros monument,
m' hos diu millor que atres còses
lo que feu así tal gent.

En tot y en això pòch ó gens tením que alabarlos, perque llevát d' algunes òbres que feen esclusivament pera el profít d' ells, en tot lo demés no feren més que retrasar el moviment intelectual y artístich, iniciát p' els románs y continuát p' els gòts, introduínt en Espanya

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

el seu fanatisme relligiós que tot hu esteriliça y mata, com sosuix en Turquía, Marruecos y demés paísos habitats per la sehua raça, ahon tan sòls s' han atrevit á reproduir els pòchs monuments que han deixát así, despuix de viure y manar huit sigles entre nosatros, pròva de que no foren ideats ni fets per ells, sinós per artistes espanyòls y cristiáns, per més que anaren vestits de mahometans. No som nosatros á sòles els qu' heu diém, sinós atres de pes y de valía.

Penyes (les) notables de Serrella

En eixa montanya del vall de Çeta, provincia d' Alacant, terme de Quatretondeta, que dasta primers del sigle XIX estigué poblada de carrasques, y encara se nomena *Carrascal,* hia penyes tan notables y caprijoses com la dita *Penya ròja* y les conegudes p' *els Flares,* que verdaderament mereixen ser conegudes y celebrades; la primera per presentar una cara tan elevada com el Micalet de la Sèu de Valencia, y tan escarpada y casi llisa com si estiguera tallada á pich, ademés d' estar casi tota ròja com la grana; y les segons per representar la frontera artística d' un convent, en uns quants frarets eixint per la pòrta y atres en actitud de pasejarse per la part de fòra. Clar es qu' estes bellees naturals, per masa vistes dels fills del terreno, no fan éstos el prèu que devíen fer d' elles, pero els que sòls les han vistes una vòlta y comprenen el seu mèrit, les admiren y les celebren com mereixen, y pera eixos y á fí de que atres entren en desijos de vóreles y celebrarles, s' ham apresurát nosatros á donarles á conéixer en este llibret y á cantarlos la cansó qu' els correspòn:

Hia penyes tan caprijoses
y notables en Serrella,
que mereixen visitarse
p' admirarles com á ella.

Y el que no hu fa aixina no es persona de gust, ni revèla que te aficións artístiques.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Pèp de l' hòrta

Era un personage novelesch de l' hòrta de Valencia, durant la guèrra del francés ó siga de la *Independència*, que dirigí una espècie de asociació clandestina y patriòtica contra els francesos, als que infundí terror y causá no pòques baixes en ses misterioses represalies; els seus asociats ó adèptes es valíen dels estranys tòchs d' un còrn ó caragòl de mar per la nit pera avisarse, reunirse y enténdres, logrant burlar la vigilancia y evadirse de les pesquises dels seus odiats y terribles enemichs; despuix de la sehua mòrt ocurrida en Alfafar, son pòble natal, se sabé per alguns amichs íntims qu' el difunt huitanté, D. Gregòri Martíneç, propietari acomodát del mateix, era el verdader *Pèp de l' hòrta,* qu' en la sehua viva imaginació, perspicacia d' ingèni y en les crítiques circunstancies qu' el rodejaren, se vegué obligát á desempenyar tan diferents papers, á cometre tantes travesures, á donar tan mals ratos als injusts invasors y á fer tantes pasaetes, y no de canari, als seus mateixos coneguts. Per la gran importancia, puix, d' este hèroe de la Independència, l' incluím en estes planes, cantant-li una cansó, que be se la mereix:

Pèp de l' hòrta se fingí
eixe ilustrát valenciá,
qu' en la guèrra del francés
gran paper desempenyá.

Y tan gran, com á que contribuí de un mòdo indirècte, pero molt segur, á distraure, no deixar viure y restarli fòrces al enemich, apresurant la victòria de Almansa y la fugida vergonyosa de les mermades tròpes de Napoleó á França.

Pèp Ventura d' Alcoleja

Era un moliner d' eixe pòble, molt digér, divertit y socarró, que per haver pres part en l' alçament de Boné, estigué també pres en lo castell d' Alacant y á pòch

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

d' estirarli el còll, com día éll. Abans ja segurament s' havía embrutát en la llevada dels frares, recorrent en companyía de atres alguns convênts d' aquella provincia, puix contava alguns qüentos y girigòtes d' ells no masa edificants. Ja en edat madura es quant estigué en alguns molíns arrendats, y d' eixe temps refería com á gistes algunes pasaes de granuca, rientse y fent riure als que l' oíen. Havera pogut millorar de fortuna y apanyarse, pero com li agradava pòch la faena y sempre estava de broma y de bureo, li llevaren el molí y tingué que retirarse á una casuja qu' es feu á la falda de la sèrra d' Aytana, enfront del pòble, á la qu' éll día el *riurau,* y allí feha treballar als gichs les pòques terretes que tenía alrededor, mentres éll sen anava de parranda, á beure, juar y divertirse, contant jascarrills pròu pujáts de color y romanços no molt edificants. Per últim li se morí la dòna y sen aná á Alcòy, qu' es el *refugio de pecadores* de tots els malfaeners del contorn, y allí pasava entrant de matute tot lo que podía pel portal y bromejantse en los amichs y coneguts dels poblets. Així pasá la vida este prògim, morint, creém qu' en Sella, en companyía de ú dels fills, y nosatros, per deferència, li ham guardát este llòch, en la cansó de costum:

Pèp Ventura era un sugècte
gistós, com Pèp de Cajuja;
pero, faena, no 'n tòques,
que al cap la migranya em puja.

Y com ú y atre congeniaven, per axò eren amichs de vell y may tingueren un feste 'n llá, havent una jòsa y un canet en ple quant s' ajuntaven en atres de la sehua còrda.

Pepe Venturo, de Benimasòt

Este senyor era un propietari d' eixe poblet, emparentat en algunes families lluídes del vall d' Albayda, de Cocentayna y creém que també de l' hòrta de Gandía, y pare dels dos abogáts D. Jusèp y D. Bruno Ferrandis y de dos ó tres giques, casades en sugèctes de categoría; fon, puix, sa casa la principal y la sehua familia la més

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

ilustrada del vall de Çeta, y com á tal volguda y respetada de tots els seus habitants, donantli si cab encara més llustre D. Bruno, per haver segut el asesor de tots ells dasta la mòrt, sense haver cobrat may un javo de ningú; lo mateix éste que una germana, fadríns els dos y de edat alvançada, podent desfrutar més del mon, han preferít estar retiráts en eixa aldea dasta fa dos anys que moriren, siguent enterráts en la mateixa sepultura de la familia. Descansen tots ells en pau, y nosatros, ja qu' els ham distinguít colocantlos en este llòch, dirigimlos per despedida esta copla:

Pepe Venturo y familia
honraren al vall de Çeta;
honrém la sehua memòria
ja que nou' fem de bestreta.

Puix allí ahon ells serviren á tots *gratis et amore,* també creém que meréixen que nosatros els paguém en la mateixa moneda; *amor, con amor se paga,* que dihuen els castelláns.

Peret de les matináes

En los pòbles de les muntanyes d' Alcòy se dona este nòm al airet fresquet que sòl fer de bòn matí, tan primet y apetitós en l' estíu com molest y fastidiós en l' ivèrn, com á que pareix qu' el filen les bruyxes, puix per fòrt y valent que siga un hòme, com se descuide li fa agarrar un costipat, qu' en bòn temps ja no s' el lleva de damunt. També pòt referirse este tipo á cèrt sugècte molt matinér, com sòl haverne alguns, y de tant que li agradava matinar li aplicaren eixe sobrenòm, que tot podía ser; pero en este cas ignorém la patria del tal *Peret,* siguent lo cèrt que corre molt per lo dit terreno, ahon, quant se òu un ruido á deshòra de la nit y senten que bufa molt l' ayre, dihuen en seguida: *Això será Peret de les matináes.* Fem, puix, punt así y no pasém avant, més que pera dedicarli la consabuda cansó:

Eixe Peret que matina
més que tots, no deu ser atre

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

sinós l' ayre que no dòrm,
ó tot lo més en un catre.

Perqu' en eixa clase de llit sempre sòl ú dormir en recèl, per pòr de que se doble y el pille á ú baix, y el que dòrm en recèl hia nits que casi no aplega á apegar els ulls; lo qual no sosuíx al qu' es molt dormidor, puix eixos dòrmen com els algeps dasta damunt d' una canya.

Pijòcol (el) de Balones

el Pitxòcol

Casi al remát de la falda de la lloma dita del *Carrascalet,* per estar poblada de carrasques á principis del sigle XIX encara, hia un penyó ó ninòt de penya, que materialment pareix un gos asentát de cara 'l poblet, com si li fera centinèla ó esperara algun hòs pera rocegarlo; algunes vegáes m' hos ham fixat en ell, considerantlo com una còsa rara y caprijosa, y per lo tant mereixedora de que se done á conéixer, rahó que m' hos ha mogút á dedicarli estes pòques ralles y cantarli esta cansó.

El penyó dit el *Pijòcol*
te més mèrit que pareix;
deu, puix, donarse á conéixer,
com á còsa qu' ho mereix.

Y en això creém qu' ix guanyador el poblet pròp del qual s' alça arrogant, ja que tot lo qu' enaltix y realça á la patria es una glòria pera d' ella.

Pimentóns (més) qu' el sermó de Sent' Ana

S' aplica este modisme á una còsa árdua, costosa y difícil de cumplir, y se referix al panegírich de la Santa, sense ducte per los pòchs datos que se tenen de la vida d' ella, y els pòchs recursos oratòris de que pòt tirar má el predicador; en este sentit corre pròu dita frase per los pòbles del nòstre reyne, encara qu' empleant en lloch de *pimentòns* un atra paraula més vulgar y manco decent,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

puix la gent del pòble quant está de gòrja y de broma, no se sòl parar en barres respècte á termes y paraules picants; quant més gorda y javacana, millor la diu. Deixém, puix, el modisme com está, y apliquemli per despedida esta copla:

Molts pimentóns deurá tindre
el sermó de nòstra Santa,
quant corre molt entre 'l pòble
y la sehua fama es tanta.

Pero vaja vosté á saber el per qué se nomena tant eixe sermó, y no atres que tenen més peripècies y oferíxen més camp á la imaginació.

Pixavíns (els) de Valencia

Es un mòt ó sobrenòm que se dona en tot lo reyne als naturals ó fills de dita ciutat, equivalent á *pisaverdes* en castellá, y en veritat qu' els quadra be, si se tenen en conte els seus gusts, costums y mòdo de ser, puix tots ells, en rarísimes escepcións, son rumbosos y esplèndits en lo gastar, molt remiráts y dasta vanitosos en lo vestir, amants del faust y ostentació y aficionáts á eixir de paella y anar de rauja ó de broma; tenen gran ingèni é inventiva pera totes les còses, una gracia y sal especials pera burlarse dasta de la sehua sombra, una finura que ralla en exageració en el tracte social, pero pòch patriotisme y amor á les còses de la sehua patria gica, les quals desconeixen en gineral, posposantles á les de atres regións y país0s. *Mil duros y tartaneta,* títul d' una comèdia valenciana, caracteriça perfèctament el tipo valenciá, y pera qu' el contrast siga major, se nòta en lo pòble una sensibilitat y puntet d' honor tan exageráts, que per la còsa més insignificant comét molt asobint en mitj del carrer y al ple del día els crímens més horrorosos. Estos son els Pixavíns de Valencia, de la qual ciutat, sobre ser la tèrça capital d' Espanya, dihuen tant els de dins com els de fòra, que no més es un pòble gran, ahon se permitíx tot, y si liu toleraren les autoritats, tornaría en molt gust á resucitar les sehues aficións y costums típiques de atres temps, que no son més que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

males criances, parlant en plata. Pero nosatros no tením per qué ficarse més á díns, y concluím estes ralles entonantlos una cansó:

Els Pixavíns valenciáns
son molt fins ense que vòlen,
pero quant no 'ls té á conte
al primer qn' els vé l' amòlen.

Y es perque sòlen pecar de inconstánts é informáls, qu' es justetament el carácter dominant en los mòros, els seus ascendents.

Pla (el) de Quart

Llinda en los termes de Alaquás, Aldaya, Manises, Torrent, Giva, Gest y Ribarròja, y això dona á entendre qu' es molt estens, com á que té més de tres hòres en quadro, y está repartit en una porció de masos, á quín més rich y productíu, siguent les sehues collites principals el ví, l' òli, les garròfes y el forment. Una pròva de la sehua importancia y població es que te Estació de fèrrocarril en la vía de Valencia á Qüenca, perteneixent la sehua propietat als Pares Escolapis, nobles y grans ricajos de la capital, llevat d' unes pòques parcèles inscrites á vehins de Manises y demés pòbles en que fita. Es, en fí, verdaderament pla y rogenca la sehua clase de tèrra, mereixent baix de tot concèpte que s' el conega y tinga en consideració, qu' es lo que nosatros s' ham proposát al tirarli estes ralles y la cansó que ve:

El ví que produíx
el famós Pla de Quart,
se cull en tèrra d' ell,
pero té pòca part.

Que ve á ser lo que dia ú: Diu ¿qué me si dona á mí que á mon pare li diguen coca, si jo 'm muich de fam? Y tenia rahó; puix lo mateix li pasa á Quart, que te gran pla de vinyes, pero ni hia pòques d' ell.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Plega (la) ó replega p' el pòble

Es la *cuestación* dels castelláns, tan en ús en estes provincies, y te per objècte eixir les autoritats locals en díes determináts, y arreplegar p' el pòble de casa en casa lo que bònament vòlen donar, pera algún fí piadós ò de utilitat pública del vehinat. Esta costum es molt antiga y sòls se practica ja en poblacións reduides ó curtes, portant traça de que desapareguen, segons els ayres que hui corren; per això volém nosatros conservar así la memòria y dedicarlos una copla:

Eixes plegues dels poblets
indiquen pau y armonía;
convé, puix, molt conservarles
lo mateix que hui 'n lo día.

Perque la unió es la fòrça, y un pòble unit va avant en tot lo que convé, y no es may víctima de les pasións de partit ni dels casiques é intrigants, que hui els llancen á pèdre tots. ¿Cuánt se desenganyarán els pòbles y compendrán els seus interesos, no deixantse esplotar dels que medren á la salut dels tontos?

Plòga (que) y que no plòga, blat en Oriòla

Tal es lo refrá que corre per lo nòstre reyne, y que demòstra l' abundancia d' aygua que pòrta sempre el riu Segura, qu' es el que rega y fertiliça la estensa hòrta d' eixa antiga ciutat, còsa que no pòt dir Valencia, puix si á sobint no va plovent per la part d' Aragó, á lo millor se queda en sech tota la sehua vega. Que li donen, puix, moltes gracies á Deu els orioléncbs, ja que tenen eixa fortuna, y que no se descuyden els valencians en demanarli aygua, si no vòlen ferse la tirana de fam y set alguns anys. Y pròu d' asò, ja que no s' ham proposát més nosatros al fero constar así, afegintli la cansó de rúbrica:

Els refráns son veritáts,
filles de gran esperiència;

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

atengamse sempre a d' ells,
que son amichs de la ciència.

Y ademés no enganyen á nengú, com eixos sabiondos del día, que pareix que no hágen estudiát lo pòch que saben més que pera enganyar al prògim.

Poblet (un) com el puny

Ni hia alguns molt gicotets en lo reyne de Valencia, pero en la provincia d' Alacant, juçgat de Cocentayna y municipi de Muro, tal vòlta no ni hiaja atre més menút y de manco vehinat qu' el de Turballos; en tot y en això tenen la sehua Esglesieta en lo seu campanaret restaurát, y els seus fills, encara que pobrets treballadors, puix les tèrres son de la matriç y sòls les casetes son d' ells, tots son bòns sugèctes y molt cristians, lo mateix que les dònes, tant jovens com velles, á quina més faenera y més reçadora. Estes condicións son molt d' apreciar hui 'n día qu' el mon va tan bort, y per això, encara qu' el poblet no val la pena de ocuparse d' ell, ham volgut nosatros tráurelo así á relluir y ademés recordarli l' antiga cansó, qu' es esta:

Turballos dalt d' un altet
á mí pujar pòch em còsta;
les giques del Ravalet
per no filar trenquen l' hòsca.

No sabém quín es ni ahon deu estar eixe Ravalet, pero pòch simpátiques dehuen ser les giques d' ell, quant per no filar trenquen l' hòsca del fus, donant á entendre que son molt malfaeneres y pereoses.

Pols (ja m' hos será) si 'l rabo 's trenca

Contaven els vells que anant dos gicòts d' eixos atrevits á aure un niu de rabosetes de dins d' un cau de penya, se ficá la ú á agarrarles y l' atre se quedá fòra de mòstra per vore si anava la mare d' elles y la podíen

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

agafar també; en efècte, á penes aquell havía entrat, va la rabosa á voler entrar, y com la boca del cau era estreta y feha fòrça pera ficarse y li costava, s' acòsta el de fòra y li agarra el rabo; el de dins q' heu notá, diu: *Apreta tot lo que pugues y no sòltes.* A lo que respongué el de fòra: Diu, *ja m' hos será pols si el rabo es trenca.* Volent dir que nou' pasaríen els dos molt be, tant si la rabosa entrava com si eixía, perqu' els podía córrer y llastimarlos. Y com vullga qu' este qüento ó anècdota encara está molt estès per les muntanyes d' Alcòy, l' ham incluít así pera que no s' olvide, ja que no deixa de tindre la sehua gispa, al mateix temps que li cantém esta cansó:

La rabosa que va 'l cau
y el rabo sent que li agarren,
com se li trenque ó el sòlten,
uns y atres qu' es preparen...

En bònes, per supòst, perque con está calenta y furiosa, no 's estrany que s' envista y córrega als que li han fet mal, y com puga matarlos no s' heu deixará per peréa.

Polvos (els) de la Mare Celestina

Estos, dihuen que curen tots els mals, lo mateix que la vareta de les virtuts te virtut pera tot; pero això ho dihuen els tiritiquers y provers ambulants, pera guanyar algunes aguiletes p' els pòbles ahon van, puix si no 's valgueren d' alguna artimanya d' eixes, faríen crehuetes y menjaríen aleluyes, que son molt bònes pera dejunar sense ganes y criar taranyines en la gola. Més no devém confundir eixos polvos en los d' arròç, que les dònes se pòsen en la cara pera ferse blanques, perque *per més que la mona es vista de seda, mona se queda;* així mateix els polvos d' arròç algo apanyen á les llejes, còsa qu' els de la Mare Celestina sòls servixen pera traure d' apuros als saltimbánquis qu' els aprofiten pera els seus jòchs. A nosatros, n' obstant, res m' hos va ni m' hos ve de que uns polvos y atres tinguen ó deixen de tindre el seu mèrit, y com res d' això m' hos pica, no volém rascarse

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

més despuix d' havero fet constar así, contentantmos en cantarlos una cansó:

Si te cures en malves
més mal te fas,
y si te pòses polvos
més lleig serás.

De mòdo que *de totes maneres tonyina en ceba, ròda y bòlta á parar á Albayda, en aplegar al forát mija quarta y d' así á cent anys tots calbos.* ¿Que no?

Pònt (el) de Sen Bernát d' Alcira

Es lo pònt principal que te eixa hui ciutat sobre lo ríu Júquer, están les estátues de pedra del Sant y de les sehues germanes María y Gracia, y com les avengudes d' eixe ríu son tan freqüents y tan perilloses pera la població, com á que pròu vegáes l' han omplida d' aygua, els pòbles comarcáns y tots els del nòstre reyne s' han ocupát d' eixa còsa, inventant el provèrb que diu:—*Algún día dirán así estava Alcira;* á lo que contesten els alcirenys:—*No mentres Bernát estiga.* Y com vullga que asò es pròu pera meréixer l' honor de fero constar así, hu ham incluít y de pás la copla que seguíx:

Molta fe han depositat
en Sen Bernát els d' Alcira,
quant dalt del pònt l' han posát
per si el ríu furiós se gira.

Que no es la primer vòlta qu' els amenaça, pero el Sant ix á la defensa de la ciutat, y com per encant desapareixen les aygües de dins d' ella sempre qu' entren en les grans rihuades.

Porquets (ni hia més) que en Ebo

S' aplica á còses y persones que abunden molt, y se referíx este modisme á la costum que dasta fa pòch teníen els naturals d' eixa vall, de deixar anar á ramats

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

p' els carrers els molts cerdets que criaven; y com eren tants, jocava molt als dels pòbles del contorn, y començaren á escampar la frase per tots ells, la qu' encara dura, sobre no tindre ja costum de criarne tants ni de deixarlos anar soltets com en ans. Això vòl dir que s' han civiliçát més, pero nosatros devém conservar el mòt, perque perteneix á la història, y per això el coloquém en este llòch y li apliquém la sehua copla:

Els porquets de la vall d' Ebo
han segut molt nomenats.
¿Quí, puix, no 'ls tindrá en memòria
deixántselos oblidats?

Ja sabém qu' es una rarea com un atra, pero pera copiar eixes rarées s' ha fet este llibret, si ha de correspòndre al títol que pòrta. Servixca de respòsta als criticóns, que non faltarán.

Porrats (els) del reyne

En Valencia se fan el de Sent Antòni de Giner, en lo barri de Molvedre; els de Sen Blay y Sen Valero, en Ruçafa; el de Sen Vicènt de la Ròda, en la placeta de l' Almòyna y en lo carrer de Sen Vicènt de fòra, front á la capella de la Roqueta, que ans de tirar el convent del carrer de la Mar se feha davant de Senta Catalina; el de la Mare de Deu dels Desamparats, rodant la Sèu; el de la Sanch, en lo seu carrer, y el de Sen Martí, rodant esta parròquia. Fòra de la ciutat se fan el de la Mare de Deu de Campanar, en este poblat; el de la Mare de Deu de la Salud, de Girivella, així com abans de la guèrra del francés se feha els mateixos díes en Mislata á la Mare de Deu de Belém; el de Sen Miquèl de Lliria; el de Senta Bárbera, de Moncá; el de la Mare de Deu del Puig, y el de Sen Francés, en lo convent de Sant Espirít. En la provincia d' Alacant se fan: el de Sent Antòni de Giner, en Benisa y Muro; el de la Sanch, en Denia y Pego, y el de Sen Domingo, en Xaló. Tal vòlta s' en fásen alguns atres en les anteriors provincies y en la de Castelló de la Plana, dels que nosatros no tením noticia; pero de tots los mòdos devém acabar dient que tots ells se re-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

duíxen á unes quantes paradetes de medalles, escapulá-ris, estampetes, castanyes, torrons, confits, peladilles, torrát y atres golosíes ó llepolíes pròpies del temps, ademés de botijes, peròls, caçòles, plats, jocolateres, giulits, porronets y escuraetes de giquetes, acudint pròu gent, especialment els díes de festa, uns á visitar y reçarli al sant, deixantli promeses y manantli cantar gòjos, els novios á *ferlos el mocador* á les novies ó *comprarlos la barra,* que dihuen en la provincia d' Alacant, y la gent de trò á emborrajarse si á má vé, y á fer l' ase tot lo que pòt. Això son els nòstres porrats en gineral, y volent nosatros dir algo sobr' ells, ham tirát les pòbres ralles que van escrites y la cansò que ve así baix:

Els porrats del nòstre reyne
teníen un fí piadós;
pero la gent de huí 'n día
l' ha tornát pròu bulliciós.

Y es qu' els ayres que corren son molt diferents dels que corríen abans; la fe está próu gelá, els gusts y les costums son atres, y per això la gent d' ara més pensa en divertirse y ríures qu' en còses series.

Portacœli (el convent de)

Está situát en una fondá, entre montanyes poblades de pins, y s' alça sobre una graciosa llometa, rodejada per dos barranquets, en lo vall de Lullén, terme de Sèrra, provincia de Valencia, d' ahon dista unes sis hòres, una de Bétera y tres de Lliria: perteneixía á la orde de la Cartuixa y fon edificát y dotát per lo bisbe D. Andréu d' Albalat y el seu capítul en l' any 1272; en lo siti d' éll hiagué en atre temps un castellet de mòros, del qu' encara queden tròços de paret ó mur en lo pati qu' enfronta en la portería, y li dona entrada un hermós pònt de sellars, en cómodos banchs per remat; la Esglesia es una taceta d' òr, una gran cistèrna surtix d' aygua á la part baixa del edifici, eixint d' una cava de la montanya la fònt que abastix á la part alta per una arcada en aqüeducte, que la conduix per dalt de les teuláes, arreplegantse els sobrants en una basa, de la que reguen l' hòrta

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

qu' está davall. El convent primitíu s' encontra molt ruinós y casi tot asolát, conservantse en bòn estat el departament dels oficis y el còs de la enfermería, qu' es lo qu' els frares se deixaren per acabar, ahon estigué anys arrere instalát el Sanatori del dotor Moliner; en éll floreixqueren molts varons insignes en lletres y virtut, entre atres el venerable Bonifaci, germá major de Sen Vicènt Ferrer, que fon prior, siguent fabulós lo de haver entrat dins una dòna per l' aqüeducte referit, lo qual inferix una grosera é indigna llevantança á tan virtuosa comunitat. Per lo que fon, puix, y encara representa *Portacœli,* li dediquém este carinyós recòrt y la copla que seguix:

El convent de Pòrtacœli
eixemplar en relligió,
en arts, oficis y ciències,
mereix la restauració.

Y esta sòls pòt portarla á cap la comunitat dels cartuixos, en lo qual no pedría el actual duenyo Sr. Carbajosa, sinós que guanyaría molt davant de Deu y dels hòmens; remòguen, puix, les dificultats que hiaja pera realiçar eixe pensament els que pòden y vòlen, y dèixense estar de Sanatòris á la modèrna, que no resòlen res y están en obèrta oposició del carácter d' este y atres edificis similars.

Portijòl (el)

el Portitxol

Tots els qu' han viaját per la vía estreta de Carcaixent á Denia, coneixen y saben eixe portet que s' atravesa pera pasar, dende la vall y convent d' Aygües Vives á la Valldigna el qual no 's més qu' el boquete ó tallát de la cordellera que dividíx una vall de l' atra, per ahon anava primer el tranvía de sanch dasta Gandía, conegút per la *carreta de bòus,* de tan pòch que corría, y ara va el fèrrocarril econòmich referít; pero pòchs s' haurán fet cárrech de la *Barraca,* ahon abáns mudáven el tir dels animals, y sobre tot de lo soletari, agrest y bonico del terreno, rodát de altes montanyes á una part y atra, y poblát encara de molt pinar y d' algunes olive-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

res y garroférs en la part baixa y plana, qu' es la treballá ó cultivá. Y quant m' hos ponderen y remonten tant els paisages de Suiça, alguns espanyòls qu' están més per lo de fòra que per lo de dins, ¿per qué no se fixen més en este y atres punts d' Espanya, y vorán cóm sí que tenen atractíus y mereixen la pena de fixarse en ells? No debaes m' hos tilden els estrangers de atrasáts, goletes y tontos als espanyòls en gineral, cabalment perque fem menysprèu de lo nòstre y alabém y engrandím lo dels atres; que viagen, puix, que viagen per dins d' Espanya eixos que desprècien lo nòstre, perque nou' han vist, y en llòch d' anar fòra á gastarse els dinés, pera fer richs als estranys, que s' els gasten en la nòstra nació, protegint al mateix temps l' agricultura, la industria, el comèrç y les belles arts, com feen abans els convents richs, que cada ú era un verdader *Musèu,* y vorán com de cada día canvia l' aspècte d' Espanya, y així com ara aném nosatros á vóre als de fòra, ells vindrán á vóremos á nosatros y á deixarse así les aguiletes, com veníen en atre temps. Y fetes estes reflexións á propòsit del *Portijòl* y de les dos valls ahon está situát, á fí de que les aprofite el que puga y vullga, fem punt redó á estes pòbres ralles y entonant esta cansó:

El Portijòl, la Barraca
y els dos valls que allí s' unixen,
mereixen per molts concèptes
que del tot els protegixquen.

¿Cóm? Puix el Portijòl, desmontantlo més la companyía fèrroviaria, pera que la baixada no fora tan rápida y brusca ni la pujada tan pesada, com son ara; y la Barraca, ja mitj asolada, convertirla el seu duenyo en una granja, alquería ó jalet elegant, que no pedría res, puix hermosejaría els alrededors y dasta podría convertirse á la bòlta d' alguns anys en Estació de primavera y d' estiu, perqu' el punt no pòt ser millor de lo qu' es. ¿Serán sòls ilusións nòstres?

Potecari (el) de Castalla,

qu' es quedá sense pòts y ungüents, diu el refrany; era segurament un pòbre senyor farmacèutich d' aquell

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

pòble de la provincia d' Alacant, hòme de be á carta cabal, sencillòt y bonajó, que continuant solter encara dempuix de mòrts sos pares, per no haver volgut pendre estat y haver descuydat els seus interesos, se quedá del tot en lo carrer; puix com era á sòles y no més se cuydava d' anar á Misa y al Rosari tots els díes y de juár al tresill de matí y de vesprá en lo pare Retor, l' alcalde, el fièl de fejos y el barber, deixant la potecaría, la casa y demés interesos en mans d' una vehina que feha de ama de claus; tant y tant s' abandoná en conservar el crèdit de la sehua profesió y del rich patrimòni heretat de sos páres, que aná á roge; pera postres la sirvienta, sense advertiro, despajá un veneno pera un malalt de la població, de resultes del qual morí á les vintiquatre hòres, y haventlo embolicát en una causa criminal, li embargaren la potecaría y tots los seus bens, quedant el pòbre desacreditat y en lo carrer. Per asò dit senyor es considerát com el tipo dels hòmens indolents y malfatáns, qual fama acredita esta lligenda que corre per tot lo reyne de Valencia, y al que nosatros coloquém en este puesto, cantantli una cansó:

De Castalla el potecari
era un senyor molt honrát,
pero es quedá sense res
per ser un abandonát.

Puix el ser bò y honrát no 's mal, pero si no acompanya lo demés, li pòt pasar lo que á la pasta, que de masa bòna se fa agra y se llança á pèdre.

Presa (la) de Calp

Encara que quant á la guèrra del Francés tenía totes les muralles en pèu, per ser una vila pròu giqueta, no li degué costar molt de pendre al enemich; en tot y en això com els soldats francesos ahon entraven feen tantes tropelíes, prevent els desacatos, profanacións y sacrilègis que havíen de cometre, diu qu' el Sant Cristo del mateix nòm suá sanch, y d' ahí la celebritat y devoció que te en la comarca, rahó per qué nosatros li ham tirát estes ralles y li ham dedicát esta copla:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

La presa de Calp fon llarga
y costá pròu al francés,
mes el Cristo va socórrer
al pòble abans y dempuix.

Y valga això, puix si en les guèrres y atres tribulacións no contárem en l' asistència del Nòstre Senyor, més mal n' eixiríem d' elles; per lo tant debém reclamarla y ser agraíts una vòlta rebuda.

Presumíts (els) de Parcent

Tots los pòbles, uns més que atres, tenen el seu puntet de amor pròpi, qu' es un orgull desfreçát, volent ser més qu' els demés, encara que no tinguen motíu pera tant; d' ahí les etiquetes, quimères y prevencións qu' es tenen els més acostáts ó vehíns, y d' ahí també els mals nòms que se trahuen y les cansóns que se canten. A eixe pòble, puix, li tocá el mòt de presumít, sobrenòm que li apliquen els del costat per ser pròu vanitosos els naturals y jafarse un pòch l' escapulari en moltes còses. Nosatros no aném á averiguar si tenen rahó ó non tenen els qu' els han posát eixe mal nòm, perque no 's eixe el nòstre propòsit, pero sí qu' están batejats així, donanto así per sentát y aplicantlos la copla qu' es mereixen:

Presumíts els dihuen tots
als naturals de Parcent,
y encara que siguen bòns
els tracten de mala gent.

Pero això no 'ls deu entrar de les dents en adíns, perque segons se veu, es més per buscar el consonant que atra còsa, y ni tampòch els trenca ninguna costella.

Punt (el) de Peller

S' aplica unes vegades al número serrer ó impar y atres al par, segóns com cada ú ho mira ó li convé; y com els pellers eren pròu caprijosos y satisfets en contar y en

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

totes les sehues còses, d' así el qu' en haver cèrt número d' elles que no li pareixen bé á ú, al instant el bateje dientli punt de peller. Anys arrere encara corría eixe punt per tots los pobles del reyne, còsa que huí 'n día sòls casi s' usa en Valencia y la vega; pero nosatros no volém qu' es borre del tot y l' incluim así cantantli la copla de costum:

Al número que no jòca
li dihuen *punt de peller*,
y per més raro qu' éll siga,
com agrade, es el primer.

No cabilém, puix, ni m' hos calfém el cap, perque 'n lo mon casi sempre vorém lo mateix; quant més alta está la persona, més sòl confundir la rahó en lo seu caprijo, y este es el que prevaleix per més qu' els de baix gillen.

Punta (la) d' Agna

Este nòm donen els naturals del terreno al remát en que acaba la sèrra que dividix als termes de Montesa y de Énguera, formant un pla, atravesát per la modèrna carretera provincial, á qual part nort y ficada á mitj hòra en lo fondo, se divisa la vila d' Agna y més alta qu' ella el barri de les Eres, ahon se venera la histórica y prodigiosa image del Sant Cristo de la Providència en sa garrida y espayosa Ermita. Conten els d' Agna qu' en eixe punt fon ahon el Nòstre Senyor, havent recorregut tot lo mon repartint llengües y veent que ja no lin quedava cap, digué: *Vosotros hablad como queráis;* y per això els d' eixe pòble parlen tan malament, segons dihuen élls mateixos. Per ser, puix, tan celebrada dita Punta en tota aquella comarca, y á fí de qu' es conserve la tan jusca anècdota, ham volgut nosatros fer colació en este llibret del punt ahon tingué llòch, dedicantli també la copla que seguix:

Si la Punta d' Agna es celebrada,
segóns reça l' antiga tradició,
son més encara els d' eixe pòble
que crehuen que parlen mal per permisió.

En lo qual se veu qu' el Nòstre Señor ja sabía lo que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

havíen de ser y per això els doná la dreta pera parlar com volgueren, atés el carácter y mòdo de viure d' élls. Puix *el peix pera quí s' el mereix, y la espina al gat,* que díu el refrany.

Puritat (el convent de la)

S' encontra en lo carreró de les Mònjes de la Puritat, entrant per la plaça de Manises, y te aspècte d' una casa particular, llevát de la pòrta de la Esglesia, que pòrta damunt un doselet gòtich y davall l' escut de la Orde, així com tal vegá cubriría antigament alguna image. El temple es giquet y quadrangular, y sòls te en l' interior un interesant y curiós quadret al fresch, que representa á D. Jaume I en l' acte d' entregar les Constitucións á la confrería del Sant titular, y un llènç, davall l' arch del còr, atribuít á March. Esta capella fon Paláu del Rey Conqueridor en 1239, y fundada la confrería en 1246, se reformá la Esglesia com está hui en 1702, haventse habilitat en 1854 pera estes mònjes, que abans habitaven en lo carrer del Rey Don Jaume. Encara, puix, qu' este convent tinga pòca importancia artística, la té p' el seu carácter relligiós é històrich, lo qual m' hos ha mogút á dirigirli estes línies y la copla siguient:

La Puritat es un títol
qu' ennoblix á este convent,
y deu mòure á conservarla
á tota clase de gent.

Qu' es la virtud que més resplandeixqué en la Mare de Deu, y la que més li agrá que brille en los seus fills y devòts; no hu olvidém jamáy.

Quicòrum, el de Molvedre

Era un gicòt jove, sencillòt y pòbre, que pasava del acapte, y li pegá per parlar á tots en lletí, dient cada barbaritat qu' el deixava á ú tremolant; com asò jocava, tots

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

l' anaven punjant y éll no callava may, y d' ahí el qu' el nòm de *Quicòrum* fora tan conegút y se fera tan popular en Molvedre y en los pòbles de les inmediacións, coneixentlo també molts dels pasajers del ferrocarril, puix acudía tots los díes á demanar á la estació á les hòres de tren. Per ser, puix, el tal simplòt un verdader tipo en la sehua clase y haver adquirit alguna celebritat, á fí de que no 's borre, li dediquém esta memória y la copla que li pertòca:

Quicòrum, el de Molvedre,
á tots parlava en lletí
sense saber lo qu' es día,
com á molts els pasa hui.

Puix hia un dijo que diu: *Parle jo, y acèrte qui vullga;* y una còsa pareguda deu pasarlos als faraútes de hui 'n día, que tot vòlen sabero, y no saben tan sixquera ahon se tenen els pèus ni lo qu' es magenquen.

Qui no 'n sab més, en sa mare 's gita

y no peca, com diu el refrany; pero això será segons y conforme, perque hui 'n día ja casi tots náixen en dents y quixals, y ni hiá pòchs que al cumplir els huit anys es mámen el dit, com no siguen bovos ó simples de naixènsa; á no ser aixina, devém supòndre que al aplegar á eixa edat tots tenen la sehua part de picardía y guilopá, y que ja no 's fácil qu' el se la pasen p' el nas; per això no devém afirmar ni negar això tan en absolut, es dir, si es ó no pecat, puix actualment se vehuen á lo millor còses molt gròses qu' el deixen á ú parát y fet de pedra. Deixém, puix, este punt, y no de calsa, com l' ham trobát, pera que l' aclarixca qui puga ó vullga, y á fí de que no siga manco qu' un atre, cantemli una cansó de fil y cotó, com dihuen els gichs:

Qui no 'n sab més, y en sa mare
sense pensar va y se gita,
com ella calle y otorgue,
pòch mal li fa á la collita.

Ni á ningú tampòch, puix la que vòl bé á son fill, sab

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

eixe y atres punts tan bé ó millor qu' un moraliste. ¡Ocalá qu' els hòmens saberen guardar sempre son decòr y dignitat com les verdaderes mares respècte als seus fills!

Quirineldo (ser més tés que)

S' aplica al sugècte terne, quadrát y vanitós, y además de carácter sancer y formal, y se referix al individuo d' eixe sobrenòm, de qui no tenim més noticies, ni sabem el pòble d' ahon procedix; no més rònegament qu' esta frase s' usa molt en les muntanyes d' Alcòy, lo qual es pròu pera que nosatros la reproduím en este llòch y li cantém una cansó:

Nengú més pòrch que Japí,
ni rich que Sala de Pego,
ni més pillo que Bricant,
ni més tés que Quirineldo.

Y el que no vullga créureu, que vatja á buscaro, puix nosatros no tením nengún interés de qu' heu crega, ni de que deixe de créureu.

Raboses (les) de Millena

S' els aplica desde antich este sobrenòm als fills ó naturáls d' eixe poblet, conegút vulgarment per *Billena* ó *Billeneta,* y segurament els el tragueren per tindre el carácter raboser y pòch formal ó franch, en el que no se pòt posar may una confiança absoluta; aixina s' els nomena en tota la contorná, y per això nosatros volém també incluirlos así, pera que no 's pèrga la llavor, puix sería una llástima, y de pas cantarlos esta cansó antiga:

En Gòrga els borrajóns,
que dasta el retor la gasta;
en Millena les llentilles
pera curar tinya y sarna.

Y si élls mateixos se l' han cantada pròu vegades

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

davant de nosatros, ja no tenen boca en que parlar, ni nosatros tampòch.

Racóns (els) y la Marjal de Pego

Son molt celebráts cèrt paratjes de Suiça per lo pintoreschs y per sa gran frondositat, y els que aixó dihuen no han vist en sa major part els bells paisajes que hiá en Espanya, sense eixír del reyne de Valencia; entre atres, están els Racóns y la Marjal de Pego, que pareixen una catifa de verdor y més bonicos ja no pòden ser; afíxgas á d' asò la posició de dita vila en una suau lloma, rodejada per ponent de la inmediata cordellera, que baixant de les valls d' Ebo y Gallinera, forma el magestuós pòrt de Sagra y acaba en la graciosa sèrra de Segarria, la qual falda constituix en ses entrades y eixides els célebres *Racóns*, y á flòr de tèrra d' élls náixen les abundantísimes aygües de la estensa y hermosa Marjal, pera vindre á parar al poètich rihuet del Molinell, que desemboca en la mar; eixa especie de llacuna, sembrada d' arròç, de hortalices y verdures, y en la sehua part alta plantada de frondosos y espesos olivars y tota clase d' ábres fruytals, formen la principal riquea de la població, y molt pòch d' artístich tindrá el que no s' embelece al vore y contemplar panorama tan fantástich y encantador. Coneixedors nosatros del terreno, per això ham volgut qu' els llectors participen també d' eixe plaer y embelés al pasar la vista per estes ralles, ja que no coneguen ni puguen desfruitar de la de aquella. Acabém en la cansó de costum:

Els Racóns y la Marjal
de Pego, tan nomenáts,
en llòch de ralles, meréixen
vèrsos ben fets y acabats.

Puix per manco remonten y ponderen els estranjers les sehues còses, y saben esplotarles á maravella. ¡Quánt ham de acabar els espanyòls de ser rutináris y de deixar la nòstra ruquea!

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Remey (el convent del)

Estava situát en lo Plá d' eixe nòm en Valencia, entre la Ciutadèla y el ríu, al costat del camí del Grau y propet del pònt de la Mar; tenía per titular á la Mare de Deu del Remey, per patró á Sen Blay y perteneixía á la Orde de la Santísima Trinitat; al asolar el convent, les dos imágens referides pasaren á la Esglesia parroquial de Sen Valero de Ruçafa, en qual terme estava aquell enclavát, y no cal dir que la devoció, la confrería de Sen Blay y dasta el porrát que se li feha en lo Remey, se conserven y se fan actualment en la plaça d' eixe poblát. Per haver tengut, puix, aquell convent la sehua importancia y ser encara tan conegút el punt que ocupava, li ham dedicát nosatros esta memòria y la copla antiga retocá:

Yo busque al meu mal remey
y no puch trobarlo may,
puix per més bòltes que pegue,
el Remey está en Sen Blay.

Y d' ahí el dijo ó frase que tan popular es encara en tot lo nòstre reyne, y que no te traces per ara de borrarse.

Rich (ser més) que Benet ó Morant

Es pondera la riquea d' eixos dos personajes, el primer antich y del tot desconegút pera nosatros, y el segon de primers del sigle XIX, francés de nació y naturaliçát en la ciutat de Denia, ahon encara se veu la casa primitiva d' eixa riquísima y acabalada familia, de la qual alguns membres se treslladaren á Gandía y á Valencia; la frase referent á *Benet* encara s' usa en los pòbles de les muntanyes d' Alcòy, y la de *Morant* es pròpia del antich marquesát de Denia, així com últimament s' aplicá també en Valencia al difunt *marqués de Campo,* tant ó més rich y celebrát qu' els dos anteriors. Y ja qu' els ham insertat en este llibret, cantemlos una cansó pa que no diguen que son manco qu' els atres:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ser més rich que *Crés,* digueren
allá en lo temps dels pagáns,
dempuix d' ell vingué *Benet,*
y per fí *Campo* y *Morant.*

Dempuix d' estos, Deu sab qui vindrá, pero sempre 'n quedará algú pera llavor, per més que vullguen repartiro é igualaro tot els socialistes, anarquistes y demés acabáts en *istes,* que creém qu' es quedarán en eixes ganes á la definitiva, ó com diém els valenciáns, en los pixáts en lo ventre.

Rico (D. Jogím) de Penayla

Era un senyor molt rich, que tenía grans propietats en eixa vila, sa patria, en terme de Muro y en atres punts, molíns de farina y un hermós jardí en la partida de Santos, en les afòres de la població; així com els atres richs fills d' allí vivíen y vihuen en Alcòy, Alacant y Madrit, no anant al pòble més que á estihuar, este cavaller prefería estar sempre en éll, y com feha moltes millores en los carrers y en la Esglesia, y favoría tot lo que podía als pòbres, tots els vehíns el volíen masa, y ho demostraren en moltes ocasións, pero sobre tot quant els lladres anaren á robarlo al dit jardí, y apercibintse la gent al conduirlo á casa, s' amotiná y acudí á lliurarlo, tenint que tornarsen els lladres en la cúa feta. En tèrra d' ell feu despuix de mòrt la sehua viuda D.ª Francisca Valor, el espaciós Cementèri actual, que no 'l té nengun pòble del contorn. Este fon el referit cavaller, que tant honrá á Penayla, al que nosatros li ham volgut dedicar estes línies y la copla que seguix:

Don Jogím fon un senyor
molt apreciát del seu pòble;
ja que tan pòchs n' ixen d' eixos
toquém campanes y rògle.

Puix ben mirát, mereix això y molt més, per haver segut tan amant d' ell y tan caritatíu. Qui vullga honra y fama que se la guanye.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Ripoll (el mestre) de Ruçafa

Fon catalá, de Solsona, ahon estudiá gramátiga y un pòch de filosofía, y havent caigut soldat durant la guèrra de la Independència, el feren prisioner els francesos y el conduíren á França; allí s' empapá dels errors filosòfichs y relligiosos de aquella època, y al tornar á Espanya vingué á Valencia, y posá una 'scòla de primeres lletres en Ruçafa, ensenyant als giquets la creència en Deu, pero anatematiçant davant d' ells la Relligió, quant devía instruirlos en ella; despuix de varies denuncies per l' escándal que produía la sehua conducta en la ensenyança, li formá procés el tribunal de la Fe, no la Inquisició, que ja no existía dende 1813, y apurats debaes per espay de dos anys tots los mijos més suaus, el declará hereje contumáç y l' entregá á la Sala del Crimen de l' Audiència, la qual revisá el procés y examiná á dènau testichs, no tenint més remey, dempuix de pasar molt temps, que fallar de acòrt ab la petició fiscal y ab la lletra de la Lley de Partides, condenantlo á la pena de forca, com á hereje dogmatiçant y pervertidor dels giquets. Se feren grans esfòrços pera salvarlo, y fácilment hu havera conseguit si ell havera demostrát algun llauger arrepentiment, pero no volgué, y la sehua terquetat el condená, morint penjat als coranta huit anys de edat. Este fon el tal mestre, per més empenyo que tinguen alguns en ferlo apareixer mártir de la intolerancia relligiosa; puix que tinguera el carácter mes ó manco bondadós y humil, ni que fora després y caritatiu, no te que vore pera res ni desfá ni atenúa lo que de sòbra se li prová en lo procés qu' el dugué al patíbul. Per ser, puix, un tipo tan raro ó un giflát, com dihuen era, y un cas especialísim el de la sehua mòrt, l' incluím en estes planes y li cantém com á tots esta cansó:

Ripoll, mestre de Ruçafa,
no honrá gens á eixe pòble;
per això els seus naturals
tan sixquera el pòden òldre.

Y es molt natural, puix haventse deixát penjar per no reconéixer el crimen de pervertir á la familia, qu' es la nineta dels seus ulls, ¿quín cas pòden fer d' ell? La

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

misericòrdia de Deu queda á part, y ahí no pòt entrar nengú, pero la justicia el juçgá com mereixía, sense faltar á nenguna lley divina ni humana.

Ròba (¿que això es) de Genovesos?

Es una esclamació que se diu quant una còsa se trata arréu ó de consevòl manera, com si fora la ròba dels naturals de Génova, qu' estava sense ducte bruta, estropejada ó posada en desorde, y d' ahí el qu' esta frase ó modisme siga tan corrent y usual en tot este reyne. Per lo mateix la continuém en este llòch y li cantém esta copla:

Hia molts que tracten arréu
lo que tòquen, bò y ruín,
y per això s' els aplica
el modisme que tením.

Puix *á cada lladre lo que siga d' ell y robar lo qu' es puga,* com dihuen els d' eixe ofici tan lucratíu.

Ròba (estar ocupát en la) dels Jagants

Se díu de la persona que manifesta estar molt afaenada ó atarejada, quant se sab que realment no 's així, y que ho díu exagerádament ó perque vòl diro; y com vullga qu' esta frase es molt usada en eixe sentit entre 'ls valenciáns, per lo mateix la coloquém en este puesto, cantantli la sehua cansó:

Pera tirar grans tremendes
nengú com els andaluços;
mes els valenciáns quant vòlen
no pequen tampòch de fluixos.

¡Baya que sí! Com á que si s' examináren molts d' eixa matèria, eixiríen tots sobresalients y mestres en ella.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Roquet de Penayla

Díu qu' era un jugador de pilòta molt afamát, de qui contaven que sabía arreglar tan bé les partides, que non perdía may cap com éll les arreglara; vivía en el primer tèrç del sigle XIX; juá, ademés del seu pòble, en Valencia y en molts pòbles del reyne, y segóns dihuen, s' enguilopí tant en los darrers anys, qu' es deixava guanyar á pòsta, pera no pèdre la prima ó estrena que li donaven els que apostaven contra éll, si vea qu' els atres li donaven més. Com m' hos ho han venút, ho veném, posant al dit juador en este punt pera que no l' olviden, y cantantli una cansó:

Gran juador fon Roquét,
segóns referix la fama;
més díu que quant éll volía,
quant perdía, més guanyava.

Y deu ser veritat quant ho conten, pero tot lo que dihuen no son Mises, perque si foren, moltes més s' en diríen de les que se dihuen.

Ros (el) de Benilloba

Fon de tròpa, no sabem si capitá, y al rebre el retiro s' establí en lo seu pòble, encarregantli el governador d' Alacant l' orde públich y la persecució dels malfactors en lo distrit d' Alcòy; per lo tant era un quefe caracteriçat y tots el reconeixíen y respetaven com á tal, siguent dempuix de la guèrra de la Independència la persona més important d' aquella vila, estant autoriçát pera usar tota clase de armes y desfrutant de fur y sòu militar. Els seus servicis foren utiliçats mentres vixqué, á pesar del empenyo que tingué cèrt sarquento (ó lo que fora) dels voluntaris nacionals del vall de Çeta en desautoriçarlo, durant el govèrn provisional de 1868. Pera que no 's borre, puix, la sehua memòria li dediquém estes ralles y la copla que seguix:

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

El Roset de Benilloba
es rigué de cèrt *petate,*
qu' es feu en sa caravina
pa tornárlila al *remate.*

No 's menester descubrir al autor d' aquella y atres quixotades, era un Blanch qu' es creía tindre carta del seu color pera fer tot lo que li donava la real gana, encara que la tirava de republicá y feha riure á tots dasta per les bojaques. *¡Lo que puede l' andivia!,* que día Baldoví.

Rosari (acabar com el) de l' Aurora

S' aplica á les devocións populars en gineral, qu' encara que piadoses y bònes en sí, dend' el moment que se compònen de varies persones, no totes animades del mateix cèl y espirít de devoció, sòlen degenerar en tumultuoses, especialment quant no van presidides per l' autoritat y dirigides per algun eclesiástich celós; per haver sense ducte ocurrít asò alguna vegada en algún pòble del nòstre reyne, y moltes en Valencia en estos últims anys, per culpa de les turbes descregudes y fanátiques, esta frase tan antiga y tradicional revist encara actualitat entre nosatros, incluintla nosatros así com una mòstra del capell que presenta la cultura del sigle XX, y cantantli una cansó:

El Rosari de l' Aurora
sòl acabar málament,
perque á d' éll sòl acudir,
entre 'ls bóns, la ruín gent.

Y el qui no va á cantar ó reçar el Rosari en devoció, precísament te que mòure escándal, ruído y á repartir garrotades als verdaders devòts.

Sants (els) que no 'stán en lo Cèl

Ademés d' Elíes y Enòch, arrebáts per Deu en vida á un llòch preferent, ahon están detenguts dasta que

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

vinguen á combatre contra l' Antecrist en los darrers díes del mon, com diu la Sagrada Escritura, hia atres sants molt coneguts dels frares llechs ó d' alfòrja, que ixen á captar per los pòbles, y que son, segons ells, *Sant Pelát, Sant Despòst* y *Sant Llocát,* els quals ni están en lo Cèl ni anirán may á éll; pero sense llevarlos el mérit als descubridors d' eixos sants, que tan sòls van incluíts en lo Calandari, nosatros ne tením també en sèda uns quants que tampòch vorán á Deu en la Glòria, com son: *Sant Encapát, Sant Escalfít, Sant Escotuflát, Sant Pansít, Sant Esclafát, Sant Rebordonít, Sant Atalbát, Sant Rovellít, Sant Unflát* y *Sant Podrít.* Y com pera mòstra diu qu' es pròu un botò ó una mançaneta, que diuen en casi tota la provincia d' Alacant, nosatros que n' ham tret una dotcena de frare, creém qu' es molt just que tragám á la vergonya á eixos sants sense virtut y santitat, á quins no devém imitar per ser no més de mentiretes, cantantlos per remát esta cansó:

Sants que no están en lo Cèl
ni 'l gojarán may tampòch,
son de coca y pá y raím,
de fona, esclafít y gòt.

Y siguent de naturalea tan estranya y confusa, clar está que la sehua virtut *ni pincha ni corta,* com el gavinetet de fusta esmolát en palla. Riémse, puix, d' ells lo mateix qu' els frarets de marres, y *tòca, Tòni, que al portal t' aguarde,* com dihuen els llauradors.

Sarvajos (els) de Balones

Este sobrenòm els donen en la vall de Çeta als naturals del poblet mencionát, mòt que significa *lagarto* en castellá, encara que son verdader nòm valenciá es *fardajo;* el seu orige es incèrt, si be dihuen que s' els aplica per estar el poblet situát á la part solana ó mijorn, sobre la falda de una elevada lloma, plantada de vinyes y ábres fruytals, y per ser terreno ahon abunden aquells animalets; atres dihuen qu' es referíx á qu' els habitants son molt afectáts á pendre 'l sòl de cara, com els tals bijos, particularment en l' ivèrn, com á que pega allí

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

desde qu' ix dasta qu' es pòn, y lo cèrt es qu' eixe mal nòm es molt corrent en tota la comarca y dasta als mateixos baloners no 'ls sab mal qu' els el diguen, puix ni es bojornós ni trenca cap de costella. Per això l' ham posát en este llòch y li dediquém una copla:

Al entrar de Billena
cau de raboses;
al entrar de Balones
flor de las flores.

Y no hu havíen de dir ells, pero com ja no tenen ahuela s' els he pòt deixar pasar, puix també pasá un bòu per Almenara, segons dihuen.

Sastre (el) del Campillo

Fon segurament natural d' eixe poblet, situát pròp d' Alacant, y cónten d' ell com un adaje popular que corre encara pel nòstre reyne, que *el sastre del Campillo cosía de balde y ponía el hilo,* lo qual no 's comprén com no fora un tipo per l' estil d' *el ferrer de Tibi, que ferrant ferrant pergué l' ofici,* ó un atre sastre com el de la copla *Soy sastre y quiero salvarme*... Perqu' encara que sempre 'n queden de simples y bovos, no tant, que siguen uns perduts ó uns guilopos arrematáts en totes les còses, puix l' instint de conservació sòl fer canviar molt de conducta á les persones més retragudes y abandonades. Deixant, puix, en corantena lo del mòdo de viure d' eixe sastre, tant si era tan tonto que tot ho feha debaes, com si cobrava la faena de bestreta, quedantse mes de la mitat de la ròba que li donaven á cosir, nosatros acabarém incluintlo así, pera que no 's pèrga la llavor d' este tipo, y li cantarém la siguient cansó:

Eixe sastre del Campillo
que tot ho feha debaes,
mereixía, per ser franch,
un apláus y dos palmaes.

Y además qu' el colocaren en lo número dels igno cents, en el que dehuen haver ben pòchs eixemplars hui 'n día.

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

Sebastiá (Sen)

S' alça esta Esglesia en la placeta del seu nòm, y es d' agradable y monumental fajada del orde grèch-romá, en forma de creu lletina y disposició claustral. L' interior resulta grandiós, si be un pòch oscur, y en l' altar major, en desahogát Presbitèri, pintá el quadro del titular don Juan B. Sunyer, en el sigle XVIII; en les capelles hiá varios llunets de *Conchillos,* y en los baixos típiques mòstres de taulellets. Lo més notable es la capella de la Comunió ó de Sen Francés de Paula, molt suntuosa, en decorát jurriquer templát, excelents frechs de Llácer, alusíus á la vida del Sant y la taula en la image d' éste de Juanes. Perteneixqué al convent de mínims del dit Sen Francés, fundat en 1533 en lo solar d' una ermita de Sen Sebastiá; s' eixamplá en 1536, datant l' actual Esglesia dels anys 1725 á 1739, y pasant á ser parròquia de Sen Miquèl y Sen Sebastiá en lo darrer arreglo diocesá. Mereix, puix, per molts títuls este articulet que li ham dedicát y la copla corresponent:

Sen Sebastiá es una esglesia
de pròu constant devoció,
per ser del *mínim de Paula*
la gran regla y fundació.

Y per això no 's estrany que abans y ara, sempre se vejen asistir persones perteneixents á eixa tercera Orde pera cumplir la regla del Sant y una porció de pòbres acaptant dins l' atri de les pòrtes principals.

Seminari (el) Conciliar

Está situát en la plaça del Conde del Real y carrer de Trinitaris, distinguintse per ses vastes dimensións y línies regulars; el Saló de Actes y la Capella mereixen especial menció, y te gabinets de Física é Història Natural, bòna Biblioteca y espayoses aules. Fon fundát en 1790 per l' arquebisbe Fabián y Fuero, y restaurát á mitant del sigle XIX. Per ser, puix, cèntre y planter de

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

capelláns, mereix les quatre ralles que li ham tirát y esta copla de caixó:

Se diu Seminari y es
ahon se fan els sacerdòts;
més vajen molt en cuydado,
no n' ixquen alguns de tòrts.

Qu' en lo temps que corrém, treballen molt els masóns y atres que no son, en desacreditar y pervertir eixos cèntres d' ensenyança verdaderament catòlica.

Sent' Ana en lo pòrt d' Albayda

En efècte, á la baixada d' eixe pòrt, á má dreta, hia allí en la falda de la muntanya un caseró antich, rodát de hòrtes escalonades, restos d' un convent de Sen Francés; el siti, acompanyát hui de la carretera d' Alcòy, que pasa enfront, á la part opòsta del rihuet, no oferíx perill, pero abans de fer la carretera y en aquell temps que la gent trafegava pòch y no hiavía la seguritat de ara, la comunitat que allí s' albergava estaría en un contino sobresalt, perqu' els lladres y rodérs no la deixaríen viure; y algo d' això deuría pasar, quant els frares tresIladáren el convent à la nomenada vila; pero això no lleva pera qu' eixe antich y mitj asolát convent siga encara celebrát en tot el vall y bòna part de la provincia d' Alacant. Per lo que fon, puix, y encara conserva, l' ham insertát nosatros en este llibret, dedicantli ademés esta copla:

Bònes giques en Turballos,
giques de bòn gra de cara,
y á la baixada del Pòrt
está l' ahuela Sent' Ana.

Que al mateix temps que feha companyía, els servía de abogada y protectora davant lo seu net Jesucrist, el qual res li nega com á sa beneyta Mare.

© Biblioteca Valènciana (Generalitat Valenciana)

Sèntos (els) d' Alcòy

Allá p' els anys 1850 havía en eixa ciutat una botiga que feha cantó á la plaça del Mercat, y á la má esquèrra del carrer de Sen Micoláu, coneguda per la *botiga dels Sèntos,* y es qu' era de dos ó tres germans, que pareixíen criats en la Misericòrdia, puix tots ells anaven vestits d' una manera y portaven el traje de la mateixa ròba; com també teníen el mateix gènit pacífich y bondadós, y se semblaven pròu, com si foren besóns, la gent ho notava molt, dasta tant qu' els tragueren els *Sèntos* y per eixe mòt ó sobrenòm eren coneguts en la dita ciutat y en los pòbles d' aquelles muntanyes. Eren, en fí, uns verdaders tipos de honradéç y de hombría de be, si be molt especials en carácter, costums y tot, y això cabalment es lo que á nosatros m' hos ha mogút á donarlos cabuda en estes planes, á fí de qu' eixe nòm tan simpátich no 's borre tan fácil de la memòria, y á dedicarlos esta copla:

Els *Sèntos d' Alcòy* els día
la gent á tres botiguers,
que ademés de pròu Venáncis
eren pa tots çalamérs.

Lo cèrt es, que degút al seu carácter, aquella botiga de cada día prosperava, veentse á tot hòra plena de compradors, que feen mudar de pèl á d' aquells bòns gicòts.

Senyorets (els) de Benisa

Als darrers del sigle XIX existíen encara en eixa vila sis cases ó families principals, en les qu' estava repartit aquell esténs y productíu terme, y eren la de *Andrés* ó de la *Plaça, Avargues, Felíu, Ordunya, Cabrera* y *Benavent;* les que com estaven pròu riques y totes les demés èren ó pòbres arrendadors d' elles ó giquets oficials de çabater ó espardenyer, y els que no, simples jornalers y treballadors del camp, naturalment eixercíen un domini tan absolut sobre tots els del pòble, qu' es pòt dir qu' éste

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

estava del tot supeditát al richs, tractantlos de senyorets y sempre en lo cap descubèrt quant parlaven en élls; els richs al mateix temps, com si mereixqueren aquell vasallaje per la sehua bella cara, paraven molt serios y en los còlls ben tesos ó èrts, com qui díu *más merezco yo,* no dignantse casi mirar als pòbres qu' els dirigíen la paraula. A tot asò el clèro, compòst de fills de la població, llevát del retor, estava dividit en camarilles y abocat als richs, lo mateix qu' els particulars, donant llòch á etiquetes y crítiques y á que la curta part ilustrada dels empleats, com mestres y botiguers, hajen format una agrupació política, á fí de anar contrarrestant la influència del caciquisme allí tan imperant. Creém que lo dit á sòles y lo molt qu' es deixém en lo tinter, es pròu pera meréixer el nòm enfátich de senyorets qu' els donen en lo Marquesat de Denia, als membres d' eixes families de Benisa, que de tal mòdo avasallen y dominen als pòbres, y pera que nosatros els hájem colocat en este llòch, cantantlos la respectiva copla:

Senyorets del còll èrt dihuen
á eixos richs en lo contorn,
que no 's fíen de nengú
y tanquen la pòrta enjorn.

Perque com favoríxen pòch á la pobrea, ésta els té pòca voluntat, encara qu' els fá el rendibú y molts agasacos.

Serpasa (la) ó els hòus, hòus

Este nòm donem á la ceremònia de beneir el clèro les cases en algúns pòbles el dimats ó dimecres sant, segóns costum pietosa inmemorial, oferintli els vehins que vòlen algun hòu ó algun diner; ceremònia que se fa en lo sarpaset mullát en aygua beneyta, dient la oració corresponent y donant á besar un giquet Crucifico, y que á principis del sigle XIX se practicava encara dasta en les ciutats y poblacións importants. Les persones piadoses dihuen que significa la despedida que feu el Nòstre Senyor la vespra de la sehua Pasió, així com el ruído y tropell que mòhuen els gichs en les mases, representa á

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

la gent armada qu' en companyía de Judes aná á buscarlo al hòrt de les Oliveres. Son tradicións y costums piadoses qu' en res contradixen al dogma, y que convé conservarles en lo pòble cristiá, pera que no 's gèle la pietat y tinga present la memòria de la Pasió y Mòrt de Jesucrist en tals díes. Per això nosatros, n' obstant el carácter festíu d' este llibret, com vullga que dites práctiques tenen també la sehua part de curiositat, ham tengut un gust especial en recordarles así, lo mateix que 'ls parejáts que canten els gichs p' els carrers al repich de les mases:

Hòus als hòus,
bònes pasqües, bòns dijòus.
Hòus al ponedor,
bastonáes al retor;
hòus al almari,
bastonáes al vicari;
hòus á la pallisa,
bastonáes á la justicia.

Puix encara que tot asò no pegue ni en cola, com dirán alguns, la coincidència de formar part del conjunt abigarrát y gens armoniós, que també tingué llòch en Jerusalèm en los díes de la Pasió del Redentor, pareix que fasa lligar lo que á primera vista no admitix enllaç ni lligaça.

Serrils (els) de Castells

Als pòbles de muntanya generalment els dihuen *carrasquenys,* perque son fòrts, durs y aspres en tot els seus habitants, ademés de egoístes y tacanys, pero entre eixos adgetíus meréixen també els de Castells, el de *serrils,* si no tots, molts d' élls, per toçuts, vengatíus y mal intencionats, pues en eixe pòble se pòt dir que no hiá seguritat pera res; en la major facilitat se li pega una trabucá á consevòl en lo carrer al plé de mitj día, que se desobedix al alcalde, se li pèrt el respècte á la guardia civil, se li falta al retor ó al vicari, se fa anar més que de presa y sense cobrar al cobrador de contribucións, y se cometen ròbos, escándalos, justiciaes y atres icètes, com

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

la còsa més natural del mon. ¿Qu' es pot dir d' un pòble d' eixa naturalea, que té eixos vicis y males costums? Puix lo que dihuen tots els de la provincia d' Alacant y quants tenen noticia d' éll; qu' está habitat per gent sense civiliçar, que son uns cafres, uns rifenys y uns *serrils* en tota la extensió de la paraula. Per això nosatros, com á mòstra de la llavor y á fí de vore que s' afronten y milloren de conducta, ham volgút colocarlos en este llibret y cantarlos la cansó qu' els tòca:

Serril li dihuen tots
á la gent de Castells,
y com anell en dit
eixe mòt ve á d' élls.

¿Y qué ham de dir nosatros á d' això? Puix no res, que carreguen el sambenet qu' els han posat, y sinós que muden de costums y de vida, així com muden de camisa els dumenges y díes de festa.

Sèt camals, catorce çarahuells

S' aplica al hòme desfargalát ó desgaliját, que la ròba li plòra damunt, ademés de que li la fan tan ampla y folgá, que pareixen sachs y siga ell un bragaces; eixa clase d' hòmens abunda molt ahon sevòl, pero més en los poblets, en los que se vehuen unes fages y uns tipos que fan riure á quansevòl, lo mateix qu' en les ciutats eixos gaváns tan llarchs y mal forjats que dúen algúns que visten de senyors y pareixen ahuelos de *las hermanitas de los pobres*, y eixes bruses que pòrten algúns treballaors, y els apleguen dasta més de mijant cama; totes les exageracións son ridícules y estravagants, y per això que jòquen á tots, nosatros, que també perteneixem á eixe número, ham tengut l' humorá d' aplicarlos este modisme y de pas esta cansó:

Sèt camals, sèt çarahuells
per burla els dihuen á algúns;
pero si son richs no agòsen,
perqu' eixos tenen mals fums.

Y pòden vengarse y fer pagar ben cares les tals bur-

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

les; *el pòbre no té veu ni amich, y si'l té no es molt rich,* com díu un refrá, pero *con tus mayores no partas peras, ni de chanzas ni de veras,* que dihuen els castelláns y en élls no convé gastar bromes.

Sitges (les) de Burjasòt

Están situades en la part alta del pòble de Burjasòt, y consistixen en 41 pòus caváts en la penya, en los que caben 22,270 cafiços de blat ó forment, el qu' el Municipi de Valencia, qu' es el propietari, repartix entre 'ls llauradors de la Vega pera sembrar, contantlos un 4 per 100 al tornarlo despuix de la collita ó batuda; estos notables depòsits se construiren en 1573 y siguients, y formen una gran plaça quadrilonga, cubèrta de llòses y tancada de parets, en pòrta de fèrro y escalinata de pedra sellar á l' entrada, y enfront s' alça la bonica ermita de Sen Ròch y la Mare de Deu de la Cabeça, regal ésta del Beato Patriarca D. Joan de Ribera. Com les Sitges son tan nomenades, el siti tan pintoresch y la devoció á les dos imágens tanta, no 's estrany que allí acudixca molta gent de dins y de fòra, y més en la festa del titular, ni que nosatros també hájem volgút contribuir á celebrar eixe punt, per mitj d' estes ralles y de la copla que va á continuació:

Les Sitjes de Burjasòt
son notables perque sí,
y Valencia no pèrt res
d' haverles fetes allí.

Puix á part del honor que li cab d' haver fet eixa òbra benèfica als pòbres llauradors de l' hòrta, té en ella un monument que admiren tots els que visiten eixos depòsits.

Sobrasades (les) de Tárbena

Lo mateix que cada terreno te les sehues produccións especials, en atre temps cada pòble se dedicava á una

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)

industria determinada, en la que eixía sobresalient; y per això la vila de Tárbena, en la provincia d' Alacant, distrit de Callosa d' Ensarriá, sobrix tant en les sobrasades, qu' encara hui 'n día que tots els pòbles de la Marina se donen á ferne pera portarles á Valencia, nenguna te tanta aceptació com les d' eixe pòble, per més que tots diguen que son de Tárbena quant les venen. Això es lo natural y lo que deu ser, y pera que ningú m' hos puga donar una còsa per atra, nosatros que reconeixém l' habilitat de la gent d' eixe pòble pera fer sobrasades, volém també que així cònste así pera honra y profít d' ella, ademés de cantarli una cansó:

Les sobrasades de Tárbena
tenen fama dende antich,
y per més que les imiten
may els peguen en lo *quid*.

Perqu' en eixe pòble, ademés de la sehua gran práctica y habilitat, tenen aygües més pures y abundants que tots els demés que se dediquen á eixa industria, y pòden fer les sobrasades en millors condicións qu' els atres.

Socarrats (els) de Cocentayna

Este mòt ó sobrenòm s' aplica als naturals d' eixa vila, sense ducte per haver segut cremada en temps antich, y ademés perqu' el color de casi tots els cocentayners es moreno molt pujat, casi rallant en negre, siguent la major part d' ells, tant hòmens com dònes, més llejos y malcaráts qu' en los pòbles dels alrededors, llevat dels de Planes, que també pareix qu' estiguen fets en la mateixa fornada; també s' els he diu *forners y algepsers*, perqu' eixos dos oficis ú ocupacións son als que més se dediquen els industrials. El tò ó deixá dels de Cocentaina es pròu bast en lo parlar, estant com si diguérem en relació de la sehua figura y aspècte, puix empléen molt el diptongo de *oa* en los finals de les paraules en *a*, fentla casi *o*, pero una *ò* tan grave com la del burro quant brama. Y per això que reunixen totes eixes condicións tan bònes, y sería una llástima qu' es perderen,

© Biblioteca Valenciana (Generalitat Valenciana)